

EESSÕNA

Käesolev Rein Lauri kirjutatud ja 1984. a. kaitstud diplomitöö (juhendaja Jüri Kivimäe) analüüsib Harald Steini ja tema perekonna kaubanduslikku tegevust 18. sajandil. Autor on läbi töötanud Tallinna Ajaloomuuseumi arhiivis mahuka koguse algmaterjali: 45 käsikirjalist dokumenti alamsaksa, aga ka hollandi, inglise ja vene keeles, kokku ligikaudu 7600 lehte, üles tähendatud aastatel 1728–1795. Uurimuses vaadeldakse, millega ja millise kasuga kaubeldi ning kuidas tehingud toimusid. Ei olnud toona lihtne tulla toime keerulistes poliitilistes oludes, kus kuuluti tsaaririigi koosseisu, kuid linnadel ning aadelkonnal säilisid endised privileegid ja kuni 1753. aastani eksisteeris tollipiir Venemaaga. Üks kaubanduse finantsaluseid siinmail oli tol ajal veksel; kuidas vekslid liikusid ja kuidas neid kasutati, sellest on juttu mitmes peatükis.

18. sajand ei toonud Eesti- ja Liivimaa aladele midagi head. 1700. a. algas Põhjasõda, lisaks puhkes katk. Tallinn andis Vene vägedele alla septembris 1710, pisut üle kuu kestnud piiramise järel. Linn säilitas küll kõik oma senised privileegid, ent elanikkonnast oli järel vaid kümnendik ning kaubanduse ja majanduse seis ei olnud kiita. Miskipärast valis aga Viiburi kaupmees Harald Stein just Tallinna kohaks, kus alustada oma äri. Alates 1716. aastast seisab ta Tallinna kodanike nimekirjas ning 1720. aastal naitub ta tuntud linnakodaniku gildikaupmees Berend Brockhauseni tütre Anna Dorotheaga. Ühelt poolt pidi Harald Stein olema piisavalt rikas, et küsida gildiliikme tütre kätt, teisalt tagas abielu võimaluse saada samuti Suurgildi liikmeks. Sellega lõi Harald Stein oma kaupmehekarjäärile hädavajalikud eeltingimused.

Esimeses peatükis kirjeldatakse uurimusematerjali algallikaid: raamatupidamisdokumente, mõõdühikuid, kaubanduskapitali kategooriaid. Raamatupidamisarvestust peeti juba tol ajal klassikalises kahekordses süsteemis, mistõttu tuleb eristada esmaste kannete dokumente (memoriaal, väike võlaraamat jm) ja hilisemate ümberkirjutuste raamatuid (faktuuriraamat). Nagu öeldud, olid tehingute aluseks sageli vekslid. Venemaa kaupade Läände vahendamise asemel ostis Tallinna kaupmees Narvast ja hiljem Peterburist vekslid, mille tagatisel sai kaupa sisse vedada. Veksel saadeti Amsterdami või Hamburgi pank (Tallinnas ega Riias tol ajal panku ei olnud), et tasuda sissetoodava kauba eest (vekslitest on lähemalt juttu kolmandas peatükis). Tutvustatakse tolleaegses Euroopas kasutatud kanga mõõtmise ja veinikoguse arvestamise ühikuid. Inglise kalevit mõõdeti jardides, hollandi kalevit brabantide ellenites (küünardes), Tallinnas toimus arvestus küünardes või arssinates. Suuremaid veinikoguseid mõõdeti Tallinnas ja Põhja-Saksamaal okshoftides ja aamides, Prantsusmaal fassides, Hispaanias piepudes; nende kõigi alusühik oli toop. Saame ülevaate kaupmehe lisakuludest (lastimine, tollid jm) ning veini- ja kalevikaubanduse oletatavast kasumist. Näiteks veini Bordeaux'ist otse importides võis kasum olla ligi 200%, kuid Hamburgist tuues kõikus. Lisatud on andmed kahe veinilasti kohta, ühel võis kasum olla 132%, teisel 58%. Kalevikaubanduses oli kasum keskmiselt 105%.

Teises peatükis selgitatakse, kuidas Harald Stein oma äri aluse pani ja mis valdkondades ta kauples. Olles abiellumise kaudu saanud Suurgildi liikmeks, tegutses Harald Stein laial rindel. Gildi kaupmeeste 1727.–1729. aasta nimistu põhjal kuulus ta nii kalevi- ja siidi- kui ka Nürnbergi ja talupojakaupmeeste hulka. Nürnbergi kaupadeks nimetati tol ajal koloniaalkaupi ehk kolooniatest pärit eksootilisi kaupu, nagu vürtsid, tee, kohv, tubakas jm.¹ Talupojakaubandus oli eriline kauplemisvorm, mis toimus kaup

¹ Vt Küng, E. Poe- ja talupojakaubandus. – Tallinna ajalugu (II) 1561–1710, Tallinn 2019, lk 130–132.

kauba vastu vahetusena, sageli ka võlgu, ning arvestust peeti kauba rahalise väärtuse alusel.² Talupojad pakkusid enamasti rukist, linnaseid ja muid põllusaadusi ning said vastu soola, tubakat, rauda jm. Harald Steinil sujub talupojakaubandus hästi. Tal õnnestub osta soola turuhindadest väiksema hinnaga tänu tasumisele vekslitega. Nii näiteks ostab ta 1728. a. ühe lasti (89 sälitist) soola hinnaga 21 riigitaalrit 62 kop ning müüb selle edasi peaaegu kahekordse hinnaga. Ka rukist saab Stein mõisnikelt kätte turuväärtusest tunduvalt madalama hinnaga, mis omakorda võimaldab osta vekslid soodustingimustel. Hiljem Stein loobus talupojakaubandusest, sest viljaga kauplemisele seati tõkked (1730.–1740. aastatel kehtestati mitmel korral vilja väljaveokeeld) ning laiema elanikkonna ostujõud langes. Kalevit ja veini veab Stein sisse iseseisvalt, vahendajate abi kasutamata, tasudes vekslitega. Siin peatükis on juttu vekslite kasutamisest laiemalt ka teiste kaupmeeste poolt, samuti kuidas näiteks vekslid Narvast kohale toimetati. Turvatud rahaveomasina asemel toimetati tol ajal kindel ja usaldusväärne voorimees, kes vedas helde tasu eest Narva rahakukrud ning tõi vastu saadud vekslid Tallinna. Steini tegevuse laiahaardelisust näitab lubjatootmine ja müük, millest saame hea ülevaate.

Kolmas peatükk räägib firma tegevusest pärast Harald Steini surma. Harald Stein suri 1750. aastal. Firma päris tema lesk Anna Dorothea, pojad Berend ja Harald juunior pidid leppima kaaskaupmehe seisusega. Firma tegevus laabub hästi, nagu polekski selle looja lahkunud. Järelikult pidi kaupmehe naine olema kogunud nii raamatupidamises kui ka olema tuttav kõigi äripartneritega, et need teda usaldasid. 18. sajandil tundis õige päritoluga naine oma võimu kahel eluetapil: vallalisena ja lesena. Suurgildi liikme vallaline tütar oli kõrgemal positsioonil kui gildi mittekuuluv kaupmees, olgu too kui tahes rikas. Gildi kuulunud kaupmehe pojad ei olnud automaatselt gildi liikmed, küll aga oli seda nende lehestunud ema, kes abikaasa surma järel võttis firma juhtimise üle. Anna Dorothea suhted oma poegadega olid rahaliselt piinlikult täpsed. Ema andis kummalegi 1000 rubla algkapitali ning 1752. a. tekkis firma Stein baasil kaks tütarfirmat – Johann Berend Stein ja Harald Stein juunior. Viimane lõi sidemed Bordeaux'ga ning hakkas sealt veini otse Tallinna importima, Berend jäi kalevikaubanduse juurde. Harald Stein juunior hankis veini ka ema veinikeldri tarbeks ning vajaduse korral andis oma varudest lisa. Teineteise tehinguid krediteeriti kui vaja, arvete klaarimisel valitses pedantne selgus. Anna Dorothea jätkab ka lubja tootmist ja müüki. Sarnaselt Harald Steinile kasutab Anna Dorothea kauba eest tasumisel vekslid. Vekslitest on siin peatükis põhjalikumalt juttu. Vekslid ringkäik võis olla mitmesugune, ent põhiliseks jooneks oli kattuvus rahvusvaheliselt tunnustatud valuutaga (Hollandi, Hamburgi, Lübecki või Inglise vääringus), mis tegi vekslid väärtpaberi.

Neljas peatükk on pühendatud firma lõpuaastatele 1777–1795. Harald juunior suri 1763. a., Anna Dorothea 1777. a. ning firma etteotsa asus Johann Berend, kes alles nüüd, ema surma järel, sai Suurgildi täieõiguslikuks liikmeks. Ta jätkab kalevikaupmehena, jätmata unarusse lubjatootmist ega kõrtsipidamist. Tema kalevikauplust võis külastada umbes 600 inimest aastas, mis oli 10000 elanikuga Tallinna kohta üsnagi suur arv. Samaaegselt Lääne-Euroopa ärisidemetega hakkab J. B. Stein laiendama sidemeid ka Moskva suunas. Lisaks kalevile hakkab Johann Berend kaupleva nahkadega. 1782. aastast oli toormaterjalide, sh naha väljavedu keelatud, ent töödeldud naha kohta see ei kehtinud. J. B. Stein ostab nahaparkalitel töödeldud nahka, sadulaid jm nahakaupu ning müüb neid Lübeckisse; nt 1784. a. ulatub ta nahakaubanduse maht Lübeckiga üle 15 000 rubla. Johann Berend Stein on oma koha Tallinna linna kodanikkonnas tugevasti kindlustanud: 1783. aastal valitakse ta

² Põltsam-Jürjo, I. Liivimaa väikelinn varase uusaja lävel. Uurimus Uus-Pärnu ajaloost 16. sajandi esimesel poolel. Doktori väitekirj. Tallinna Ülikool, 2008, lk 100.

aumeeste kohtu assessoriks, selles ametis oli ta 1792. aastani. Johann Berend Stein loobus kaubanduslikust tegevusest 1791. a. ning suri 1795. a.

Töö sissejuhatusest saame teada, millised üldised kaubanduslikud ja poliitilised olud valitsesid siinmail 18. sajandil, kokkuvõtte kirjeldab lühidalt vaatlusalust firmat selle eri etappidel ja omanike vastutusalas. Uuenduslik on vekslite kasutamise ja liikumise näitamine, samuti majanduslik analüüs – kuidas tehinguid tehti, millist kasumit võis ühe või teise kauba müük anda, kui kiiresti said noored kaupmehed jalule. Kaude on juttu ka kaupmeeste abikaasade, nende naiste rollist toonases ühiskonnas. Nüüd, 35 aastat hiljem sellele uurimustööle otsa vaadates, võib kahtlemata leida puudusi nii siin kui seal, ent arvestades läbi töötatud materjali tohutut mahtu ja igakülgsid viiteid sellele, samuti huvitavaid üksikasju, näiteks kuidas vekslid Narvast kohale toimetati või kui julgelt alustas kaupmehe noorem poeg oma veiniäri või kuidas käitus kaupmehe lehestunud proua, on see igati väärt lugemine. Toona tunnistati Rein Lauri uurimus üliõpilastööde võistlusel hinnalise II koha vääriliseks. Ehk leiavad siit mõndagi uut ka praegused ajaloo huvilised.

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
ÜLDAJALOO KATEEDER

TALLINNA KAUBAFIRMA STEIN 1728–1795

REIN LAUR

Diplomitöö

Juhendaja J. Kivimäe

Tallinn 1984

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
Uurimuse objekt ja eesmärk	8
Historiograafia	8
Allikad	9
TALLINNA KAUBAFIRMA STEIN UURIMISE ALLIKAD JA UURIMISMETOODIKA.....	11
Allikmaterjali kirjeldus.....	11
Kaubanduse kategooriad ja nende avaldumine 18. sajandi kaubafirma Stein tegevuses	15
TALLINNA KAUBAFIRMA STEIN AASTATEL 1728–1750	20
Kaupmehe Harald Stein seeniori iseloomustus.....	20
Talupojakaubandus	21
Harald Stein kui importöör ja kalevikaupmees	23
Firma Stein lubjatootmine.....	29
KAUBAFIRMA STEIN JA TEMA TÜTARFIRMAD AASTAIL 1750–1777	32
Firma Stein pärast Harald Stein seeniori surma	32
Veksli liikumise dünaamika	36
Harald Stein juuniori veini- ja viinakaubandus.....	38
Johann Berend Stein ja tema tegevus kalevikaupmehena.....	43
FIRMA STEIN AASTAIL 1777–1795.....	48
Johann Berend Stein – Steini firma viimane omanik.....	48
KOKKUVÕTE.....	53
LISA	56
KASUTATUD KIRJANDUS.....	58

SISSEJUHATUS

Kaubandus on mitmetel ajalooetappidel olnud määrava tähtsusega nii sotsiaalse, poliitilise kui ka majandusliku arengu seisukohalt. Eriti tuleb see esile feodalismilt kapitalismile ülemineku ajajärgul. Nii sai varakapitalism keskajalt päranduseks kaks kapitali vormi: liigkasukapitali ja kaubanduskapitali.¹ Manufaktuurtootmise perioodil oli kaubanduslik hegemoonia see, mis kindlustas ka tööstusliku ülevõimu.² Kaubandus domineeris siis tööstuse üle, vahendav kaupmehekapital manufaktuuri üle.

Tolle aja valdavaks majanduspoliitiliseks suunaks sai paljudes riikides merkantilism. Merkantilistliku majanduspoliitika ideed nõudsid riigi aktiivset sekkumist väliskaubandusse ning määrasid selle põhijooned. Esialgu võeti eesmärgiks kaitsetollide rakendamine ning aktiivne rahandusbilanss, kusjuures viimast peeti rahvusliku rikkuse allikaks. Majanduslik areng tõi merkantilismi uusi jooni, mis seostusid manufaktuurtootmisega. Mitmetes riikides hakati lähtuma proteksionismist, mis pööras peatähelepanu kodumaiste manufaktuurtoodete väljaveo laiendamisele ning välismaise toodangu sisseveo tõkestamisele.

Manufaktuurtootmise algetappidel oli merkantilism esialgu akumulatsiooni ühe eeldusena majandusliku arengu seisukohalt positiivne nähtus. Ei tohi aga unustada, et samal ajal teenis ta valitsevate klasside huve. K.Marx hindas proteksioonisüsteemi järgmiselt: „Euroopa riigid visklesid selle leiutuse patendi pärast ja, ... ei jäänud rahule enam sellega, et nad selleks otstarbeks laostasid omaenda rahvast, - kaudselt kaitsetollidega, otseselt väljaveopreemiatega jne.”³

Ometi võib 17.–18. sajandi Euroopa riikide majanduselus täheldada erinevaid arenguteid. Tänu arenenud manufaktuurtootmisele ja ulatuslikule koloniaalpoliitikale kujunes 17. sajandil Lääne-Euroopa kõige rikkamaks riigiks Holland (õigemini küll Ühendatud Provintside Vabariik, tänapäevase nimega Madalmaad, edaspidi viitame siiski suupäraselt Holland). 18. sajandil läheb esikoht Inglismaale. Juba sajandi algul hakkavad Hollandi manufaktuurid Inglise omadest maha jääma ning toimub ulatuslik kapitali väljavedu Inglismaale.⁴ Samas säilitab Holland väljapaistva positsiooni maailmakaubanduses ja rahvusvahelises krediidisüsteemis, mille üheks keskuseks sai Amsterdami börs, kus kogu Euroopa kaupmehed ja finantsistid sõlmisid Hollandi maaklerite vahendusel omavahelisi tehinguid.⁵ Kui 17. sajandi vältel kaubanduskapitali osatähtsus akumulatsiooni allikana püsis, siis 18. sajandil pääseb Lääne-Euroopas maksvusele uus rikkuse allikas – kasum laiendatud taastootmise arvelt –, ning kaubandusliku kapitali osatähtsuse vähenemine viis endaga kaasa ka merkantilistlikud ideed, mis elustusid aga uues vormis 18. sajandi algul Vene riigis.

Lääne-Euroopa kapitalistliku arengu taustal on Ida-Euroopa majanduse situatsioon paljuski erinev. Põhjasõda ja Valge mere blokaad olid asetanud Vene riigi raskesse olukorda. Pidev väliskaubanduslik

¹ K. Marx. Kapital. I kd. Tln, 1953, lk 651.

² Ibid., lk 654.

³ Ibid., lk 657.

⁴ Ibid., lk 656.

⁵ Вт Баащ, Э. История экономического развития Голландии в XVI–XVIII веках. Москва, 1949, с. 214–226.

defitsiit viis inglise ja hollandi kaupmeeste peremehetsemiseni ning suur kasumeid lõigates turustasid nad vene kaupu Lääne-Euroopa maades.⁶

Üldise olukorra parandamiseks hakkas tsaar Peeter I rakendama mitmeid radikaalseid meetmeid, mida majanduspoliitika vallas tuleb pidada merkantilistlikeks.⁷ Pidades rahvuse rikkuseks raha ning suuri kulla- ja hõbedavarusid, hakkas Peeter I arendama erilist kaubanduspoliitikat, mille tarvis kehtestati 1724. aastal uued diferentseeritud tollitariifid ja tolliseadused, mis lõppeesmärgina pidid toetama kodumaist manufaktuurtootmist ning rahvusliku rikkuse kasvu. Tööstuse jaoks vajaminevaid toormaterjale võis sisse vedada minimaalse tolliga (1–3%), töötlemata tooraine väljavedu maksustati kuni 35%-se tollimaksuga; valmistoodangu importimisel ulatus tollimaks kuni 75%-ni. See tollipoliitika on tüüpiliselt protektsionistlik. Näiteks nõudis Peeter I, et Venemaale ei veetaks sisse vaskraha ega vene hõberaha. Välismaa kaupmehed pidid aga tolli maksuma rahvusvaheliselt arvestatavas valuutas. Väärismetallide väljavedu oli keelatud, sissevedu aga tollivaba.⁸ Vene kaupadele ja kaupmeestele kehtestati maksimaalsed soodustused. Loodi kõik tingimused vastloodud Peterburi konkurentsituks ja privilegeeritud arenguks.

Uute tollitariifide kehtestamine 1731. aastal osutus taganemiseks Peetri merkantilistlikust joonest: sellega kaasnes impordi kasv, mitmete manufaktuuride sulgemine, kogu tööstusliku tootmise kasvutempo aeglustumine ning tooraine ekspordi suurenemine. Vene impeeriumi kaubandusbilanss püsis küll kogu 18. sajandi vältel aktiivsena (väljaveos andsid tooni kanep, lina, raud, rasv, linaseemned). Seega püsis Venemaa tähtsus esmajoones tooraine baasina. Tol perioodil sügenes tugev tendents, et kapital kandus üle kaubandusse, mitte aga tootmisse. Üheks põhjuseks oli siin riiklike manufaktuuride üleminek eravalduusse, mis viis omakorda tootmise monopoliseerimisele.

Uue tõuke nii kaubanduse kui ka tootmise arengule andsid Katariina II reformid, millega kaotati monopolide õigused ja kõigil lubati ettevõtteid organiseerida. Riik lõpetas tootmise reguleerimise ning konkurentsivastased piirangud kaubanduses kaotati. Protektsionism jätkus üksnes impordi suhtes. Aastatel 1757, 1766, 1782 ja 1796 kehtestati uued, iga kord senisest veel kõrgemad tariifid ning impordi keelde laiendati. Kõik nimetatud stimuleeris väliskaubandust märkimisväärselt: aastail 1731–1796 kasvas import keeldudele vaatamata 4–5 korda, eksport aga kuuekordistus, positiivne bilanss tõusis 1795. aastaks 25 000 rublani.⁹

Tsaaririigi valitsejad ei suutnud siiski üle saada alalisest väliskaubanduslikust defitsiidist. Põhjuseks olid suured sõjalised kulutused. Finantsprobleemide lahendamise katse assignaatide arvu suurendamist abil tõi mõistagi kaasa finantskriisi.

Eesti- ja Liivimaa ühendamine Vene riigiga tagas neile tsaaririigi väliskaubanduses kindla ning suhteliselt väljapaistva koha. Läänemere-äärsete kaubalinnade struktuuris toimus aga oluline muutus, mille tingis Peterburi sünd ja eelisareng impeeriumi pealinnana. Nii Peeter I kui ka tema järeltulijad tegid kõik, et tagada Peterburi konkurentsivaba kasv. Seega pidid põhimõtteliselt tegema

⁶ Покровский, С. А. Внешняя торговля и внешняя торговая политика России. Москва, 1947, с. 75.

⁷ Merkantilism sai Venemaal laiema leviku osaliseks tänu J. T. Possoskovi traktaadile „Raamat rikkusest ja viletsusest“.

⁸ Покровский, С. А., *Op. cit.*, с. 79.

⁹ *Ibid.*, с. 130.

siinsed kaubalinnad oma turuorientatsiooni olulisi korrektiive, mis tegelikkuses siiski nii kiiresti ei realiseerunud.

Teisalt jäi Balti linnades olukord väliselt muutumatuks. 1712. aastal oli Peeter kinnitanud siinsete linnade vanad privileegid ja õigused.¹⁰ Veel enam, Vene ja Balti kubermangude vahele kehtestati tollipiir ning merkantilistlikke põhimõtteid Eesti- ja Liivimaa linnades rakendama ei hakatud.

Kuna tsaaririigi poliitika nõudis ressursse, mida riigisisene maksusüsteem pakkuda ei suutnud, nimelt valuutat, tuli need puudujäägid osaliselt korvata Eesti- ja Liivimaa linnade arvel. Selleks oli mitmeid võimalusi. Balti aladel võeti tolle taalrites, mitte rublades.¹¹ Kui 1719. aasta tollipiir keelas ja raskendas välismaiste kaupade sissevedu Venemaale,¹² siis Baltimaade kohta see ei kehtinud. Samas oli feodaalsete privileegide säilitamine parim vahend, et ei hakkaks arenema konkurentsivõimeline tööstus ega toimuks kaubandusliku kapitali laienemist, mis mõjutaks linna senist arengut.

Balti kaupmeeskond oli Lääne-Euroopa kaubanduses omandanud arvestatava positsiooni. Kaupmeeskonna väljakujunenud sidemed, pikaajaline kaubandustraditsioon ja positsioon rahvusvahelises krediitinduses ja panganduse süsteemis oli tolli kõrval teine põhjus, mis määras kohaliku kaupmeeskonna vahekorra tsaaririigi valitsejatega 1782. aastani.

Arvestades 18. sajandi maismaatranspordi puudulikkust, on iseloomulik, et hea ühendustee kaubalinna tagamaaga mingi suurema jõe kaudu oli linna kaubandusliku arengu tähtis tegur. Siit tulenes Riia, Narva ja Pärnu kaubanduslik aktiivsus. Vaatamata Vene valitsejate soovile vähendada Riia kui Peterburi põhilise konkurendi mõju, arenes linn kogu 18. sajandi vältel ning kujunes sajandi lõpuks Baltikumi omamoodi finantskeskuseks. Riia kaudu veeti välja suurtes kogustes metsamaterjali, kanepit, lina ja linaseemneid.¹³

Teine tähtis eksportsadam Balti kubermangus oli Narva. Siitkaudu veeti välja kanepit, lina ja eriti puitmaterjali. Narva kaubanduslik areng oli piiratud Peterburi vahetu konkurentsi ja halbade sadamaolude tõttu. 1753. aastal otsustati senatis, et Narva ohustab Peterburi kui kaubalinna õitsengut. Ent seaduseandjad jõudsid kiiresti järeldusele, et rahvusvaheliste krediitvõimaluste kärpimine Narva kaupmeeste tegevuse piiramise arvel toob Venemaa rahvale vaid kahju.¹⁴

Tallinn oli Vene impeeriumi Läänemere sadamatest ainus, mille import ületas ekspordi. Üks sellise olukorra peapõhjusi oli madalad tollitariifid. Nii tuli Pärnus ja Riias tasuda tolli kuni 10%, Tallinnas aga 2–4% kauba väärtusest.¹⁵ Seetõttu olid siin kaubad suhteliselt odavamad. Tallinna kaubanduslikku arengut piiras kitsas tagamaa. Osa Lõuna-Eestist jäi Riia mõju alla. Tõsise konkurendina tuli arvesse ka Pärnu. Transiitkaubandus Venemaaga ei tulnud kõne alla 1753. aastani, mil kaotati maismaatoll Vene- ja Liivi- ning Eestimaa vahel. Tollipiiride kaotamise põhjustas asjaolu, et Riia ja Tallinna

¹⁰ История Таллина (до 60-х годов XIX века). Сост. Р. Пуллат, Таллин 1983, с. 294; vrd. Greiffenhagen, W. Die Belagerung und Kapitulation Revels in Jahre 1710. Reval, 1910.

¹¹ Hupel, A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland, Bd. 2, Reval, 1777, S. 413.

¹² ПСЭ, № 3271. Блинов I № 175.

¹³ Riia kaubanduse kohta vt. lähemalt: Дорошенко В. В. Рост Рижской морской торговли в XVII–XVIII вв. – История № I (402), 1981, Институт истории АН Латвии, с. 53–64; Dorošenko, V. V. Quellen zur Geschichte des Rigaer Handels im 17.–18. Jahrhundert und Probleme ihrer Erforschung, – in: Seehandel und Wirtschaftswege Nord-Europas im 17. und 18. Jahrhundert. Ostfildern, 1981, S. 3–25.

¹⁴ ПСЭ, № 6811.

¹⁵ Hupel, A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland, Bd. 2, Reval, 1777, S. 182.

sadamad sulgusid hiljem ja avanesid varem kui Peterburi sadam. Kuna aga maismaatranspordi kulud tõstsid kaupade hinnad Peterburi turuga samale tasemele, ei olnud märgata transiitkaubanduse olulist elavnemist. Peterburi-Tallinna maantee oli hädaabinõu, aga mitte mereteede alternatiiv. Mõõda maad transporditi spekulatiivsetel eesmärkidel või kiireloomuliste tehingute sõlmimisel Peterburi ja Narva äripartneritega.

Eriti tugevasti mõjutas Tallinna eksporti 1742. aastal kehtestatud vilja väljaveokeeld. Sel aastal vähenes ekspordi kogumaht võrreldes 1738. aastaga seitsmekordselt. Importi see keeld ei mõjutanud ning seega kahanes kogukäive. Suhteliselt soodsamaks muutus olukord alates 1760. aastast, mil vilja väljaveokeeld kaotas kehtivuse. Sõltuvalt välisturu hindadest ekspordikasvas. Nii võis näiteks 1771. aastal täheldada juba positiivset kaubandusbilanssi, mille tingis viljahindade fantastiline tõus: üks last maksis 70–80 rubla. Kaupa eksporditi 479 000 ja imporditi 414 000 rubla väärtuses.¹⁶ Sisse- ja väljaveetavate kaupade nomenklatuur oli suur. 1771. aastal veeti sisse 91, välja aga 31 eri liiki kaupa. Impordis asus kogu sajandi vältel esikohal sool, tekstiil ja heeringas; väga palju toodi sisse luksuskaupu.

Põhjasõja-järgsel perioodil ei toimunud Tallinna sisemise korralduses mingeid muutusi. Tänu linna suhtelisele suveräänsusele kehtis Lübecki õiguse põhjal väljaarenenud autonoomne seadusandlus. Erinevalt Riist ei ole Tallinna linnaõigus kunagi ametlikult kinnitanud sakslaste privileege, teiste rahvuste võimalusi aga piirati kõigiti.¹⁷ Kaupmeeskond ja käsitöölised olid põhiliselt sakslased, harva esines nende hulgas skandinaavlasti.¹⁸ Tallinna kaupmeeskond ei olnud homogeenne, vaid koosnes kolmest kihist:

- 1) suurkaupmehed ehk komisjonikaupmehed, kes tegelesid hulgiostu ja -müügiga;
- 2) partikulaarkaupmehed, kes jaemüügi kõrval võtsid vahel osa ka komisjonikaubandusest;
- 3) Nürnbergi ja talupojakaupmehed, kes müüsid Nürnbergi kaupa ja soola jaehinnaga ning kauplesid mitteeksklusiivselt tubaka ja heeringaga. Talupojakaupmehed olid vahelüli talupoja ja suurkaupmehe vahel.

Kaubandusega tegelemiseks pidi kuuluma Suurgildi või Mustpeade vennaskonda. Kaupmehe laiemad õigused määras kuulumus kompaniisse, mida 18. sajandi Tallinnas oli kaks: siidi- ja kalevikaupmeeste kompanii ning Nürnbergi ja talupojakaupmeeste kompanii. 1708. aastal kehtestatud ja rae poolt kinnitatud siidi- ja kalevikaupmeeste kompanii põhikiri keelas võõramaiste kaupmeeste poe- ja tänavakaubanduse ning määras karmid karistused neile, kes sellest üle astusid. Kompanii liikmed ise võisid kaubelda siidi või kaleviga, ent mitte mõlema artikliga üheaegselt. Väljaspoole kompaniisid jäi välismaiste alkohoolsete jookidega kauplemine. Sugenesid ainult veini sisseveoga tegelevad importöörid, keda 1785. aastaks oli registreeritud kolm.¹⁹

Murranguliseks kujunesid sajandi viimased aastakümned, seda tänu 1782. aastal ellu viidud Katariina II reformidele, mille üheks eesmärgiks oli Läänemere-äärsete kaubalinnade ja nende tagamaade lülitamine Vene impeeriumi ühtsesse kaubandussüsteemi. Kõigis Balti linnades kehtestati uued universaalsed tollitariifid. Tallinn kaotas oma tollisoodustused, kuid võitis piiramatu kaubaturu.

¹⁶ Revalsche Wöchentliche Nachrichten, 1772. a. 26. märts.

¹⁷ Elias, O. H. Reval in der Reformpolitik Katharinas II. Die Statthalterschaftszeit 1783–1796. Verlag Wissenschaftliches Archiv, Bonn – Bad Godesberg, 1978.

¹⁸ Adelheim, Georg. Das Revaler Bürgerbuch 1710–1786 (Beiträge zur Kunde Estlands 19), Reval 1934.

¹⁹ Das Lief und Ehstländischen Staats und Aadress-Calenders auf das Jahr Christi 1785. Zweite Abteilung.

Mõningaid komplikatsioone tekitasid väljaveokeeldude ja kõrgendatud tollide iseärasused, mis ei olnud vastavuses Balti alade kaubanduslike huvidega ning omasid fiskaalset iseloomu. Nii oli paljude traditsiooniliste eksportkaupade – lina, purjeriie, juhtnahk – kui toormaterjalide väljavedu tolliga kaetud. Mitmete luksuskaupade, nagu homaarid, austrid, tõuhobused, marmor kui tooraine, sissevedu oli tollivaba.²⁰

Uute linnaseaduste järgi võis iga linnakodanik kaubandusega tegelda. Linnakodanikuks võis aga nüüd saada iga vaba hing, kes oli tasunud kodanikuraha.

Tallinna import hakkas kiiresti kasvama ning jõudis 1791. aastal peaaegu 3 miljoni rubla piirimaile²¹ (siin tuleks siiski arvestada ka rahakursi kõikumisi). Kogu sajandi vältel vaieldamatult rikkamate suurkaupmeeste Clayhillsi, Duborghi ja Oomi kõrvale kerkisid kiiresti uued liberaalsed kaupmehed, kes arvatavasti suutsid uute seadustega paremini kohaneda. Kaubanduskapital kasvas kiiresti. Sellest, et Tallinna suurkaupmeeste kapitali baasil arenes manufaktuurtootmine, kõneleb näiteks fakt, et raehärra Jürgens, kelle import ulatus 1792. aastal üle miljoni rubla piiri, asutas 1781. aastal Tallinnas peeglimanufaktuuri. 1794–1799. aastal tegutses Tallinnas veel teinegi kaubandusliku kapitali alusel loodud ettevõtte: Ch. Frese sitsimanufaktuur.²²

²⁰ Elias, O. H. Reval in der Reformpolitik Katharinas II. Die Statthalterschaftszeit 1783–1796. Verlag Wissenschaftliches Archiv, Bonn – Bad Godesberg, 1978, S. 76.

²¹ Elias, O. H. Op. cit., S. 198.

²² Elias, O. H. Op. cit., S. 133.

Uurimuse objekt ja eesmärk

Käesolevas töös on uurimisobjektiks valitud Tallinna kaubandus 18. sajandil ning lähemaks eesmärgiks on tutvuda Tallinnas 18. sajandil eksisteerinud Steini kaubafirma tegevusega. Uurimistöös püstitatud ülesanded on lühidalt järgmised:

- 1) Kuivõrd töö põhiallikaks on valitud ühe kaubafirma raamatupidamisdokumendid, mida seni on meil vähe kasutatud, on püstitatud ülesanne vaadelda metoodiliselt selle allikaliigi kasutamise võimalusi ning töötlemisviise.
- 2) Välja selgitada kaubanduskategooriate konkreetne olemus, nende rakendus ning konkreetsed väärtused.
- 3) Vaadelda raharinglust ja veksliringlust kui kaubandusliku tegevuse alust.
- 4) Jälgida seoseid kaubanduspoliitikas valitseva üldise olukorra ning Steini firma arengu vahel.

Üldise joonena läbib tööd soov jälgida firmat kui individuaalset objekti, aga ka kui osakest tervikust, mille moodustab Tallinna kaubandusajalugu 18. sajandil.

Käesoleva diplomitöö üheks sihiks on ühtlasi näidata kaubafirmade ja nende raamatupidamisalase dokumentatsiooni uurimisel avanevaid ulatuslikke võimalusi ja perspektiive.

Historiograafia

18. sajandi Eesti ala linnade ajalugu, ja sealhulgas iseäranis Tallinna ajalugu, on leidnud käsitlemist mitmete Nõukogude Eesti ajaloolaste töödes. Esmajoones tuleks märkida üldistavad suuremahulised tööd, nagu 1955. aastal ilmunud „Eesti NSV ajaloo“ I köide ning Raimo Pullati koostamisel ilmutatud Tallinna ja Tartu ajaloo üldkäsitlused.²³ Esimese Eesti Vabariigi perioodil ilmunud laiemat ja üldistavat väärtust omavatest töödest võiks märkida H. Sepa koostatud ülevaadet „Eesti majandusajaloo“ (1933) esimeses köites, mille käsitlus lõpeb 19. sajandi keskpaigaga.²⁴ Balti-saksa historiograafias on 18. sajandi ajaloole pühendatud Julius Eckardti ja Friedrich Bienemanni ulatuslikumad tööd. Eckardti monograafia on väärtuslikum Riia ajaloo uurijatele.²⁵ Friedrich Bienemanni tööd, mis on kantud eesmärgist õigustada ja säilitada balti-saksa privileege, käsitlevad põhiliselt 18. sajandi viimast veerandit ning vaatlevad linna poliitilise ja õigusliku arengu aspekte.²⁶

Tallinna ajalugu on viimasel aastakümnel tulemusrikkalt uuritud ka Lääne-Saksa ajaloolaste poolt. Soodustava momendina tuleb arvesse võtta, et Saksa LV Bundesarchivis Koblenzis (varem Göttingenis) säilitatakse suurt osa Saksa fašistlike vägede poolt 1944. aastal ära viidud endise Tallinna linnaarhiivi materjale, sealhulgas 18. sajandi Tallinna rae protokolle, gildide protokolle, kaubafirmade arhiive ja tolliraamatuid. Neid allikaid kasutades on Tallinna 18. sajandi kaubandust ja Katariina II reformidega seotud nähtusi uurinud Gottfried Etzold ja Otto Heinrich Elias. G. Etzold vaatleb oma dissertatsioonis 18. sajandi I poole Tallinna kaubanduse põhijooni ning on teinud ära hinnalise töö eriti statistilise materjali osas.²⁷ Kuna töö on üldistava iseloomuga, ei võta see võimalust sama

²³ Tallinna ajalugu 1860-ndate aastateni. Koost. R. Pullat. Tallinn, 1976; Tartu ajalugu. Koost. R. Pullat. Tallinn, 1982.

²⁴ Eesti majandusajalugu. I kd. Tartu, 1933.

²⁵ Eckardt, J. Livland im achtzehnten Jahrhundert. Leipzig, 1876.

²⁶ Bienemann, Fr. Die Statthalterchaftszeit in Liv- und Estland (1783–1796). Leipzig, 1886.

²⁷ Etzold, G. Seehandel und Kaufleute in Reval nach dem Frieden von Nystad bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts. Marburg/Lahn, 1975.

ajajärku Tallinna kaubandusajaloos põhjalikumalt ja sügavamalt uurida. O. H. Elias on lähtunud enam linna poliitilisest ajaloost, ent käsitleb ka teisi linnaelu aspekte.²⁸ Ajaliselt on see piiritletud 18. sajandi viimase veerandiga. Kumbki nimetatud uurijatest ei ole kasutanud Eestis asunud arhiivide materjale ning seetõttu saavad meie uurijad nende uurimistulemusi täiendada.

18. sajandi kaubandusajalooga on tihedalt seotud Läti NSV ajaloolased, kelle esirinnas sammub Riia kaubandust käsitlevate uurimustega Läti NSV TA korrespondentliige Vassili V. Dorošenko. Nimetatu on ka esimesi, kes koos Lääne-Saksa ajaloolase Elisabeth Harder-Gersdorffiga uuris Riia kaubandust ja veksliajandust lähtudes raamatupidamisalasest dokumentatsioonist.²⁹

Eesti NSVs on 18. sajandi linnade kaubandusajalugu uuritud põhiliselt TRÜ professor Helmut Piirimäe juhendatud üliõpilastöodes. Tuleb märkida, et diplomitööd, mis käsitlevad vaadeldavat teemat, põhinevad eranditult Eesti NSV arhiivides leiduvatel allikmaterjalidel. Käesoleva teemaga seoses olgu esmajoones mainitud 1975. aastal kaitstud I. Videviku diplomitöö „Inglise kaupmeeste tegevus Narvas 18. saj. lõpus“³⁰ ja J. Nõmmiku „Tallinna kaubandussidemed Rootsiaga aastatel 1771–1770“³¹. Sidemeid Põhja-Saksa linnadega on uurinud S. Asu.³² Nende tööde tähtsamateks allikateks oli Tartus Eesti NSV Riiklikus Ajaloo Keskarihiivis asuv Clayhillside arhiiv ja Tallinna tolliraamatud aastatest 1771, 1776, 1777, 1780 ja 1781 Tallinna Riiklikus Keskarihiivis.

Allikad

Käesoleva töö tähtsaimaks allikaks on Tallinnas ENSV Riiklikus Ajaloomuuseumi „D“ fondis asuva kaubafirma Meyer (Fond 127) juurde kuuluv kaubafirma Stein (nimistu 1) raamatupidamisalane dokumentatsioon. Nimetatud materjali vaadeldakse ja iseloomustatakse lähemalt käesoleva töö I peatükis.

Publitseeritud allikatest on töös leidnud kasutamist isikuloolise informatsiooni tarbeks Georg Adelheimi editeeritud Tallinna kodanikeraamat ja Tallinna perekondade genealoogia,³³ W. Meyeri koostatud Meyerite perekonna genealoogia³⁴ ning Eesti ja Liivimaa 1785. aasta aadresskalender.³⁵

18. sajandi kaupmeeste hulgas levinud raamatupidamissüsteemidega tutvumiseks on hinnalisteks käsiraamatuteks tolelaegsed kaupmeeste õpikud, nagu näiteks J. Daniel Intellmani „Arithmetischer Wegweiser“ (1736) jt.

²⁸ Elias, O. H. Reval in der Reformpolitik Katharinas II. Bonn, Bad-Godesberg, 1978. Mõlema uurimuse kriitilist analüüsi vt. Veispak, T. Neli monograafiat Tallinna 17.–18. sajandi ajaloost. – Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused. 1981, nr 3.

²⁹ Dorošenko, V. und Harder-Gersdorff, E. Ost-Westhandel und Wechselgeschäfte zwischen Riga und Westlichen Handelsplätzen: Lübeck, Hamburg, Bremen und Amsterdam. (1758/59). – In: Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. Bd. ... H.

³⁰ Videvik, I. Inglise kaupmeeste tegevus Narvas 18. saj. lõpus. Diplomitöö. Juh. prof. H. Piirimäe, Tartu, 1975.

³¹ Nõmmik, J. Tallinna kaubandussidemed Rootsiaga aastatel 1771–1770. Juh. prof. H. Piirimäe, Tartu, 1975.

³² Asu, S. Tallinna kaubandussidemed Põhja-Saksa linnadega 1771–1780. Diplomitöö. Juh. prof. H. Piirimäe, Tartu, 1975.

³³ Adelheim, G. Die Genealogie der alten Familien Revals von Heinrich Laurenty. Tallinn, 1925.

³⁴ Meyer, W. Nachrichten über die Revalsche Kaufmannsfamilie. Mitau, 1915; Adelheim, G. Das Revaler Bürgerbuch 1710–1786. Tallinn, 1934.

³⁵ Lief- und Estländische Staats- und Adresskalenders, 1785. Zweite Abteilung.

Üldjoontes tuleb trükitud allikana arvesse ka August Wilhelm Hupeli koostatud ülevaade Eesti- ja Liivimaa poliitilise ja majandusliku süsteemi põhijoonte kohta,³⁶ ent selle teose informatsioon ei ole otsene, vaid töödeldud kujul.³⁷

Töö koosneb sissejuhatuses, neljast peatükist ja lõppsõnast. Arvestades asjaolu, et vaatluse alla tuleb pikk ajaline periood – 1728.–1795. aasta –, on diplomitöö põhiosa üles ehitatud kronoloogilises järjekorras, kusjuures on eeldatud, et iga peatükk peab sügavamalt vaatlema mingit konkreetset, teistes osades vähem käsitletud nähtust, mis on antud ajajärgule enam spetsiifiline. Töös on kasutatud matemaatilisi ja tüpoloogilisi meetodeid ja vahendeid.

Esimese peatüki esimeses osas antakse põhjalik ülevaade Steini kaubafirma tänaseni säilinud arhiivist ning selle süsteemist vastavalt allikate põhiliikidele. Teises osas vaadeldakse raamatupidamisalaste dokumentide töötlemise metoodikat ja töö käigus kerkivaid raskusi metroloogia küsimustes. Kolmas osa analüüsib kaubanduslikke kategooriaid ja viib läbi kasumiarvestuse.³⁸

Teises peatükis vaadeldakse Steini firma tegevust aastatel 1728–1750. Esimeses osas tehakse kokkuvõtte Steini firma talupojakaubandusest. Teises osas on põhitähelepanu pööratud finantsküsimustele ning nende analüüsi põhjal tekkivatele seostele üldise kaubanduspoliitikaga. Kolmandas osas vaadeldakse lubjatootmist linnalt üüritud lubjaahjudes.

Kolmandas peatükis käsitletakse firma tegevust aastatel 1750–1777. Vaadeldakse konkreetset kaubanduslikku tegevust alade kaupa ning üritatakse seda analüüsida, lähtudes kasumiarvestusest.

Neljandas peatükis on vaadeldud Steini firma viimase meessoost järglase Johann Berend Steini kalevikaubandust ja teisi tegevusalasid aastatel 1777–1795.

³⁶ Hupel, A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland. Bd. 3, Riga, 1782.

³⁷ O. H. Elias arvestab Hupeli siiski trükitud allikate hulka.

³⁸ Kasumiarvestus on toodud I peatükki, tulemusi kasutatakse järgmistes peatükkides.

TALLINNA KAUBAFIRMA STEIN UURIMISE ALLIKAD JA UURIMISMETOODIKA

Allikmaterjali kirjeldus

Käesolevas töös on kasutatud allikmaterjalina Tallinna Ajaloomuuseumi arhiivi dokumente, mis asuvad kaubafirma Meyer fondis,³⁹ moodustades omaette nimistu. Kaubafirma Stein nimistu koosneb 45 dokumendist, mis kõik on hästi säilinud, kompleksed ning loetavad,⁴⁰ umbkaudne kogumaht 7600 lehte. Kõik nimistu dokumendid on raamatupidamisalased (ka kirjavahetus) ning hõlmavad ajavahemikku 1728.–1795. aasta. Sõnaline tekst on põhiliselt saksa keeles, kirjavahetuse koopiaraamatutes toodud vekslid ka hollandi, inglise ja vene keeles.

Siin ja järgnevalt kogu töös kasutatakse firma Stein arhiivimaterjalidele viidates tähistust Stein, Sü. ..., I. ... Firma Stein dokumentide loetelu näeb välja järgmine:⁴¹

Fond 127

Nimistu 1

Sü.1. Memorial Buch 1728–1755. Harald Stein, 1750. aastast Anna Dorothea Stein.

Sü.2. Kalkt Haupt Buch 1728–1766. Harald Stein, 1750. aastast Anna Dorothea Stein.

Sü.3. Kopierbuch der ausgegangenden Schreiben mit dem Alphabet der Adressaten. Harald Stein.

Sü.4. Kalck Buch 1746–1763. Harald Stein.

Sü.5. Factura Buch Littera C. 1746–1760. Harald Stein, 1750. aastast Anna Dorothea Stein.

Sü.6. Kladde gehörig zum Weinkeller 1749–1752. Harald Stein, 1750. Anna Dorothea Stein.

Sü.7. Kleine Schuldbuch 1751–1759. Jacob Johann Pauli.

Sü.8. Brief Copey Buch 1752–1760. Johann Berend Stein.

Sü.9. Haupt Buch Littera A. 1752–1778. Johann Berend Stein.

Sü.10. Alfabeetiline nimistu, kuulub Stein, Sü.9 juurde.

Sü.11. Inventarium und Facturabuch 1752–1785. Johann Berend Stein.

Sü.12. Monatliche Saldo Buch 1752–1768. Johann Berend Stein.

Sü.13. Memorial Littera A. 1752–1754. Johann Berend Stein.

Sü.14. Kleine Schuldbuch. Weinkeller Kladde 1752–1759. Harald Stein (juunior).

Sü.15. Einlage Brief und Rechnung Kopie Buch 1753–1778. Harald Stein (juunior).

³⁹ Fond 127 nimistu 1.

⁴⁰ Stein, Sü.24-s puuduvad 3. ja 4. leht. Stein, Sü.29 on täidetud pliitsiga ning mitteleotav. Mõningad märkmed lubavad oletada, et tegemist on pudupoe väikese võlaraamatuga.

⁴¹ Dokumendi kuuluvus on lisatud autori poolt.

- Sü.16. Schulden Buch 1753–1763. Harald Stein (juunior).
- Sü.17. Kladde von einheimischen und auswertigen Capital schulden 1754–1770. Harald Stein (juunior).
- Sü.18. Schulden Buch 1754–1768. Anna Dorothea Stein.
- Sü.19. Memorial Littera B. 1755–1769. Anna Dorothea Stein.
- Sü.20. Verkäufer Inventarium Buch 1756–1774. Johann Berend Stein.
- Sü.21. Zweite Kellerkladde 1757–1763. Anna Dorothea Stein.
- Sü.22. Schulden Auszug aus der kleiner Buden Hauptbuch 1758–1777. Johann Berend Stein.
- Sü.23. Buden Ausgabe Buch und Kalck Kladde 1759–1777. Anna Dorothea Stein.
- Sü.24. Annotations Buch 1759–1775. Johann Berend Stein.
- Sü.25. Kassa Buch 1753–1777. Johann Berend Stein.
- Sü.26. Die Dritte Kellerkladde 1753–1768. Anna Dorothea Stein.
- Sü.27. Hauptbuch zur Kleinen Schulden 1763–1795. Johann Berend Stein.
- Sü.28. Waren Recontra Buch Littera B. 1766–1785. Johann Berend Stein.
- Sü.29. Schuldenbuch.
- Sü.30. Kassabuch 1771–1785. Johann Berend Stein.
- Sü.31. Rechnung Copey Buch 1772–1792. Johann Berend Stein.
- Sü.32. Schulden Buch (Weinkeller Kladde) 1773–1775. Anna Dorothea Stein.
- Sü.33. Brief Copey Buch 1775–1785. Johann Berend Stein.
- Sü.34. Annotations Buch 1775–1785. Johann Berend Stein.
- Sü.36. Haus Hauptbuch 1777–1795. Johann Berend Stein.
- Sü.37. Hauptbuch 1778–1795. Johann Berend Stein.
- Sü.38. Haus Kassa Conto Buch 1778–1795. Johann Berend Stein.
- Sü.39. Haus Kladde 1779–1782. Johann Berend Stein.
- Sü.40. Memorial Littera C. 1779–1790. Johann Berend Stein.
- Sü.41. Journal Littera D. 1780–1794. Johann Berend Stein.
- Sü.42. Schulden Buch 1781–1786. Johann Berend Stein.
- Sü.43. Haus Kassa Conto Buch 1783–1790. Johann Berend Stein.

Sü.44. Saldo Buch Littera C. 1783–1793. Johann Berend Stein.

Sü.45. Kassa Konto Buch Littera C. 1785–1790. Johann Berend Stein.

Järgnevalt tulevad vaatluse alla raamatupidamisdokumentide põhijooned ja iseärasused. Firma Stein raamatupidamine on koostatud põhiliselt klassikalises kahekordse raamatupidamise süsteemis.

Seetõttu tuleb eristada kahte tüüpi dokumente:

- 1) Esmaste sissekirjutuste raamatud
- 2) Hilisemate ümberkirjutuste raamatud.

Viimased jagunevad omakorda kaubaoperatsioonide ja klientide põhjal. Kaubatehingute järgi koostatud esmaste sissekannete raamatud on memoriaal ja väike võlaraamat (Kleine Schuldenbuch, Weinkellerkladde, Kalckbuch, Annotation Buch).⁴² Neist saab informatsiooni töös teostatud raamatupidamise analüüsiks. Vekslivahetustehingute kohta võeti andmed Harald Steini memoriaalist⁴³ kui ainsast dokumendist, mis kajastab firma kaubanduslikku tegevust perioodil 1728–1748. See dokument sisaldab suuremaid sise- ja väliskaubanduslikke tehinguid. Kuna ühe summa liikumine võib läbida raamatut kuni viis korda, tuleb siin olla äärmiselt tähelepanelik eriti vekslite puhul, mis kantakse sisse järgmiste operatsioonide järgi:

- a) Raha saatmine vekslivahetajale
- b) Veksli saamine vahetajalt
- c) Raha eraldamine (debiteerimine raamatupidamisarvestuses)
- d) Veksli saatmine Hollandi või Hamburgi panka
- e) Eraldised kaubasaadetiste eest Lääne-Euroopa kaubanduspartnerile.

Harald Steini memoriaali põhjal on võimalik tuvastada vekslite liikumine, millised summad eraldatakse väliskaubanduse tarbeks ning kust ja kellelt saabuvad nende summade eest kaubasaadetised. Teiste esmaste sissekannete raamatutest lisame materjali hindade ja klientuuri kohta. Annotatsiooniraamat aga annab ülevaatliku pildi poekaubandusest ning võimaldab jälgida läbimüüki.⁴⁴

Ümberkirjutuste raamatutest annab kõige hinnalisemat informatsiooni faktuuriraamat, kuhu kantakse importsaadetiste detailne loetelu.⁴⁵ Need raamatud sisaldavad kõiki kulutusi, mis on kaupmehel vaja teha, et saada Lääne-Euroopast kaupa (v.a Tallinna tollid ja teatavat liiki prahiraha). Faktuuriraamatutest leiame ka hinnad, mida kaubasaatja oma kaupade eest küsib, Lääne ekspordisadamates lossimiseks, tollideks, kindlustusmaksudeks ja teisteks makseteks tehtavad kulutused ning vahendajalinnade nagu Lübecki ja Hamburgi arvele minevad investeeringud.

Personaaliat puudutavatest pearaamatutest saame andmeid kaupmeeste omavaheliste rahaliste suhete kohta.⁴⁶ Siin tuuakse ka kokkuvõtted erinevatest ärilistest operatsioonidest. Kuna sissekanded

⁴² Stein, Sü.1, Sü.6, Sü.14, Sü.16, Sü.24, Sü.34.

⁴³ Stein, Sü.1.

⁴⁴ Stein, Sü.24, 34. Annotationsbuch, märkmeraamat. Kuulub J. B. Steinile ja sisaldab kõiki kalevimüügi tehinguid.

⁴⁵ Stein, Sü.5, Sü.11.

⁴⁶ Stein, Sü.9, Sü.37.

on ainult rahalise iseloomuga, tuleb nende kasutamisel alati jälgida kuupäevi ning nende tegeliku sisu määramisel kasutada teisi pearaamatuid, et teada saada, kas on antud võlgu, võetud võlgu jne.

Eraldiseisva üksuse moodustavad kirjavahetuse koopiaramatud.⁴⁷ Nimetatud dokumendid sisaldavad väljaläinud kirjade koopiasid ning annavad palju kaubandusanalüüsile ärisuhete konkretiseerimisel ja isikustamisel. Väljaläinud kirjade raamatud on lakoonilised ja teenivad esmajoones raamatupidamise huve.

Raamatupidamisalase informatsiooni töötlemine on keerukas. Veelgi keerulisemaks aga muudab selle erinevate mõõtesüsteemide kasutamine dokumentides. Probleem tekib juba rahalise ringluse analüüsimisel. Nii tuleb eristada arveldus- ja käiberaha, näiteks Hamburgi kaubatehingute vaatlemisel. Ka Hollandis kasutatakse vahetevahel erinevaid arveldusi pangataalrites või kuldnates. Tallinnas tuleb eristada riigitaalrit ja rubla. 18. sajandi esimesel poolel on nende omavaheline suhe püsiv, 1 riigitaalri võrdub 80 kopikat. Kuna aga riigitaalri ei ole käiberaha ja on hõbedaga kindlustatud, siis on selle kurss püsiv, rubla kurss on aga pidevalt halvenev nii välisvaluuta kui ka riigitaalri suhtes.

Importkaupade koguse määramisel tuleb arvestada, et Inglise kalevit mõõdeti jardides, Hollandi kalevit põhiliselt brabandi ellenites (küünardes), Tallinnas toimub arvestus küünardes või arssinates. Suuremaid veinikoguseid mõõdeti Tallinnas ja Põhja-Saksa linnades okshoftides ja aamides, Prantsusmaal aga fassides.⁴⁸ Hispaania veinide puhul aga peetakse arvestust piepudes. Täpsemad metrooloogilised tabelid asuvad töö lõpus lisas. Seal on ka võrdlusmaterjalid Tallinna kaubandust üldiseloomustavate kaubalis-rahaliste vahekordade kohta.

⁴⁷ Stein, Sü.15, Sü.32.

⁴⁸ Üks fass on 720 toopi, aluseks on võetud ilmselt tõrs, milles veini valmistatakse.

Kaubanduse kategooriad ja nende avaldumine 18. sajandi kaubafirma Stein tegevuses

Nagu tööstuslikul, on ka kaubanduslikul kapitalil omadus end taastoota kahel viisil, mida nimetatakse laiendatud ja lihtsaks taastootmiseks. Kui Harald Stein seeniori viimase kümne aasta vältel valitses firma tegevuses olukord, kus kapitalimahutused oluliselt ei laienenud kas turu piiratuse tõttu või mõnel muul põhjusel, siis 1752.–1755. aastal toimub hüpe, mille tulemusel tekib kolm tütarfirmat ning millest igaüks areneb eri suunas. Kui firma põhiosa jääb Anna Dorothea Steini juhtida ning selles erilisi muudatusi ei toimu, siis mõlemad pojad, alustades 1000 rubla suuruse algkapitali ja võlgadega, saavutavad kolme aastaga taseme, kus nad suudavad jätkata tegevust iseseisvalt ja sõltumatult, tehes seda oma kaubandusharu spetsiifikat arvestades maksimaalse võimsusega. Need kolm aastat, mil firmad Harald Stein juuniori ja Johann Berend Steini juhtimisel võitlevad oma eluõiguse eest, toimubki kaubandusliku kapitali laiendatud taastootmine. Püüame jõuda selgusele, kuidas hüpe toimub ja milline on kapitali edasine areng. Uurimuse aluseks on kolm suurust: algkapital, kasum ja käive.

Algkapitaliks on antud juhul vekslitesse paigutatud rahalised vahendid. Vekslite eest ostetakse Lääne-Euroopast alkohoolseid jooke ja tekstiilikaupu, mille müümisel saadakse kasumit. Viimase arvutamiseks on vaja teada, mida maksab Tallinna kaupmees kauba eest ja millise hinnaga ta seda müüb, s.o. kauba hulgihinna ja jaehinda. Hulgihinna artikli või kaubaliigi järgi kaubaraamatus reeglina ei fikseerita. Seda on aga võimalik tehingu kohta tehtud kulutuste põhjal arvutada. Analüüsi aluseks on A. D. Steini faktuuriraamat.⁴⁹

Esmalt tuleb vaatluse alla veini omahind. Kaaluva osa veinidest ja viinadest ostavad A. D. Stein ja Harald Stein juunior Bordeaux'ist. Kuna kogused on suured – 10–15 tonni aastas –, võib arvata, et kaup tuuakse otse Tallinna. Selle versiooni kasuks räägib ka asjaolu, et faktuuriraamatus puuduvad Bordeaux' saadetiste ümberlastimise arved. 1753. a. faktuurarve maksumus on 2970 liivrit ehk 594 rubla. Sellest summast läheb lisakulutusteks 454 liivrit.⁵⁰ Viimane koosneb tollimaksust, mida võetakse kauba liigi (vein või põletatud viin) ja hulga alusel transpordi ja laevale laadimise tasust (*Lüpfelohn* ja *an Bord zu bringen*),⁵¹ komisjonitasust, mis on 2% tehingu senisest maksumusest, kirjaposti tasust (*briefporto*). Antud juhul moodustavad lisakulutused 15% arve kogusummast. Kuna vahepealseid ümberlastimisi ei toimu, tuleb kaupmehel tasuda veel prahiraha ja Tallinna tollid. Harald Steini Bordeaux'ist tulnud kaupade puhul moodustasid lisakulutused 1753. aastal 27% tehingu väärtusest.

Loetletud kulutusi arvesse võttes on koostatud järgmine tabel, kus I veerus on veini kogus; II veerus 1 toobi omahind, st hind, mida nõuab kauba müüja; III veerus 1 toobi hind peale laevale lastimist 15% tolli- ja lastimiskulutusi arvesse võttes; IV veerus 1 toobi hind Tallinnas peale tolli tasumist, st hind, mida firma Stein kauba eest maksab; V veerus toobi hind kõrtsis; VI veerus toobi veini pealt saadud kasum; VII veerus antud veini või viina kogumahult saadud kasum:

⁴⁹ Stein, Sü.5.

⁵⁰ Ibid., I. 28.

⁵¹ Ühe vaadi laevale toimetamine maksis 10 liivrit, eelnevalt mainitud toll võeti Bordeaux's.

Veini mark	Kogus toopides	Toobi omahind (kop.)	Toobi hind peale lastimist (kop.)	Toobi hind Tln tolliga (kop.)	Toobi hind kõrtsis (kop.)	Kasum toobilt (kop.)	Kasum kogumahult (rbl.)
Branntwein	924	7	8,53	12,18	28	15,82	146
Götteswein	2160	3	3,7	5,2	24	18,8	406
Prignac	2880	6	7,3	10,4	24	13,6	391
Paluswein	720	6	7,3	10,4	24	13,6	98
Muscat	380	12	14,63	17	32	15	54
Frontignac	180	17	20,73	29,61	32	3	5,4
Benc Carlo	180	11	13,4	19,1	32	12,9	23,2
Piccardon	270	7	8,5	12,1	32	19,9	53,7
Kokku 5730 toopi (31 okshofti)						Kogukasum 1177,3 rbl (198%)	

Tabel 1. 1753. a. Bordeaux' st saabunud veini kasumiarvestus⁵²

Bordeaux' veinide kasumimäär näitab, mis vahekorras paigutatud kapitaliga on kogu tehingult saadud kasum. Sellist kasumimäära saab arvutada juhul, kui on teada paigutatud kapital, kuid kauba läbimüügi kohta andmed puuduvad. Tegu on teoreetilise suurusega, sest kauba läbimüüki võib vaid oletada järgnevatel aastatel tehtud sisseostude põhjal, eeldades, et eelnev kaup on realiseeritud.

Ehkki Bordeaux' veinide ja viina omahind on tunduvalt odavam, tuleb osa veinikaubast hankida ka Amsterdamist, Lübeckist ja Hamburgist. Nende linnadega on regulaarne laevaühendus, neist saabuvad kogused on väiksemad ning laiendavad kauba sortimenti, rahuldades tarbijaskonna soovi hispaania, portugali ja saksa veinide järele. Neist linnadest saab vaid komisjonikaupa ja seetõttu on kasum madalam, ehkki transpordikulutused on väiksemad. Kui kaup tuleb otse Tallinna, ei ületa tolli- ja maakleritasud ning teised kulutused 4% kauba väärtusest, Tallinna toll ja prahiraha on 10–12%.

Tabel 2 on koostatud 13. augustil 1753 Hamburgist saabunud veinisaadetise põhjal.⁵³ On võetud arvesse Tallinna veinitollide diferentseeritust. Etzold leiab, et tolli keskmine protsendimäär oli 8%.⁵⁴ Nimetatud saadetise kapitalimahutus on 346,89 rbl.⁵⁵

⁵² Stein, Sü.5, l. 27(b), 28.

⁵³ Stein, Sü. 5, l. 23.

⁵⁴ Etzold, G. Op. cit., S. 99.

⁵⁵ Veinile tehtavad kulutused tõusevad, kui on teada, et laev peab Tallinna sadamast lahkuma tühjalt (kaubata).

Veini mark	Kogus toopides	Toobi omahind	Hulgihind Tln tollita (kop.)	Hulgihind Tln tolliga (kop.)	Jaehind (kop.)	Kasum toobilt (rbl.)	Kogukasum (rbl.)
Canarien seckt	390	23	25,5	27,7	48	0,203	79,2
Mallaga seckt	390	16,8	18,6	20,2	48	0,278	108,4
Spanisch Wein	390	16,6	18,4	20	32	0,120	46,8
Portugieser Wein	180	18,6	20,6	22,4	40	0,176	45,4
Muskatieler Wein	258	17	18,8	20,4	32	0,116	29,9
Mosler Wein	120	20	22,2	24,1	40	0,159	19,1
Citronen seckt	60	11	12,2	13,3	50	0,367	22,0
Kirschen branntwein	360	9	10	10,8	40	0,292	105,1
Kokku 2143 toopi (12 okshofti)						Kogukasum 456 rbl	

Tabel 2. 13. augustil 1753 Hamburgist saabunud veinisaadetise kasumiarvestus

Keskmine kasum kaubasaadetise paigutatud kapitali pealt on antud juhul 132%.

Veini mark	Kogus toopides	Toobi omahind Hamburgis (markades)	Toobi omahind (kop.)	Hulgihind Tln tollita (kop.)	Hulgihind Tln tolliga (kop.)	Jaehind (kop.)	Kasum toobilt (kop.)	Kogukasum (rbl.)
Canarien seckt	390	270	24	25	30	48	18	70,2
Spanisch Wein	390	186	16	16,6	20	32	12	46,8
Allicant Vin de Tint	390	264	23	24	29	40	11	42,9
Madeira Wein	180	105	20	21	25	32	7	12,6
Portugieser Wein	195	96	17	17,7	21	40	19	34,2
Franz Wein	408	217	18	18,8	23	32	9	36,7
Muskat Wein	180	72	14	14,6	18	32	14	25,2
Alt Franz Wein	768	358	16	16,6	20	24	4	30,7
Kirschen Wein	180	54	11	11,5	14	24	10	18
Lietuwasch Wein	24	10	14	14,6	18	28	10	2,4
Vahuvein	50 (pudelit)	93	64	66,6	80	120	40	20
Burgunder	25	28	39	40,6	49	100	14	11,2
Ital. Wein	180	61	12	12,6	15	24	9	16,2
Kokku 3285 toopi (18 okshofti)							Kokku 367,1 rbl	

Tabel 3. 14. septembril 1753 Hamburgist saabunud veinisaadetise kasumiarvestus⁵⁶

⁵⁶ Kasumiarvestus tugineb allikale Stein, Sü.5, lk. 30(b), faktuurarve 31.

Tabeli 3 koostamisel on arvesse võetud järgmisi näitajaid: Hamburgist välja saatmise kulutused 4%, Tallinna toll ja prahiraha 17%, kauba eest makstud 662,77 rubla. Kogukasum paigutatud kapitalilt moodustab seega 53% (367,1 : 662,8).

Kolme 1753. aastal teadaoleva veinisaadetise põhjal võime oletada, et 1602-rublaselt kapitalimahutuselt oleks A. D. Steini kasum olnud kauba täieliku realisatsiooni korral 1910 rubla ning kassa sissetulek 3512 rubla. Kasumimäär paigutatud kapitali suhtes oleks 119%, kasumi protsent kassakapitali ehk kogutulemi suhtes 54%. Veinimüügist saadud kasumi leidmiseks peame järelikult aluseks võtma mahulised väärtused. Orienteeruda keskmistele hindadele, nagu seda tekstiilikaupade puhul tehakse, kuna tegu on põhimõtteliselt ühte liiki kaupadega, veini puhul teha ei või. Leitud kasum on teoreetiline, siin ei ole arvestatud vekslite vahetamiseks tehtud kulutusi, mis küünivad 6%ni, ning rahakursi langust – see mõjutab kasumit väikese käibekiiruse korral. Samuti puuduvad andmed kõrtsipidamiseks tehtud jooksvate kulutuste kohta (üür jms).

Kalevikaubanduse kasumi määramine on tunduvalt raskem, kuna hinnastruktuur on keeruline ja segane. Ühe ja sama firma ühte liiki ja värvi kanga hind võib kõikuda kuni 100%. Tõenäoliselt sõltub hind ka riide laiusest, mida arveraamatutesse ei ole kantud. Konkreetset vaatlust saab teostada vaid odavamate kangaste, nagu baika, flanell ja kirsa⁵⁷ kohta, sest nende hinnad püsivad $\pm 10\%$ kõikumisega.

Johann Berend Stein ja Anna Dorothea Stein ostavad vaadeldaval perioodil põhiosa kaubast nagu varemgi Aachenist, Verviersist, Burtschiedist, Wackefieldist ja Leedsist. 1750.–1755. aasta Wackefieldi kaubasaadetiste analüüs näitab, et Inglise kaupade importimisel tehtavad lisakulutused nii Helsingi kaudu kui ka liinil Hull–Hamburg–Lübeck ei ületanud 11% saadetise koguväärtusest.⁵⁸ Wackefieldi kaupmees hoolitses oma kauba jõudmise eest sadamalinna Hulli, tasus kindlustusmaksu sealt Hamburgi, Lübecki ja Tallinnani, provisjoni 0,5%, prahiraha Hullini ning lossimistasu (Police).⁵⁹

Hollandi kalevile tehtavad lisakulutused ei ületanud 7% tehingu koguväärtusest, olid sageli isegi madalamad, nagu näiteks Aacheni ja Burtschiedi puhul, kus koos Lübecki vahendustasuga ei ületa tollid ja muud maksed 5%.⁶⁰ Johann Berend Steini faktuuriraamatu ja memoriaali põhjal olid tekstiilikaupade prahiraha ja Tallinna tollid kuni 12% saadetise koguväärtusest.⁶¹ Võttes mainitud lisakulutusi arvesse (Wackefield – 11%, Madalmaad 7%, Tallinna toll 12%), on võimalik leida keskmine kasumiprotsent. Kuna läbimüügi kohta andmed puuduvad või on neid saada äärmiselt raske, tuleb vaadelda hulgihinna alusel, missugust kasumit annab tehingusse paigutatud kapital.

⁵⁷ Kirsa – tugev kalev, veekindlaks immutatud presentriie.

⁵⁸ Erinevatel aastatel kõigub lisakulutus 9,4–10,9% vahel. Siia on arvestatud ka ümberlastimis- ja vahenduskulud ning dokumentide vormistamise raha Hamburgi ja Lübecki sadamates.

⁵⁹ Stein, Sü.11, l. 7(b).

⁶⁰ Stein, Sü.5, l. 40(b), 41(b).

⁶¹ Prahiraha Lübeckist ja Hamburgist tulevate saadetiste eest tasub kaubaaja, Hullist Lübeckisse aga Lübecki või Hamburgi vahendaja.

Kanga liik	värv	Omahind kop.	Hulgihind kop.	Jaehind kop.	Puhaskasum kop.	Kasumi %
baika	roheline	13,5	17,5	28	10,5	60
baika	valge	9,1	11	28	17	154
baika	punane	13,5	17,5	28	10,5	60
baika	must	13,5	17,5	28	10,5	60
flanell	roheline	17,1	21,7	28	6,1	29
flanell	must	14	18	28	10	55
flanell	roheline	14,6	19	30	11	57
kalev	roheline	45,6	59	175	116	196
kalev	helesinine	40	51	110	59	115
kalev	sinine	52	67	150	83	123
kalev	hall	40	51	120	69	135
kalev	hall	52	67	170	103	153
kalev	tumepruun	46	60	170	110	180
Kalevi vastav keskmine hind		52,4	68	148	80	115%

Tabel 4. Kangaste hinnad ja kasum

Keskmine kasum üksikute erinevate kaubaartiklite kasumiprotsente arvestades on 96%, üldine keskmine kasum aga $(115\% + 96\%)/2=105\%$.

Kasumiprotsent investeeritud kapitali suhtes saadakse keskmise puhaskasumi jagamisel kaubandusliku hulgihinnaga, antud juhul $86 : 68 = 54$. Keskmine kasum läbimüügi suhtes saadakse jaehinda aluseks võttes ning on seega puhaskasumi ja jaehinna suhe. Kasumiarvestuses tuleb leppida suure veaga, kuna kaubanduses on alati olemas vähem ja rohkem kasulikud kokkuostu- ja väljamüügitehingud. Seetõttu nõuaks objektiivse keskmise kasumi selgitamine märksa suurema andmematerjali läbitöötamist ning ka teiste kalevi- ja veinikaubandusega tegelevate firmade arvestamist.

Olgu lisatud, et käesolevast kasumiarvestusest jäävad välja poepidamiseks ja muudeks ärielisteks kulutusteks (välisreisid jm) tehtavad summad.

TALLINNA KAUBAFIRMA STEIN AASTATEL 1728–1750

Kaupmehe Harald Stein seniori iseloomustus

Miks valis Viiburi kaupmees Harald Stein elukohaks just Tallinna, on raske öelda. Kindlalt võib väita vaid seda, et alates 1716. aastast seisab ta Tallinna kodanike nimekirjas.⁶² 1720. aastal abiellus Harald Stein tuntud linnakodaniku gildikaupmees Brockhauseni tütre Anna Dorotheaga.⁶³ See lubab eeldada, et juba enne linnakodanikuks saamist pidi Harald Stein olema rikas ja nimekas kaupmees, vaevalt oleks ta muidu saanud abielluda gildikaupmehe tütreaga. Abiellumise fakt ise on sümboolne ja tähendusrikas. Vastavalt kehtinud korrale oli Suurgildi liikmeks saamise kõige kindlam viis abiellumine mõne gildivenna tütreaga või lesega.⁶⁴ Ehkki gildi liikmete nimekirjadega polnud võimalik lähemalt tutvuda, võib eeldada, et enne abiellumist Stein gildi liige ei olnud.

Berend Brockhausen, Anna Dorothea isa, oli sündinud 1671. aastal ning 1699. aastal abiellus Anna Maria Wieckiga.⁶⁵ Berend Brockhausen suri 1718. aastal. Paar kuud enne surma sai ta veel teise tütre, kellele pandi nimeks Catharina Elisabeth.⁶⁶ Catharina Elisabeth abiellus 1744. aastal Michael Meyeriga ning suri peale sünnitust.⁶⁷ Ka selle abielu puhul oli iseloomulik, et abielumees ei kuulunud vallalisena Suurgildi, vaid hoolimata oma soliidsest päritolust oli oldermann ja kornet Mustpeade vennaskonnas. Sellest abielust jäi järele poeg, Johann Berend, kelle kasvatamisega tuli peale Michael Meyeri surma tegelda ka Anna Dorothea Steinil.

Harald Steini esialgne varanduslik seis on teadmata. Ei ole võimalik kindlaks teha ka Anna Dorothea Brockhausenile pärandatud varanduse suurust. Gildi kaupmeeste 1727.–1729. aasta nimistu põhjal kuulus Harald Stein nii kalevi- ja siidi- kui ka Nürnbergi ja talupojakaupmeeste hulka ning tema valuutakäive oli 335 riigitaalrit.⁶⁸ Üldse tegeles nii kalevi- kui ka talupojakaubandusega 6 kaupmeest 120st gildi kaupmehest.⁶⁹ Seesugust kummalist liberaalsust (on ju teada, kuidas feodaalne linnaõigus reglementeeris kauplemist) võib seletada asjaoluga, et vaatamata talupojakaupmeeste korduvatele nõudmistele asutada omaette kompanii, mis nende huve seaduslikus korras kaitseks, võeti alles 1741. aastal vastu protokoll, mis kuulutas asutatuks „Talupoegade ja Nürnbergi kaupmeeste kaubakompanii“ ja reglementeeris selle tegevuse.⁷⁰

Harald Steini kaubanduslik tegevus oli seega ebatavaliselt lai. Kõigele lisaks oli ta seotud ka lubja tootmisega. 1729. aastal aga kutsuti kaupmees rae kohtu ette, et anda vastust mittereglementse kauplemise eest. Ei ole teada, milles konkreetselt tema eksimus seisnes, ent karistuseks tuli tasuda 100 riigitaalri suurune trahv hõbemüntides. Aasta varem oli kohus mõistnud sama paragrahvi alusel raehärra Johann Joachim Roddelt vaid 50 riigitaalri suuruse summa kopikates.⁷¹ See näitab, et ilmselt ei olnud H. Steini ühiskondlik positsioon ja mõju kaupmeeste hulgas kuigi tugev.

⁶² Das Revaler Bürgerbuch 1710–1786, S. 14.

⁶³ Adelheim, G. Die Genealogie der alten Familien Revals. Tallinn 1925, S. 117.

⁶⁴ Hupel, A. W. Topographische Nachrichten I, S. 332.

⁶⁵ Adelheim, Op. cit., S. 116.

⁶⁶ Meyer, P. Stammfolge der sächsisch-baltischen Familie Meyer, Hannover, 1948, S. 67.

⁶⁷ Ibid., S. 67.

⁶⁸ Etzold, Op. cit., S. 224 tabel.

⁶⁹ Ibid., S. 58.

⁷⁰ Ibid., S. 59.

⁷¹ Etzold, Op. Cit., S. 34 (vahekorras 1 riigitaal = 80 kop.).

Harald Steini ja Anna Dorothea abielust sündisid kaks poega – Johann ja Harald – ning kolm tütart – Margaretha Helena, Anna Christina ja Gertrutha Catharina. Margaretha Helena naitus Caspar Burchartiga, Anna Christina viimase venna Woldemar Burchartiga. Christian Nyberg võttis naiseks Gertrutha Catharina Steini.⁷² Harald Stein oli kindlustanud oma järeltulijate positsiooni ning see püsis tugevana kuni Katariina II reformideni.

Harald Stein oli osav kaupmees, kes juhtis oma firma kaubanduslikku tegevust mööda tõusuteed ja kujundas seda vastavalt olukorrale. Tuli arvestada Vene tsaari ja tema kaubandusseadusi, teisalt kapitali ja tööstuse arengutendentse Lääne-Euroopas. See põhjustas Tallinna kaubanduslikku ebastabiilsust ja majandussidemete keerukust. Üheks edu pandiks oligi mitmekülgne kaubanduslik tegevus. Allikmaterjali puudulikkus ei luba täpselt analüüsida Harald Steini kõiki kaubatehinguid, kuna aluseks võetud memoriaali kantakse vaid need operatsioonid, mis sooritatakse väljaspool poodi – tehingud suurkaupmeestega ja väliskaubandus; ent ei teki kahtlust, et Stein tegeleb kaubandusega kõigil kolmel tasandil: poes, suurkaupmeestega ja saab ka ise importööriks.

Talupojakaubandus

Steini talupojakaubandus on traditsioonilise iseloomuga. Kaaluva osa sellest moodustab tubaka ja soola müük või vahetus vilja, linnaste või muu kauba vastu.

1728. aastal õnnestub Steinil hankida 89 säilitist (1 last) soola hinnaga 21 riigitaalrit 62 kop.⁷³ Tehing on äärmiselt soodus. Kaup osteti Balthas Henrich Ladault, gildi suurkaupmehelt, kelle väliskaubanduskäive 1727.–1729. aastal oli Tallinna kaupmeeste hulgas suuruselt neljas.⁷⁴ Selle tehingu puhul ilmneb Tallinna kaubanduse kaks tüüpjoont: tasumine tsaaririigi käiberahas või tasumine hollandi veksliga. Nagu hiljem näeme, tasuti veksliga põhiliselt importostud. B. H. Ladaule maksab H. Stein Simon Blackenhagenilt saadud hollandi veksliga, eraldades 640-rublase vekslit kursiga 101 kopikat, kogumaksumusega 808 riigitaalrit.⁷⁵ Kirjeldatud vekslitehing oli Steinile vajalik kauba saamiseks välisturu hinnaga, mis võimaldas tal soola importöörina vaheltkasu eest edasi müüa hinnaga 36–43 riigitaalrit säilitis.⁷⁶ Ent soola ja tubaka hulgimüük teenib Steinil ka teistsugust eesmärki, seda just tehingutes suurkaupmeeste ja aadlikega. Sool ja tubakas müüdi nimelt aadlikele. Memoriaalis on mitmeid viiteid rukki, linnaste ja/või põletatud viina saamise kohta parun Ungern Sternbergilt ja Herman von Ferchenilt, kes vastutasuks odava kauba, soola ja tubaka eest annavad põllumajandussaadusi äärmiselt soodsa hinnaga. Nii saab Stein Johann Bessard Jürgenshenilt 4 säilitist rukist hinnaga 18 riigitaalrit säilitis.⁷⁷ Kogu talupojakaubanduse perioodi jooksul ei maksa H. Stein kunagi säilitise rukki eest üle 20 riigitaalri. Ometi olid hinnad märksa kõrgemad. 1744. a. maksti eksportöörile ühe säilitise rukki eest 30 riigitaalrit, 1740. a. koguni 32 rubla ehk 40 riigitaalrit.⁷⁸ H.

⁷² Stein, Sü. 35, l. 1.

⁷³ Stein, Sü. 1, l. 3, 36.

⁷⁴ Etzold, G. Op. cit., S. 223.

⁷⁵ Stein, Sü. 1, l. 2.

⁷⁶ Võrdluseks olgu märgitud, et 1744. aastal müüs importöör Adolph Oom suurkaupmees Joh. Hermann Haeckile soola 41 riigitaalrit säilitis. 1745. a. maksis säilitis soola 43 riigitaalrit (Etzold, G. Op. Cit. S. 89). Kuna soola ost toimus suures koguses, kavatses Haecks ilmselt seda ka edasi müüa. Seega pidi jaehind hoopis kõrge olema.

⁷⁷ Stein, Sü. 1, l. 14.

⁷⁸ Etzold, G. Op. Cit., S. 121; Gadebusch, Bd. II, S. 190.

Stein ei olnud ise eksportöör ja ta andis saadud rukki sama hinnaga edasi Thomas Clayhillsile, Simon Blackenhagenile⁷⁹ või Adolph Oomile⁸⁰.

Kaubaringlus sool – rukis – eksportöör tõi Steinile kasumit vaid juhul, kui ta sai soola osta tunduvalt madalamalt kui kehtiv hulgihind (36–40 riigitaalrit). See oli võimalik vaid välistehinguga Lääne-Euroopa kaupmehega sõlmitud otsetehingu teel. Ent mitmel juhul ostis Stein soola ka hulgihinna eest, leppides minimaalse, paari riigitaalri suuruse kasumiga. Järelikult oli Steini jaoks tähtsam müüa suurkaupmeestele odavat kaupa, kui teenida soolakaubandusest suurt vaheltkasu.

Memoriaalis ei peegeldu vekslite saamisel veksli andjale makstavad intressid. Võib oletada, et intressid tasus kaupmees Stein naturaalsel kujul odava viljaga, saades vastutasuks soodsatel tingimustel hollandi veksli. Nagu hiljem näeme, võis see veksle eduka äriühingu käes anda vähemalt 75% kasumit.

Firma Stein talupojakaubanduse täpseks analüüsiks puuduvad allikmaterjalid. Memoriaal sisaldab vaid üksikuid andmeid, mis viiksid ekslikele järeldustele. Üsna tõenäoliselt ületas tegelik talupojakaubandus tunduvalt selle, mida kajastab memoriaal, arvatavasti asusid märkmed poeraamatus.⁸¹

18. sajandi 30.–40. aastate talupojakaubandus kujunes komplitseeritud nähtuseks. Linna kaupmeestel oli mitmeid konkurente. Esimene neist oli aadel, kes soovis ise hulgi kokku osta ja olla vahendajaks. Tallinna raad ja kaupmeeskond pidasid aga vajalikuks, et linna tuleksid talupojad ning vahetaksid oma põllusaadusi kaupmehega, kellel oli õigus tükikaupa müüa. Pikale veninud konflikt lõppes 1753. aastal seadusega, milles võrdsustati aadli kaubanduslikud õigused teiste kokkuostjate, nagu rändkaupmeeste, lihunikkude, oldermannide ja vene kaupmeeste õigustega.⁸²

Talupojakaupmeestele valmistasid tõsist peavalu ka vene kaupmehed, kellele Liivi- ja Eestimaa kubermangud tähendasid turu laiendust. Loomulikult soovisid nad tekkinud võimalusi kasutada ning rändasid oma kaupadega mööda maad, vähendades tüki kaupa oma koormat, turustades seda talupoegadele. Selletõttu aga vähenes talupoegade arv, kes linnas oma kaupa müümas käisid. Armeest levis spekulatsioon, millega tegelesid kõik, alates merkatendritest kuni suurtükiväelasteni. 16. märtsil 1731 reglementeeriti venelaste kauplemine 16 kaubaartikliga ja kästi neil maksta kodanikumaksu.⁸³

Kõige enam komplitseeris talupojakaupmeeste olukorda vilja väljaveo piiramine. 18. sajandi 30.–40. aastatel toimus Lääne-Euroopa turgudel viljahindade järsk tõus,⁸⁴ mis töötas Balti kaupmeestele kiiret rikastumist ja viis ekspordi järsule suurenemisele. Ent 1731., 1733. ja 1741. aasta lühiajaline ning 1741. a. pikaajaline väljaveokeeld muutis olukorra vastupidiseks.⁸⁵ Vaid Rootsi tohtis tänu liitlaslepingule rukist tollivabalt eksportida (nt 1745. a. tegi seda 50 000 rubla eest).⁸⁶ Selline

⁷⁹ Stein, Sü. 1, l. 16(b).

⁸⁰ Ibid., l. 14.

⁸¹ Stein, Sü. 1, l. 55. Seal asub viide Buden Kladder (Poeraamat) olemasolu kohta.

⁸² Etzold, G. Op. Cit. S. 47.

⁸³ Ibid., S. 53.

⁸⁴ Строд, Х. П. Влияние торговой политики Российской Империи на разв. сельск. хозяйства Латвии в 18. в. – в кн. Экономические связи Прибалтики с Россией. Рига, 1968.

⁸⁵ Gadebusch, Bd. I, S. 199, 214; Bd. II S. 22, 43 t. 243, t. 380.

⁸⁶ Etzold, Op. Cit. S. 26.

kaubanduspoliitika oli osaliselt tingitud Balti aladel viibivate sõjaväeosade toitlustamisel tekkinud raskustest ja 1741. a. ikaldusest. Vilja väljaveokeelud viisid lõppkokkuvõttes elanikkonna laiade kihtide ostuvõime langusele, kuna halvenesid võimalused oma toodangut turustada. Ostuvõime säilitasid vaid eliitklassid ja riiklikud instantsid.

Talupojakaubanduse ebastabiilsus ja konkurents viisid selleni, et Harald Stein hakkas üha enam pöörama tähelepanu kaupade ja ostjaskonnaga kindlustatud aladele, nagu kalevikaubandus ning veini ja viinaga kauplemine. Tema raamatupidamisalastes märkmetes kohtab 1730. aastate lõpus üha harvem tehinguid soola ja viljaga ning 1741. aastal kaovad need memoriaalist jäädavalt. Ka hilisemates dokumentides puuduvad märkmed, mis lubaksid eeldada kauplemist talupoegadega. Vaadeldud tegevussfäär kujunes H. Steinile üleminekuperioodiks.

Talupojakaubandusest loobumisel ei pruukinud loetletud raskused H. Steinile olla määrava tähtsusega, kuna tema tegevust läbib märgatava joonena eesmärk pidevalt laiendada importi ja suurendada kalevikaubandust.

Harald Stein kui importöör ja kalevikaupmees

1729. aastast suureneb kalevikaupade sissevedu. Siin Stein importööride abi enam ei kasuta, vaid ajab asju iseseisva ärimehena. Hiljem lisandub veiniga kauplemine, mis toimub samuti importööridega ehk komisjonikaupmeesteta.

Esiialgu on vekslitehingud harvaesinev nähtus. 17. juulil 1729 saab Stein Simon Blackenhagenilt 3 hollandi vekslit koguväärtusega 593 riigitaalrit. Vekslid on välja antud kellegi Daniel Deutzi poolt, vekslid kurss 95 kop. Nende vekslite eest makstakse Blackenhagenile 500 rubla.⁸⁷ Üks vekslitest saadetakse Amsterdami Anthonie Berniele,⁸⁸ teine Heinrich & W. Blackenhagenile, kolmas suurusega 200 riigitaalrit Danzigisse Daniel Schultzile, et see Poola rahas välja makstaks.⁸⁹ Maakler Daniel Schultz saadabki 5 lasti soola á 35 riigitaalrit. Kui tehingud vekslitega on aastatel 1728–1729 suhteliselt haruldased, siis 1730. aastal paiskab kaupmees Stein ringlusse hoopis suuremad summad. 5. märtsil 1730 ostab ta A. Oomilt 1000 rubla suuruse vekslid, mis hollandi kursi järgi arvestades oleks 2500 f (kuldnat) ja maksab selle eest 1200 riigitaalrit. Veksel saadetakse Amsterdami Guilliam van der Poortenile, ilmselt pankurile, kelle juures avab Stein oma jooksva konto. Läbi Poorteni laekuvad kauba müüjatele, Steini äripartneritele, summad, mille eest viimased on saatnud või saadavad oma kaupa.⁹⁰ Esiialgu ei ole kauba ost-müük ažuuris.

Stein saab vekslid 1730. a. Simon Blackenhagenilt, tolle aja kõige rikkamalt suurkaupmehelt Tallinnas,⁹¹ ja H. Carl Christian Ludersilt, kokku 2380 riigitaalri ulatuses. Samaaegselt saabub kaupa Amsterdami üle Lübecki 956 riigitaalri suuruse summa eest. Saadetise sisalduse kohta on raske midagi öelda, kuna puudub nimekiri. Hilisemate faktuuriraamatute põhjal otsustades võib arvata, et tegemist on koloniaalkaupade või veiniga, mitte aga kalevi ja muude kangastega, nagu näiteks flanell, mis tulevad tavaliselt Londonist. 1730. a. saab Stein Londonist 236 naela (1180 riigitaalrit), Danzigist 659 riigitaalri ja Leydenist 247 riigitaalri eest kalevit ja tekstiilitooteid, kokku 3042 riigitaalri eest

⁸⁷ Stein, Sü. 1, l. 76.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid., Sü. 1, l. 8.

⁹⁰ Ibid., l. 11.

⁹¹ Etzold, G. Seehandel ..., S. 221

kaupa. Kuna kaaluva osa moodustab kalev, võib arvata, et firma on oma kaubanduslikus tegevuses võtnud uue suuna ning ulatuse.

1731. ja 1732. a. kujuneb vekslisaadetiste ja Lääne-Euroopast saadud kaupade rahaline maht järgmiseks:

Aasta	veksleid	kaupu
1731	1750 riigitaalri väärtuses	2143 riigitaalri eest
1732	1761 riigitaalri väärtuses	1630 riigitaalri eest

Edasi püsib Steini vekslibilanss peaaegu ažuuris. Võlg, mis 1731. a. tekkis, täidetakse, õigemini kandub järgmisse aastasse ning 18. sajandi kaubanduse inertsust ning aeglast käivet arvestades ei kujuta see firmale mingit ohtu.

Kaubasaadetised Steinile tulevad Amsterdamist, Leydenist, Londonist ja Danzigist. Leydeni kaup laaditakse ümber Amsterdamsis, inglise kangad jõuavad kohale läbi Helsingi, kus on vahendajaks Petersen (Amsterdamsis Guilliam van der Poorten).

Vaadeldaval perioodil on Tallinna kaubandus suhteliselt soodsas seisus. 1729. ja 1731. a. veetakse välja vastavalt 160 000 ja 190 000 riigitaalri eest kaupa. Sissevedu ületab napilt 200 000 piiri.⁹² Tallinna kohta on see hea saavutus. Suureneb linna kaubakäive ning kohalikud importöörid, eksportöörid ja suurkaupmehed, nagu A. Oom, T. Clayhills, S. Blackenhagen, võivad müüdnud kaupade eest võtta vekslit, et seda vaheltkasu eest edasi müüa. Vekslit eest saadud vene raha tarvitatakse vilja jt. eksportkaupade kokkuotmiseks. Veksel ise aga rändab importkaupade vastu tagasi, kuni vekslit väljaandja selle lõpuks lunastab. Neid võimalusi kasutas ka Stein.

Ent aastatel 1732–1734 hakkab väljavedu kahanema ning Tallinna suurkaupmehed ei või enam oma hollandi vekslitest loobuda. Nüüd hakkab Stein otsima teisi võimalusi valuuta hankimiseks. Tekivad sidemed ekspordisadamatega Riias ja Narvas. Eriti tihedaks kujuneb läbikäimine Narvaga. Arvestades Narva linna piiratud kaubanduslikku tagamaad ja seal kehtivaid Vene impeeriumi diferentsiaalpoliitikat, mis tõstis kaupade hinnad suhteliselt kõrgeks, oli Narva perspektiiv peidus rahanduses.

Narva eksportis puitmaterjale (saelaudu ja palke), kanepit, klaasi ja vilja. Tähtsamad kaubapartnerid olid Holland, Inglismaa, Rootsi, Taani ja Lübeck. 1738.–1768. a. veeti välja kaupa 9,48 miljoni rubla eest, sisse vaid 1,3 miljoni rubla eest.⁹³ Põhielanikkond linnas oli väike, saksa kaupmehi vähem kui 40, vene kaupmehi 50. Raehärrade palgad ulatusid 400–720 rublani aastas.⁹⁴ Üsna selgelt olid Narvas kõik võimalused kaubandusliku kapitali kontsentratsiooniks, eriti valuuta (hollandi vekslite) osas.

1732. a. õnnestub Steinil hankida Tallinnast vekslit 1409 rubla eest. Tallinna eksport on selleks ajaks vähenenud alla 100 000 riigitaalri ja püsib sellisena kuni 1736. aastani.⁹⁵ Alates 1732. aastast hakkab Stein saama hollandi vekslit Narvast Thomas Mönningult. Memoriaali uurides ilmneb rahaliste operatsioonide teatud sesoonsus: aasta esimesel poolel hangitakse vekslit, likvideeritakse eelmise aasta võlgu ning saadetakse vekslit välja; aasta keskel saabuvad laevad kaupade ning

⁹² Etzold, G. Seehandel ... , S. 156.

⁹³ Ibid., S. 156.

⁹⁴ Hupel, A. W. Topographische ... I. S. 400.

⁹⁵ Arvatavasti mõjutab seda nähtust 1731. a. ja 1732. a. ekspordipiirang.

faktuurarvetega ümberlastimise, komisjoni ning vaheltkaubanduse kohta. Viimastel kuudel pööratakse põhitähelepanu tekkinud võlgadele. Kaupade eest tasumine toimub nii enne kui ka peale kauba saabumist.

Järgmise kümne aasta jooksul suureneb Steini sisseostuvõime 3,5 korda (vt tabel 1). Hollandi ja Lübecki vekslid saamiseks kujuneb eriti soodsaks aastakümne teine pool, mil Tallinna kaubavahetus püsib enam-vähem bilansis ja ületab nii ekspordi kui ka impordi osas 200 000 piiri. Ilmselt kasvab sel perioodil Eggersite kaubanduslik võimsus. 1740. a. saadakse neilt 750 riigitaalri ja 1741. a. 1250 riigitaalri eest hollandi vekslid. Endiselt on positiivne Oomide ja Clayhillside bilanss:

1741.–1742. A. T. Clayhills – 2575 riigitaalri väärtuses vekslid

1742. a. A. Oom – 2155 riigitaalri väärtuses vekslid

On aga väga sümbolne, et oma viimase vekslid 1742. a. ostab H. Stein Narvast firmalt Plomanni lesk ja Törne. Vekslid suurus on 600 rubla.

Aasta	Vekslitele kulunud riigitaalreid	Kaupade sisseostmiseks kulunud riigitaalreid
1735	2300	1800
1736	1718	1875
1737	1260	1381
1738	2017	1533
1739	2040	2756
1740	3062	45
1741	4450	2737
1742	3074	5337
Kokku	22427	19640
	Ostetud vekslid rbl.⁹⁶	Ostetud kaupa rbl.
1743	–	4225
1744	1200	1037
1745	2292	2762
1746	3347	3841
1747	2286	3015
1748	2476	1081
1749	4376	3822
1750	2991	1811
Kokku	18968	17369

Tabel 5. Impordile tehtud kulutused ja vekslihanked 1735.–1750. a.

1741. ja 1742. a. keelatakse vilja eksport täielikult. 1742. a. langeb Tallinna eksport alla 40 000 riigitaalri. Stein ostab oma vekslid aasta alguses, aasta lõpus ei oleks see kindlasti õnnestunud. Tingimused kaupade sisseveoks on aga endiselt soodsad. Ka Steini kaubandus muutub passiivseks, ühepoolseks. Tegevuse jätkamiseks on vaja hollandi vekslid. Säilinud on tal kõigi arvestuste kohaselt 3000–3500 riigitaalri eest vekslid ning nende eest saadetakse Amsterdamist reinveini, juustu, tubakat ja siirupit; Aachenist üks pall kalevit, Lübeckist prantsuse põletatud viina; Danzigist rätikuid ja

⁹⁶ Kuna raamatupidamises minnakse üle arvestusele rublades, on seda tehtud ka käesolevas töös.

kangast ning Wackefieldist kalevit.⁹⁷ Kaupade eest maksmisega on Steinil siiski mõningaid raskusi. 1743. a. ei suuda Stein hankida ühtegi hollandi vekslit. Tallinna suurkaupmehed oma vekslid enam välja ei andnud, seetõttu kujunes tähtsamaks valuutaallikaks Narva. Stein saadab voorimehe pitseeritud kukruga Narva tuttava firma Plomanns & Törne juurde ning saab kahe nädala pärast hõbemüntide eest hollandi vekslit, mis osaliselt või täielikult katab saadetud rahasumma.⁹⁸ Tavaliselt oli kukrus 300–600 rubla, toleaegsetes tingimustes soliidne varandus, millega oleks saanud asutada oma äri. On selge, et voorimees pidi olema usaldusväärne ja otseselt firma teenistuses. Sageli veab kukruid Narva ja toob vekslid Jürgen Stahl või tema vend Christian Stahl, Heinrich Peterson ja mõned teised. 1748. a. 13. juulil saadab Stein Narva bürgermeister Peter Göttele erandlikult suure summa – 1100 rubla. Selle kohaleviimise eest makstakse voorimees Martin Oblechile 3 rbl 35 kop. 20. juulil saabub mees tagasi, kaasas kaks 400 rbl väärtusega vekslit, välja antud Mühlman & Löhne poolt. Raha saatmisel tuli maksta kukru pitseerimise eest 33 kopikat litsentsi, seega 3 kopikat 100 rubla kohta. Kukkur ise maksis 12 kopikat.⁹⁹ Sellise tehinguga kaasnes keskmiselt 0,2–0,5% rahaline väljaminek.

1748. a. kujunes bürgermeister Peter Götte üheks põhiliseks valuutavahetajaks. Erandkorras saab Stein vekslid ka Riist firmalt Kade & Oom (Tallinna A. Oomi vend). Näiteks 16. märtsil 1745 saadab Stein Riiga voorimees Johann Harraga 400 rublase pitseeritud mündikukru ning 12. juunil saabub Hamburgi pangale mõeldud veksel.¹⁰⁰ Tallinnas teostatakse 1743.–1750. a. vaid väheseid valuutavahetusi, põhiliselt Wilhelm Henrich von Wehreniga.¹⁰¹

Ent siirdugem tagasi 1730. aastasse, Steini kalevi- ja veinikaubanduse tõusuperioodi. 18. sajandi 30. aastate lõpus kujunesid välja kindlad kanalid kaubavahetuse kulgemiseks kogu järgneval perioodil. Hollandi kalev toodi Leydenist, Aachenist ja Verviersist, inglise kalev Wackefieldist. Viimast esindas firma Richard & Johann Milnes, Aachenis hoolitseb kalevikaubanduse eest Guilles von Schorrs, Leydenis Ebhard Schutrop. Leydenist pärit kalev läbib oma teel Amsterdami, kus see Jacob Dulli ja Van der Poorteni käe all ümber lastitakse. Edasi tuleb kaup otse või Hamburg–Lübecki liini pidi Tallinna.¹⁰² Lisaks nimetatutele saabub kalevit ka Danzigist Gabriel Kaschenerilt.

Erinevalt 1730. aasta algusest hakkab 1740. aastal kasvama Hamburgi ja Lübecki firmade osatähtsus. Ilmuvad käibele Hamburgi pankade vekslid ja Lübecki nn. soolavekslid, mis saadetakse otse vastavasse linna, kus kuuluvad väljamaksmisele.¹⁰³ Hamburgi ja Lübecki osatähtsus suureneb seoses Inglismaaga peetava kaubavahetuse kasvuga. Londoni ja Hulli sadamaist suunduvad kaubalaevad Hamburgi, kus Steini äripartner Hans Wilhelm Hettling kauba vastu võtab ning saadab edasi Lübeckisse Jürgen Döhlingule. Seoses mitmekordse ümberlastimisega kasvavad transpordikulud 2–3%. Otseliine ei ole arvatavasti võimalik kasutada, kuna Steinile (ja ka teistele Tallinna kaupmeestele) määratud kauba saadetised on liiga väikesed. Lähtepunktist saadetakse kaup suurtes kogustes sõlmlinnadesse, Hamburgi ja Amsterdami, kus toimub ümberlastimine. Amsterdam, Lübeck ja Hamburg omasid ka ise suurt kaubaturgu ning sageli ostsid kohalikud kaubaagendid sealt lisa ning

⁹⁷ Stein, Sü. 1, l. 80–82.

⁹⁸ Ibid., Sü. 1, l. 86.

⁹⁹ Ibid., Sü. 1, l. 107 (b), 108.

¹⁰⁰ Ibid., Sü. 1, l. 91(b).

¹⁰¹ Ibid., Sü. 1, l. 111 (b).

¹⁰² Ibid., Sü. 1, l. 75.

¹⁰³ Ibid., Sü. 1, l. 60 (b), 61.

saatsid Tallinna, seetõttu omasid need linnad Tallinna kaubanduse seisukohalt suurt tähtsust. Teistest linnadest tuli Tallinna kaupa vaid üks kord aastas.

Esimesed viited sellele, et Stein on sidunud osa äri veiniga ning veinikeldri pidamisega, ilmuvad 1736. a.¹⁰⁴ Millise ulatuse kõrtsipidamine omandas, ei saa määrata, sest alkohoolsed joogid ostetakse Hamburgist ja Amsterdamist, linnadest, kust saadetakse ka põhiline osa tubakast, suhkrust ja koloniaalkaupadest, konkreetsete faktuurarved aga kaubasaadetiste kohta puuduvad. Siseturult hangib Stein põletatud viina, makstes ühe fassi eest 8 rubla.¹⁰⁵ Müüja on Herman von Ferchen. Põletatud viina kogused on liiga väikesed, et neid ekspordida ja ise joomiseks liiga suured. Kus viina turustati, ei ole teada, sest veinikeldris Stein seda ei müünud.

Lääne-Euroopast toodud kaupadest moodustasid 40–50% alkohoolsed joogid, suhkur, tubakas ja koloniaalkaubad. Veinid ja viinad olid tulutoov kaup.

1745. a. 25. juunil ostab Stein Thomas Clayhillsilt 9 oxhofti prantsuse veini hinnaga 13 rubla 60 kopikat okshoft.¹⁰⁶ Ühe toobi hind oleks seega 0,113 rubla. Veinikeldris tuli aga toobi eest maksta 24 kopikat ehk 0,24 rubla.¹⁰⁷ Kogu tehingu pealt teenis Stein 137 rubla puhaskasu, mis moodustas 111% paigutatud kapitali väärtusest. Veinitehingud Tallinna hulgikaupmeestega olid Steinil harvad. Vaadeldud tehing iseloomustab komisjonikaubandust, Clayhills teenis kindlasti kena vaheltkasu. Kirjeldatud tehing oli erakordselt soodne. Tallinna sadamatoll, mis kõikus sõltuvalt veini või viina margist 4,3–14,3%, ning ümberlaadimiskulud, prahirahad, komisjonitasud jms tõstsid oluliselt hulgihinda. Kõige odavam oli prantsuse ja hispaania vein, mis saabus Lübeckist. 1749. aastal oli Lübeckist toodud veini ühe toobi hind 11 kopikat. Kallima veini hind, mida kõrtsis 32 kopika eest müüdi, oli 15 kopikat.¹⁰⁸ Maksimaalseid kuluprotsente ja tolli arvestades teenis Stein 1749. a. üksnes veini ja viina pealt puhtalt üle tuhande rubla, kusjuures sellele lisandusid veel lubja ja kalevi müügist saadud kasumid.

Kalevi ja teiste tekstiilitoodetega kauplemisest saadavat kasumit on võimatu kindlaks määrata. Kalevi kui kauba käibekiirust iseloomustavad andmed pärinevad peale H. Steini surma tehtud inventuurist 1753. aastal, mis annab täieliku ülevaate kalevilao üldseisust ning käibest.¹⁰⁹ Nagu tabelist 6 selgub, oli suurimaid raskusi hollandi kalevi turustamisel, millel on väga lihtne põhjus. Ka kõige kallimad inglise materjalid ei maksnud rohkem kui 200 kopikat, sama suur hollandi kalevitükk maksis aga 230 kopikat.¹¹⁰ Inglise kaupade konkurentsivõimet ei vähenda ka suhteliselt suuremad transpordikulud. Kõige kauem, alates 1729. aastast, on laos seisnud Danzigi punane kalev.¹¹¹ 1730. a. on jäänud lattu $\frac{1}{4}$ küünart hollandi pruunikat ja $17 \frac{5}{8}$ küünart kaneelipruuni kalevit, hindadega 160 ja 170 kopikat küünar.¹¹²

¹⁰⁴ Stein, Sü.1, l. 54 (b).

¹⁰⁵ Ibid., Sü.1, l. 50 (b).

¹⁰⁶ Ibid., Sü.1, l. 73.

¹⁰⁷ Ibid., Sü.6, l. 11(b). Veinihinnad on püsivad kogu töös vaadeldava perioodi vältel.

¹⁰⁸ Stein, Sü.5, l.5 (b).

¹⁰⁹ Ibid., Sü.5, l. 22.

¹¹⁰ Ibid., l. 23 (b).

¹¹¹ Stein, Sü.5, l. 25.

¹¹² Ibid., Sü.5, l. 23 (b), 24.

Aasta	inglise kalev (rbl)	hollandi kalev (rbl)	Danzigi kalev (rbl)	imporditud kogus (rbl)
1735		24,90	5,35	
1736	6,60	17,62		
1737		29,75	17,12	
1739			39,82	
1740	2,24			
1741	7,40	3,25	45,13	
1742		4,75		1642
1743	27,98	33,05		
1744	23,86			
1745	31,10	39,95		1598
1746	1,80	113,37	3,60	1745
1747	30,59	149,72	30,30	1333
1748, 1749	292,17	314,19		2402
1750	28,32	203,30		1057
1751	219,96	492,56		

Tabel 6. Aastatel 1735–1751 imporditud kalevikaupade spetsiifika

Kalevilao seisu järgi tuleb tunnistada, et H. Stein oli ka kalevikaupmehena edukas. Aastatel 1745–1750 saadud kaupadest on realiseerimata 12%. Kalevikaubanduse puhul tuleb arvestada spetsiifikat: kõrgeid hindu, mille tõttu ei ole kaup mitte kõigile kättesaadav, piiratud tarbijaskonda, mis tingib inertsuse (vaevalt, et igal aastal uut mantlit õmmeldi), samuti moodi. Positiivse tegurina mõjutas Steini sissetulekuid armee alaline kohalolek, selle varustamisega seotud probleemid. Peeter I suur unistus – riietada Vene armee kohalike manufaktuuride toodetud materjalide arvel – ei täitunud kogu sajandi vältel.

Firma Stein areng firma asutaja Harald Stein seeniori juhtimisel kulges kogu vaadeldava perioodi vältel stabiilselt ning aeglaselt tõusujoones. Stein kasutas kõiki võimalusi, mida pakkusid Tallinna piiratud kaubandusolud. Loobudes 40. aastate algul talupojakaubandusest kui vähetasuvast ja konkurentsitihedast ettevõtmisest, orienteerus ta ümber stabiilsele tarbijaskonnale – privilegeeritud linnakodanikele, aadlile ning varakatele sõjaväelastele, hakates kaupleva vaid kalevi, veini ja koloniaalkaupadega. Vaatamata ulatuslikule kaubanduslikule nomenklatuurile võib viiekümne aastate lõpu impordi põhjal arvata, et firma oli saavutanud oma piiri. Väliskaubanduslik käive oli võrreldes 1727.–1728. a. tõusnud kümnekordseks, enama saavutamist takistas piiratud kaubanduslik tagamaa. Kuna eespool nimetatud kaubad olid enamuses luksuskaubad ning tasku järgi vaid vähestele, tekkis olukord, kus turg oli ennast ammendanud, ehkki kaubakapital ja kasum oleksid võimaldanud äri laiendada. Tuli arvestada võimaliku läbimüügiga, mida Stein tegigi.

Kui vaadelda impordi rahalise väärtuse tabelit, on märgatavad teatud aastatel tekkivad langused. Ajal, mil import väheneb, kahaneb seisev kapital, st kasvab käibekiirus ning selle arvel võib järgmisel aastal sooritada uusi oste, mis vastavad enam tarbija vajadusele ning kaubanduslikule konjunktuurile. Suuremate tehingute puhul on ka hinnad madalamad ning transpordile minevad kulutused väiksemad. Seega ei tule vaadeldud tendentse tõlgendada madalseisudena.

Firma Stein tegevuse hindamisel on olulise väärtusega asjaolu, et firma impordib ise oma kaupa, kasutamata suurkaupmeeste – importööride – abi, ning on tunginud rahvusvahelisse kaubasüsteemi, millega omab teatavat reputatsiooni, laiemaid sidemeid ning vajaduse korral krediivõimalusi.

Käesoleva peatüki lõpetuseks olgu öeldud, et Tallinna kaubandus oli 18. sajandiks lülitunud kapitalistlikku raha- ja veksliringlussüsteemi ning seetõttu oli Tallinnal kui poolfeodaalsel linnal võimalik arendada ühepoolset importkaubandust. Vajaminev valuuta hangiti Narvast või mõnest muust linnast, kus bilanss oli kujunenud ekspordi kasuks. Firma Stein vekslitehingud kinnitavad seda.

Firma Stein lubjatootmine

Üheks minevamaks kaubaks on ajast aega olnud ehitusmaterjalid. Tallinnas ja teistes Põhjamaade linnades püsis sajandeid tähtsaima ehitusmaterjalina lubi. Seda tarvitas nii linnakodanik, kes soovis lasta valgendada lage või ehitada maja, kui ka linn ja sõjavägi. Lupja oli vaja kirikute ja muude ühiskondlike hoonete ehitamiseks ja remondiks, eriti aga linna kindlustustöödel, mis tavaliselt ületasid oma mahult kõiki teisi töid. Lubi oli alati minev kaup ja hea äriartikkel.

Seda taipas ka kaupmees Harald Stein, kes ei jätnud kasutamata ühtegi tulusat tehingut. Ta üüris linnalt lubjaahjud ning organiseeris tootmise, mis püsis kogu tema eluaja ja ka pärast seda kuni firma Stein viimase omaniku surmani.¹¹³ Tehingu aluseks oli pikaajaline leping, mille põhjal pidi Harald Stein kindlustama linna ja garnisoni lubjaga, mille eest viimased olid nõus maksma 6 riigitaalrit säilitise eest. Samal ajal võis Stein kaubelda ka kõigi teiste asjast huvitatutega. Et äri paremini edeneks, organiseeris Stein lubja kohaleveo oma transpordiga, hinnaks 35 kopikat säilitis.¹¹⁴ Firmal olid oma voorimehed.

Lubjatootmise algust ei saa täpselt määratleda, ent arvepidamine kujuneb 1728. aastast.¹¹⁵ Lubjatootmine oli sesoonne. See algas märtsis või aprillis ning juunis hakkas vähenema. Suvekuudel langesid hinnad poole peale – 3 riigitaalri eest 1 säilitis. Juunis ja juulis olid sagedased väikesemahulised ostud. Ilmselt läksid need majade, seinte ja lagede valgendamiseks. Nõudmine elavnes augustis ning sellest peale toodeti lupja täie hooga novembrini välja. Aasta lõpus ja järgmise alguses toimus arveldus nendega, kes veel tasuda ei olnud jõudnud.

Alaliseks tarbijaskonnaks muutus linna kodanikkond. Lubjaraamat sisaldab kõikide kihtide esindajaid, alates käsitöölisest ja lõpetades suurkaupmeestega. Mahukamaid lubjatehinguid võib alati seostada suuremate ehitustöödega. Näiteks hakkab Michael Meher peale abiellumist Anna Dorothea Steini õe Catharina Elisabeth Brockhauseniga 1744. aastal suuremas koguses lupja ja teisi ehitusmaterjale varuma. Võib arvata, et seoses perekonnaseisu muutusega otsustas Meyer oma elamispinda laiendada või uuendada.¹¹⁶

Märgatav side eksisteerib Steinide lubjatootmise ja Tallinna suurimate krundi- ja üürimajade omanike vahel, nagu näiteks Jobst Rudolph Haecks või Johann Hoepfener. Viimase lubjaostud on aastatel

¹¹³ Üürimise fakti kinnitab asjaolu, et Anna Dorothea Stein pärandas oma pojale Johann Berend Steinile lubja ilma lubjaahjudeta, sinna juurde kuuluvate ehituste ja maata, kus tootmiseks vajaminevad vahendid asusid (Stein, Sü.35, l. 5 (b)).

¹¹⁴ Stein, Sü.4, l. 124.

¹¹⁵ Ibid., Sü.2, Kalk Haupt Buch, avatud 1728. a.

¹¹⁶ Ibid., Sü.2, l. 25.

1765–1769 eriti mahukad, ulatudes lõpuks 234 rublani.¹¹⁷ Sagedased tarbijad on ka Clayhillsid, Wistinghausenid ja Wilkenid.¹¹⁸

Lubja ostjaskond ei olnud alaline, vaid pidevalt muutuv; sidemed ostjatega ühekordsed. Seetõttu tasuti lubja eest kohe rahas. Erandi moodustasid linna jõukamad kihid – üürimajade omanikud ja kaupmehed, kuid ka käsitöölised, kellega Steinidel olid tihedamad ärialased sidemed. Nende jaoks eksisteerib 1728. a. lubja pearaamat.¹¹⁹ Tasaarveldus vekslimüüjate Adolph Oomi, Clayhillsi või kaupmeeste Simon Blackenhageni ja Herman Fresega toimub kas kaup kauba vastu või kaetakse lubja arvel osa vekslit eest makstavast summast.

Erinevalt lubjaraamatust iseloomustab lubjapearaamatut suur ajaline vahe ostu- ja maksetehingu vahel. Nagu suurkaupmehed, võivad ka käsitöölised lubada endale pikaajalist lubjavõlga. Nemed tasuvad reeglina tööga. Nii õmbleb rätsepmeister Palm 1739. a. saadud kauba eest alles 1751. a., 1752. aastal Martin Grasi tehtud õmblustöö on tasuks 1731.–1742. a. saadud lubja eest.¹²⁰

Käsitööliste hulgas, kelle teenuseid Steinid loodavad kasutada ja kunagi kasutavadki, on klaassepp Gottfried Michailovski, maaler Scheibe, tisler Johann Meyer, kullassepad, kingsepad, parukategijad jne. Lubjaraamat pakub selget ülevaadet lubjatoodangu müügist linnakodanikele. Keerulisem on lugu garnisoniga, kes on suurim tellija. Allikmaterjalid annavad sellekohase ülevaate vaid aastatel 1749–1755. Tabel 7 kajastab Steinide lubjamüüki eraisikutele ja garnisonile.

Aasta	Müük elanikkonnale (rbl)	Müük garnisonile (rbl)	Kokku
1746	604		
1747	599		
1748	535		
1749	615	2568	3183
1750	552		
1751	283	2278	2830
1752	873	2738	3616
1753	302	403	705
1754	286	715	1001
1755	661	243	904
1757	267		
1758	126		
1759	82		
1760	40		
1761	504		
1762	138		
1763	215		
1774	476		
1776	696		

Tabel 7. Lubjamüügist saadud sissetulekud 1746.–1776. a.¹²¹

¹¹⁷ J. Hoeppener on 1786. a. 10 üürimaja omanik, J. B. Haecks 17 maja omanik (Elias, op. cit., l. 155).

¹¹⁸ Stein, Sü. 2, l. 89, 107. Kõik nimetatud omavad 1786. a. üle kümne üürimaja. Ostetud lubi kulus arvatavasti nende remondiks ja ehituseks.

¹¹⁹ Stein, Sü.2, Kalk Haupt Buch 1728–1781.

¹²⁰ Ibid., l. 35.

¹²¹ Stein, Sü.4 (Kalk Buch). Tabel on koostatud allikasse kantud märkmete põhjal.

Garnisoni ja Steinide vaheliste suhete aluseks on pikaajaline leping, mis ületab mitmekordselt linnakodanikele müüdava lubja rahalise mahu.¹²² 1749. aastal maksab kapten Deroff Steinidele garnisoni kassast juunis 822 rubla, juulis 608 rubla, septembris 463 rubla ning veel kord (võibolla eelmise aasta) juunikuul eest 675 rubla, kokku 3183 rubla, põhiliselt vaskmüntides. Selline tookordses vääringus tohtu summa sunnib arvama, et osaliselt tasuti ka 1748. a. lubja eest. 1751. a. kapten Sagarini makstud priske summa, 2830 rubla vaskmüntides, viib mõttele, et osa sellest tuleb arvata 1750. a. arvele.¹²³ Allikmaterjal 1750. a. kohta andmed puuduvad.

Toodud fakte arvestades saame kaheksa aasta kestel aastatoodanguks 380 sälitist lupja, rahaliselt 1529 rubla eest. Kui arvestada, et 1752. a. suudeti toota üle 700 sälitise, on selge, et noil aastail töötasid ahjud alakoormusega. Piirsituatsioonides koopereeruvad Steinid kellegi Ludersiga. Näiteks 1752. a. annab Luders Steinile 15 sälitist lupja, mille Stein hiljem tagastab. Nendevaheline arveldus toimub alati vaid lubja näol. Tõenäoliselt tekkis vajadus selliste tehingute järele siis, kui tellimus ületas tootmisvõimsuse.

Lubja hind püsib stabiilsena 1770. aastateni. Vaatamata tootmise sesoonsusele tasusid garnison ja linn alati 480 kopikat sälitise eest. 1770. a. langes hind 4 rublale sälitise eest. Lubjatootmiselt saadavat kasumit ei ole võimalik täpselt määratleda, kuna puudub igasugune informatsioon tootmiskulude – palkade, puidu, kivide raiumiseks tehtavate kulutuste – kohta. Vahete-vahel müüvad Steinid ka kive, saelaudu, katusekive ja muid ehitusmaterjale.

Peale Harald Steini surma jäävad lubjatootmiselt saadavad sissetulekud lese Anna Dorothea Steini valdusse; 1777. a. pärib lubja Johann Berend Stein.

¹²² Stein, Sü.4, L. 99. Pikaajalisele lepingule viidatakse iga kord, kui koostatakse garnisonile esitatav arve.

¹²³ Stein, Sü.4, l. 99, vt ka l. 124–128.

KAUBAFIRMA STEIN JA TEMA TÜTARFIRMAD AASTAIL 1750–1777

Firma Stein pärast Harald Stein seniiori surma

Tallinnas juurdunud tavade kohaselt sai pärast Harald Steini surma 1750. a. 6. novembril firma juhiks tema naine Anna Dorothea Stein, sünd. Brockhausen.¹²⁴ Gildikaupmehe ja oldermanni naisena oli tal selleks eesõigus ning mõlemad pojad Johann Berend Stein ja Harald Stein juunior pidid leppima kaaskaupmehe seisusega.¹²⁵

Tänu passiivselt omandatud kaupmehe kogemusele suudab Anna Dorothea Stein firma tegevust nii juhtida, et raamatupidamisalases dokumentatsioonis ei viita miski sellele, et firma omanik on vahetunud. Eialgu aitavad Anna Dorothea tema pojad, kes sageli välismaal viibivad ja kaupa Tallinnasse saatmiseks valivad. Üha tähtsaima muudatusena firma senise tegevusega võrreldes tuleb märkida ärisidemete loomist Bordeaux' veinifrimaga C. Guillaumot & Neveu. Võibolla oli selles omajagu teeneid ka Harald Stein juunioril, kes nägi kasumeid, mida need sidemed võimaldasid.¹²⁶ Veinikaubandus oli nimelt Harald Stein juuniori huvialaks, kuna teine vend tegeles kalevikaubandusega. Esimene teadaolev saadeti Bordeaux'st saabub 20. septembril 1751. aastal.¹²⁷ Bordeaux' veinide madala omahinna saladus peitus selles, et neid osteti suurtes kogustes ning nad saabusid otse, ilma Lübecki ja Hamburgi sadamates ümberlastimiseta. Ka varasemates veinisaadetistes oli olnud Prantsuse veine, ent need hangiti läbi vahelttalitajate, kes poole kasumist endale jätsid. Prantsusmaalt tulevate laevade laadungid koosnevad mitme kaupmehe tellimustest. Sageli tasub Anna Dorothea Stein Harald Stein juuniorile prahiraha, kuna kaup saabus viimase poolt üüritud laevaga.¹²⁸

1752. a. tekkis firma Stein baasil kaks tütarfirmat – Johann Berend Stein ja Harald Stein juunior. Anna Dorothea andis kummalegi pojale 1000 rubla algkapitali ning jätkas ka oma äritegevust. Vaatamata firma lõhenemisele jäid ärilised sidemed Anna Dorothea Steiniga tihedateks. Harald Stein juunior jätkas veinide hankimist ka ema veinikeldri tarbeks ning vajaduse korral andis oma varudest lisa. Teineteise tehinguid krediteeriti kui vaja, arvete klaarimisel valitses pedantne selgus.

H. Steini surm ei muutnud midagi ka tema poolt asutatud veinikeldri tegevuses.¹²⁹ Anna Dorothea Steini veinikelder paistis silma suurema aristokraatlikkusega. Seal viibisid sageli linna rikkaimad kaupmehed ja raehärrad, näiteks Jobst Rudolph Haecks, Adam Hinrich Brockhausen, C. Luders, Johann Hoeppener, Peter Duborg jt. Vene rahvusest kaupmehi ja käsitöölisi või alama astme ohvitseri Kellerkladde võlgnike hulgas vaevalt leiab.

¹²⁴ Das Revaler Bürgerbuch 1710–1786, S. 14 (127). Anna Dorothea Steini surma aastaks peab Adelheim 1752. aastat. Tegelikult suri naine aga 1777. aastal. Selle kasuks räägib dokument Stein Sü. 35 l. 1 Verteilung des Nachlasses des H. Stein witwe 1777–1778. Siin toodud surmapäevaks on 20. märts 1777. a.

¹²⁵ Stein, Sü.5, l. 47.

¹²⁶ Nagu eelmises peatükis nägime, tasusid Bordeaux' veinidele tehtud kapitalimahutused võrrelduna Hamburgi ja Lübeckiga kaks korda enam ära. Kauba omahind oli kaks korda madalam: 1 toop Cadillae veini maksis 3,3 kopikat, pärast Tallinna tolli tasumist vaid 4,9 kopikat. Veini toodi 1751. a. kokku 5 fassi (3600 toopi). Ühe toobi hind kõrtsis oli 24 kopikat, seega sai firma Stein ainuüksi selle veini müügist 780 rubla puhaskasu.

¹²⁷ Etzold Op. cit. S. 100. Tallinna ja Bordeaux' sidemed olid siis suhteliselt noored, arvatavasti tekkisid need 1750. a. või mõni aasta varem. Vt ka Stein, Sü.5, l. 11 (b), kus on esimeses Bordeaux'st tulnud kauba faktuurarve.

¹²⁸ Stein, Sü.1, l. 162 (b).

¹²⁹ Stein, Sü.6. Käekirja järgi otsustades, mis pärast H. Stein seniiori surma jääb dokumendis muutumatuks, võib väita, et H. Stein senior ise veinikeldriga ei tegelenud. Ka viide klientuurile pärineb Weinkellerkladdest.

Veini müügihinnad tunduvad olevat kõigis Tallinna kõrtsides sel perioodil võrdsed. Veini- ja viinamarkidest on levinuimad ja nõutavaimad reinvein (50 kop. toop), portugali vein (40 kop. toop) muskaatvein (32 kop. toop) ja vahuveinid. Prantsuse põletatud viina tarbiti Anna Dorothea Steini juures harva. Tabelitest 8 ja 9 selgub, et Hamburgi ja Lübecki osa veini ekspordis püsib ka vaadeldaval perioodil. Põhjuseks on vajadus laiema sortimendi järele. Nimetatud linnadest saadetakse hispaania, itaalia ja saksa veine. Bordeaux' nomenklatuur piirdub vaid 5–8 erineva veini ja viinaga.

Anna Dorothea kalevikaubanduses on hollandi ja inglise kaupade osatähtsus aastate jooksul enam-vähem tasakaalus. Tema väliskaubanduslik tegevus püsib enam-vähem stabiilsena. Peaaegu muutumatuks jäävad sidemed Lääne-Euroopa firmadega. Tabelid 8 ja 9 annavad piisava ülevaate firma poolt sisseveetavatest kaupadest ning iseloomustavad statistiliselt kaubanduslikke suhteid. Kuna välised jooned A. D. Steini veksliajanduses on väga sarnased tema eelkäija omadega, tekib võimalus täpsustada finantside, väärtpaperite ja kauba liikumise sisemist mehhanismi. Kõigepealt hakkab silma 2–3-aastane periood: suuremale kapitalimahutusele järgneb reeglina väiksema sisseveoga aasta. Kõikumisi impordis tingivad arvatavasti kitsad turuvõimalused, piiratud ostjaskond. Saadud kaup turustatakse mitme aasta jooksul.

Aasta	Kalev	Veinid	Kokku kalev ja vein	Holland	Inglismaa	Vahetatud vekslid	Kulud (toll, prahirahad; %)
1751	1415	2155	3570	556	860	3866	8
1752	1232	2192	3424	725	507	3295	12
1753	2101	2442	4543	850	1251	4450	12
1754	1263	666	1929	902	361	3165	78
1755	1386	1258	2644	887	499	2494	13
1756	1649	699	2348	682	967	3165	9
1757	2451	1436	3887	1058	1393	3780	7
1758	1594	1581	3175	1154	440	3498	14
Kokku 8 aasta jooksul	13091	12429	25520	6814	6278	277713	
Aasta keskmine	1636	1553	3182	851	784	3471	10,2

Tabel 8. Kokkuvõte A. D. Steini impordist aastatel 1751–1758 (rbl). Impordi struktuur. Koostatud Stein, Sü. 5 põhjal.

	Wackefield & Leeds	Aachen	Verviers	Burtschied	Danzig	Amsterdam	Lübeck	Hamburg	Bordeaux
1751	556	499	361		195	81	587	857	474
1752	725	507			57	91	774	1270	
1753	850	702	549		160	178	410	1100	594
1754	902			361			157	216	293
1755	887 (Leeds)			499	134	135	175	369	445
1756	682		308	659		96	354	249	
1757	1058 (Leeds)	982	411			194	149	415	678
1758	1154 (Leeds)			440		370	271	618	322
Kokku	6814	2690	1629	1959	412	1145	2877	5094	3012

Tabel 9. A. D. Steini veini ja kalevi import aastatel 1751–1758 (rbl) erinevatest Lääne-Euroopa linnadest. Koostatud Stein, Sü.5 faktuurarvete põhjal.

1760. aastatest tekkis Steinidel tihedam kontakt Inglise kaupmeestest trassantidega ning üha sagedamini läksid ringluse vahetult Peterburi–Inglise firmadelt saadud vekslid. Kontaktid Narvaga jäid suhteliselt nõrgemaks, ent ei katkenud kunagi lõplikult. 1754. ja 1755. aastal olid käibel Tallinna kaupmeeste Elias Dehni ja Clayhillsi väärtpaberid, kuid regulaarseid vekslitehinguid A. D. Steinil nendega ei kujunenud.

1760. aastate lõpus on märgatav A. D. Steini äritegevuse hääbumine. 1767.–1769. a. vahetatakse vekslid vaid 200–300 rubla eest aastas. 1771.–1774. a. hakkab Anna Dorothea oma kalevit Johann Berend Steinile müüma, 1770. a. 316 rubla eest,¹³⁰ 1772. a. 592 rubla eest,¹³¹ omanikuõigustest ta

¹³⁰ Stein, Sü. 11, l. 65(b).

¹³¹ Ibid., l. 66.

aga ei loobu. Nii kuulutab A. D. Stein 1771. Revalsche Wöchentliche Nachrichten¹³² veergudel, et ta on hiljuti saanud värsket prantsuse vahuveini ja kutsub seda jooma. Samas pakub ta müügiks lupja.

1758. a. abiellub A. D. Steini ja H. Steini tütar Gerthruda Catharina Carl Christian Nybergiga,¹³³ 1759. a. teine tütar Anna Christina Woldemar Christian Burhartiga¹³⁴ ja 1760. a. kolmas tütar Margaretha Helena oldermann Caspar Burhartiga,¹³⁵ (W. C. Burharti vend). Kõik kolm värsket abielumeest saavad alles sellest ajast täisväärtuslikeks linnakodanikeks, vaatamata asjaolule, et juba enne olid nad tunnustatud kaupmehed.

Anna Dorothea Steini pärandus on suur, selle väärtust hinnatakse 21 560 rublale. Pärandus jagatakse peaaegu võrdselt nelja pärija vahel. Johann Berend Stein saab elumaja Dunkeri tänavas, selle väärtus hinnatakse 3000 rublale.¹³⁶ Kolm kõrtsi jäävad väimeestele, Woldemar Christian Burhart saab veel ka ühe elumaja.¹³⁷ Sularaha said kõik neli pärijat igaüks 200 rubla hõbedas. Et viimast nii vähe oli, pole ime, sest peale kõige muu pärandas A. D. Stein oma sugulastele 10 554 rubla eest võlgnikke, kes küll kõik olid lugupeetud kodanikud ja aadlikud. Johann Berend saab põhifirma uueks omanikuks ning pärib seega ka lubjatootmise.

Lõpetuseks mõneti huvitav tähelepanek. Kuni gildikaupmehe tütar ei olnud abielus, oli tema käes võim teha linnakodanikuks ja gildivennaks, keda iganes soovis (või keda soovisid vanemad). Pärast abiellumist kadus naisel igasugune võim. Isegi juhul, kui ta oli jõuka firma otsene pärija, pöörduti pärimisküsimustes esmajoones tema abikaasa poole. Pärandus maksti välja tema mehele. Pruukis aga mehel manalasse variseda, kui kogu võim firma üle läks lese kätte, seda kuni teistkordse abiellumiseni. Pojad jäid ema surmani vaid firma kaasomanikeks ning said täisväärtuslikeks linnakodanikeks alles pärast abiellumist gildivenna tütrega. Mis aga puutub leskedesse, siis neid on firma Stein arveraamatutes mitmeid. Nii Aachenis, Danzigis, Verviersis kui ka Tallinnas seisavad nad mõne firma eesotsas ja püsivad seal pikka aega, näiteks Gillis Schorns Aachenis, Madam Katschener Danzigis, Madam Godar Verviersis. Kõigi nimetatute abikaasad olid ärilistes suhetes juba Harald Stein seenioriga, nii et võib ainult imetleda naiste vastupidavust kaubanduslikus tegevuses. Ka Anna Dorothea Stein oli surres üle 80 aasta vana.

Kui teises peatükis vaadeldi vekslite liikumise väliseid tegureid, siis järgnevalt käsitleme mõningaid vekslitehingutega seotud sisemisi nähtusi, mis on tüüpilised 18. sajandi esimese poole väliskaubanduslikele tehingutele.

¹³² Revalsche Wöchentliche Nachrichten, 19. märts, 1772.

¹³³ Das Revaler Bürgerbuch 1710–1786, S. 77 (705).

¹³⁴ Ibid., S. 79 (725).

¹³⁵ Ibid., S. 85 (772).

¹³⁶ Stein, Sü.35, l. 6.

¹³⁷ Stein, Sü.35, l. 12. Selle elumaja väärtus oli 1600 rubla.

Vekslite liikumise dünaamika

1742. a. hangitakse enamik vekslid Narvast. Vekslite liikumise dünaamikat vaadeldes Narvast raehärra Peter Göttele 1751. jaanuaris saadud vekslite põhjal. 3. jaanuaril 1751 saab A. D. Stein voorimees Johann Arraga Peter Göttele 700 rubla pitseeritud kukrus, 550 rubla hõbemüntides ja 150 rubla vaskraha (nn Lumpengeld – sandikopikas, vilets raha).¹³⁸ 11. jaanuaril saab Anna Dorothea kaks vekslit ja märgib memoriaali:

„Sandte mir der Herr Peter Götte aus Narva zwey prima 8 sec. Da Wecksel. 65 Tagen nach dato,

Ein zon 420 rubl. A 47 3/2 stubr., auf d/Herr Jürgen Knaack junior a Lübek. (fakt 1)

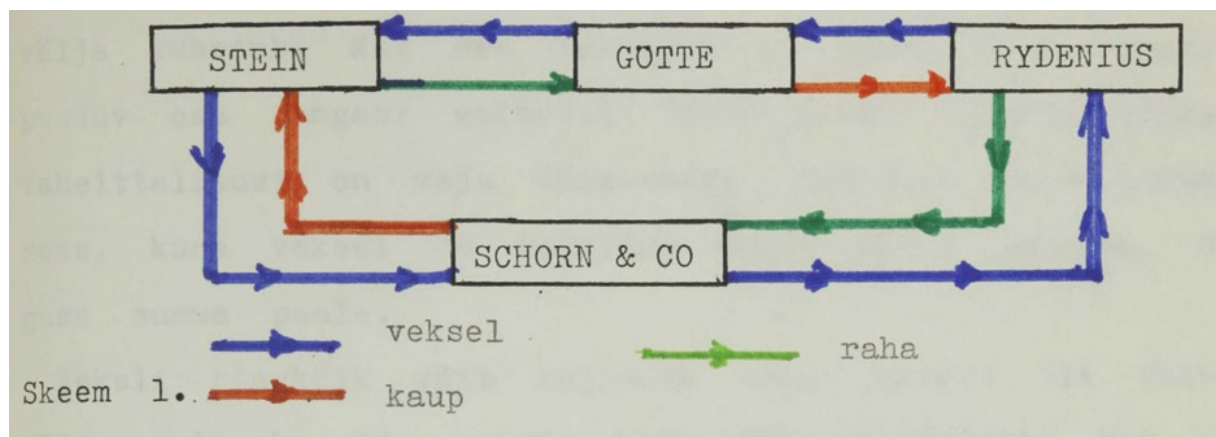
Der andere won 280 Rubl. A 47 1/2 Stubr. auf Peter Rydenius a Amsterdam.¹³⁹ (fakt 2)

Saadud Lübecki prima vekslite saatis A. D. Stein Hamburgi Balthasar Thormoy & Sohn'ile ja palus selle arvelt tasuda Hetling & Oomile 15 marka 1 šillingi (fakt 3) (won diesen gelde ersuchte sie, an Hr. Hetling & Oom a Hamburg, 15M.B^{so} zu zahlen).¹⁴⁰

Seega jäi veksel Hamburgi ning selle arvelt hakati kaubasaatjale tasuma (fakt 4).

Teise vekslite saatis ta Madam Schorn & Comp.-ile Aachenisse, et too laseks Richter Rydeniusel Amsterdamis selle välja maksta (fakt 5).¹⁴¹

Vekslite liikumine näeb välja järgmine.

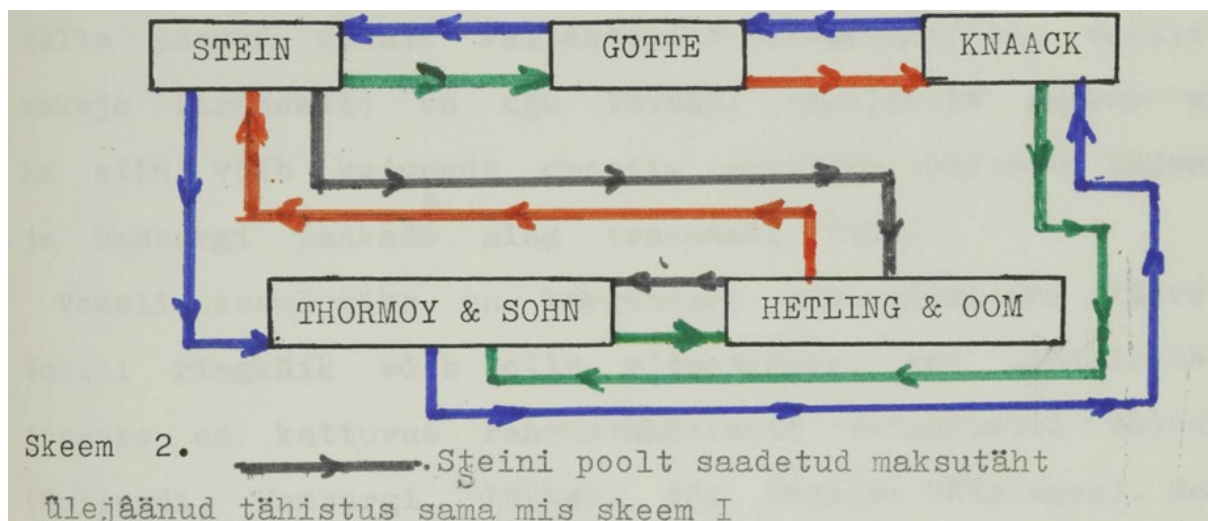

¹³⁸ Stein, Sü. 1, l. 124 (b).

¹³⁹ Ibid., l. 125.

¹⁴⁰ Intellmann, J. D. Aritmetischer Wegweiser. Magdeburg, 1736, S. 11. Pangaraha ja käiberaha olid erinevad.

¹⁴¹ Stein, Sü.1, l. 125 (b).

Skeem 2. Raha, vekslid ja kauba tegelik liikumine

Skeem 1 kajastab vekslid liikumist ideaalsituatsioonis. Hoopis tüüpilisem on aga skeemil 2 kujutatud olukord. Siin avaldub vekslid kui väärtpaberi tegelik iseloom. Sisuliselt asendab selline nn käskveksel assignaati ning sellised vekslid laekuvad vahendaja panka kas Hamburgi või Amsterdami. Firma Stein kasutab rohkem Amsterdami pankurite Jacob Dulli ja Peter Rydeniuse teeneid. Ise saadab ta käsundi tehingu eest tasumiseks Lääne-Euroopa äripartnerile, kes on osutanud teene – kas vahendanud kaupa, seda hankinud või hoopis kaubatootjale müünud. Steini poolt saadetud maksekäsundi alusel saab äripartner pangast oma raha kätte. Eelduseks on muidugi asjaolu, et panka on eelnevalt laekunud Steini poolt ostetud hollandi või mõni muu arvestatav veksel, millega Steini enda veksel on kaetud.

Suuremate tehingute puhul saadab Stein hollandi vekslid kui assignaadi otse äripartnerile, kes selle raha vastu välja vahetab. Kui see tehingut ei kata, siis tasutakse puuduv osa pangast eelnevalt kirjeldatud viisil. Panga vahetalitust on vaja väiksemate tehingute eest tasumiseks, kuna veksel on reeglina välja antud suurema, ümmarguse summa peale.

Vekslid ringkäik võib kujuneda väga pikaks. Nii võib Götte osta ka ise vekslid kelleltki kolmandalt, kes on selle saanud vekslid väljastajalt (trassandilt), vekslid maksja (trassaat) on aga 18. sajandil tavaliselt pankur ning ka siin võib kujuneda omaette arveldus näiteks Lübecki ja Hamburgi pankade ning trassaadi vahel.

Vekslid eesmärk on kergendada kaubanduslikku käivet. Vekslid ringkäik võib olla mitmesugune, ent põhiliseks jooneks on kattuvus rahvusvaheliselt tunnustatud valuutaga (Hollandi, Hamburgi, Lübecki või Inglise vääringus). See teebki vekslid väärtpaberi. Ajaloo vältel on välja arenenud eriline vekslid edasiandmise kord, kus edasiandja vastutab vaid vekslid õigsuse tõepärasuse eest. Vekslid edasiandmisel on tõepärasust vähe. Seepärast sünnib vekslid üleandmine erilise edasiande pealkirja ehk pealdise näol, mis paigutatakse vekslid tagaküljele ja mida seepärast nimetatakse indossamentiks.¹⁴²

Järgnevalt olgu esitatud firma Stein tegevuses sageli ettetulev tüüpiline käskveksel, mille puhul on jälgitav kahekordne edasiandmine faktide 1 ja 2 näol:

¹⁴² Piip, A. Kaubandusõigus ja protsess. Tartu A:K kirjastus, 1939, lk 272.

St Petersburg Sept. The 12th 1757 R° 350 Exch. 46. St. Curr. Sixty Five days after date pay this our first bill of Exchange to Ms Gerard Henry Götte or order Three hundred & fifty Rubles of forti Six Stuyvers Current pr. Ruble value of the same as pr. Adrice

To		Tho ^s & Dowd Towelt
Mess Geo Clifford & Sons		For me to the order
at Geo. John & Henry	(fakt 1)	of Mr. Harald Stein
Amsterdam		value in an Gerard Henry Götte
	(fakt 2)	für mich zu zahhlen
		an die Herren Claude Guillaumot Neveu &
		Comp. a Bourdeo
		Revall. 17 Sept. A ° 1757
		Harald Stein ¹⁴³

Eespool kirjeldatud ringlusdünaamika on tüüpiline kõigile erinevatele ajalistele etappidele Steinide finantstegevuses. Amsterdami ja Saksa pankade tähtsus püsis peaaegu muutumatuna, vaheldusid vaid remitendid ja indossandid.¹⁴⁴

Veksli analüüsis tuleb rõhutada, et juhul kui vekslid andja, trassant, on ise nii kaupmees kui ka pankur ning veksel ei läbi oma ringluses ühtegi muud panka, liigub veksel alati paralleelselt, kuid vastassuunaliselt raha ja kaubaga (skeem 1). Kui aga veksel läbib panga ning selle kaudu toimub raha ümberjagamine või väljastamine, siis tekivad indossandi ja panga ning indossandi võlausaldaja ja panga vahel ühepoolsed (üheliinilised) seosed (skeem 2). Siis hakkavad vekslid väärtust mõjutama ka pankades kehtestatud vekslidkursid ja nende kõikumised ning nagu rahagi, muutub ka väärtpaper spekulatsiooni allikaks.¹⁴⁵

Harald Stein juuniori veini- ja viinakaubandus

Harald Stein juunior teeb oma iseseisva veinikaubandusega algust varem kui tema vanem vend Johann Berend kalevikauplemisega. 28. jaanuaril 1752 avab Harald Stein veinikeldrid väikese võlaraamatu (Weinkeller Kladder).¹⁴⁶ Esimesel aastal ei ilmu sinna ühtegi võlgnikku. Kaupmees tegeleb äri organiseerimise ja laenude võtmisega. 1753. a. jooksul saabub Bordeaux'st, Lübeckist ja Hamburgist ning Amsterdamist põhiline osa vajalikust veinist ja viinast, lisaks ka mõned koloniaalkaubad, siirup ja rumm. See aga ei ole kaugeltki kõik, mida ühel eliitklassi kõrtsil vaja. Danzigist saabub sel aastal 95 rubla eest klaase, pudeleid ja ka Poola viina. Kogu impordi peale kulub 3875 rubla, kusjuures, nagu näitavad arvestused, läheb siit puhtalt veini arvele 74%, kulud kogu saadetest on 26% või enamgi.¹⁴⁷

Esialgu võtab H. Stein laenu 2950 rubla eest. Tuntud kaupmehe järeltulijal ei ole see kuigi raske. Lisaks emalt saadud 1000 rublale annavad krediiti leskprova Bogomull, kapellmeister Lehman ja sekretär Franke. Noort kaupmeest usaldavad ka Lübecki, Hamburgi, Danzigi ja Amsterdami firma

¹⁴³ Stein, Sü.15, l. 30.

¹⁴⁴ Piip, A. Op. cit.; trassant – vekslid väljastaja; remitent – vekslid esimene omandaja; indossant – vekslid edasiandja (lk 272).

¹⁴⁵ V. Dorošenko ja E. Harder-Gersdorffi töös „Ost-Westhandel und Wechselgeschäfte zwischen Riga und westlichen Handelsplätzen: Lübeck, Hamburg, Bremen und Amsterdam (1758/59)“ on kirjeldatud vekslid liikumise kolmandat moodust, kus on määravaks teguriks kaubatehingute kahepoolsus, st erinevalt Steinidest, kes on vaid importöörid, on analüüsitud G. Berckholtz nn komisjonär, kes müüb ja ostab kaupa. Põhiloolelt jääb vekslid dünaamika siiski samaks.

¹⁴⁶ Stein, Sü. 14, l. 2, 4.

¹⁴⁷ Ka taara tuleb kuludesse arvestada, sest vein müüakse sageli koos vaadiga, faktuurarves ei selgu aga vaadi maksumus.

Stein pikaajalised äripartnerid, kellelt saabuvate kaupade eest tasub Harald Stein juunior osaliselt hiljem.

Veinide ja viinade valik saab olema mitmekesine. Eriti suurtes kogustes on reinveini – 12,6 okshofti, ja prantsuse valget ning punast veini vastavalt 26 ja 5 okshofti. Kokku on jooke üle 11 000 toobi (enam kui 12 000 liitrit), 15 eri sorti, mille hulgas puudub täielikult Eestimaal põletatud viin.¹⁴⁸ Viimane fakt kõneleb ilmekalt sellest, et kaupmehel puudus igasugune soov oma kõrtsis lihtrahva hulgast pärit kliente näha. Seda näitavad ka hinnad. Kõige kallim on toop reinveini – 50 kop., portugali vein 40 kop. muskaatvein 32 kop., prantsuse põletatud viin 28 kop. ja prantsuse ning hispaania vahuveinid 24 kop. toop. Hinnad ei ole põhjusega nii kõrged. Sadamatollide tõttu, mis siin suuremad on, kasvab Bordeaux' veinide omahind 30% ± 2% ja Hamburgi ning Lübecki veinide hinnad 24 ± 2%, siia hulka on arvestatud ka äärmiselt kõikumad Tallinna veinitollid.¹⁴⁹

Arvestades veinide kõrgeid hindu, peaks järgmine tabel kummutama igasugused kahtlused selle kohta, milline isu võis ühel päevatöölisel tekkida näiteks reinveini järele, kui ta poole toobi eest pidanuks tasuma kaks päevapalka:

	Päevapalk kopikates	
	1775. a.	1787. a.
Müürsepa sell	35	45
Müürsepa õpipoiss	25	35
Teenija („sell“)	28	36
Teenija („õpipoiss“)	24	30
Päevatööline	12	15

Tabel 10. Alama klassi palgad 18. sajandi lõpus¹⁵⁰

Esialgul külastavad Harald Steini kõrtsi vaid linnakodanikud, kelle eelkäijad on püsinud juba sajandi esimesest veerandist gildide nimekirjades ning kelle kaubanduslikule või käsitöölasele sissetulekule annab lisa ametikoht linnavalitsusorganisis. Alalisteks klientideks on kalevikaupmees Mühlen, kelle järeltulijad kuuluvad 1792. a. kümne rikkama importööri hulka,¹⁵¹ kaupmees Caspar Burhart, rae sekretär ja arhivaar ning Johann Berend Steini tulevane äi Carl Filip Riesenkauf, kapellmeister Lehman ja tema rätsepast vend, linna rae raamatupidaja, protooriumi notar ja neljas trükis avaldatud raamatupidamisalase õpiku koostaja Joh. Daniel Intelmann¹⁵² ja tema poeg ning paljud teised. Ent selleks, et ajada head äri ning turustada 12 000 l veini ja viina aastas, ei piisanud kaugeltki linna koorekihist. Aja jooksul saavad Harald Steini alalisteks klientideks ka vene kaupmehed, käsitöölised, linna garnisoni ohvitserid, kõrgemad ohvitserid, kõrgemad sõjaväelased ning Balti sadama ehitajad. Pikkamisi kasvab loetletud klientuuri osa, eriti kaupmeeste ja sõjaväelaste arv. Alates 1754. a. hakkavad vene kaupmehed suuremates kogustes hulgihinna eest Steinilt veine ostma. Kui eelmises peatükis vaadeldud perioodi jooksul vene kaupmeestega peaaegu ei suheldud ning käsitöölised, kelle teenuseid kasutati, olid kõik n.ö. registreeritud kodanikud ja sakslased, kes töö eest sageli mitmeaastase avansina kaupade näol krediiti said, siis käsitletaval perioodil muutub palju.

¹⁴⁸ Stein, Sü. 15, l. 2(b).

¹⁴⁹ Arvestus on tehtud 1753. a. saanud kaupade ja tollide ning muude kulutuste põhjal. Stein, Sü. 14, l. 2.

¹⁵⁰ Elias, O. H. Reval in der ..., S. 158.

¹⁵¹ Elias, O. H. Op. cit. S. 133.

¹⁵² Intelmann, J. D. Arithmetischer Wegweiser. Reval, 1736.

Sisemiste tollipiiride kaotamine lubas transiitkaubanduse elavnemist vaid nende kaubaartiklite arvel, mille toll oli Peterburi sadamas niivõrd kõrge, et maismaa transpordile tehtavad kulutused osutusid tollitariifidest madalamateks. Näiteks ühe okshofti vahuveini pealt võeti tolli 1757. a. 55 rubla, 1766. a. uute tariifide alusel juba 144 rbl,¹⁵³ st vastavalt 31 kop. ja 80 kop. toobi eest ehk 41 kop. ja 1 rbl 6 kop. pudeli vahuveini eest.¹⁵⁴ Võrdluseks olgu öeldud, et Tallinnas maksis pudel vahuveini 120 kopikat. Ilmselt peitus siin ka üks põhjus, miks Steinidel õnnestus vene kaupmeestele suuremates kogustes veini müüa. 1754.–1755. a. hakkasid sellised tehingud sagenema. Tabel 11 kajastab konkreetsemalt veini hulgimüügi ulatust. Siit näeme ka, et hulgi müüdud veini hinnad on 1,5–2 korda madalamad jaehindadest. Seega oli Harald Steinil kasulikum kiirendada selliste mahukate tehingute käivet ning leppida 25–30% kasumiga, kui loota Tallinna piiratud turustusvõimalustele. Vene kaupmeestele pidid vaadeldud tehingud eriti soodsad olema, kuna nad tasusid käiberahas ning jäid seega kõrvale valuuta- ning vekslitehingutest.

Hulgitehingute puhul Vene kaupmeestega hakkab silma sesoonsus. Enamus tehinguid sõlmitakse aasta algul jaanuaris ja veebruaris. See tähendab, et hulgikaubandust soodustas esmajoonel Peterburi sadama jäävangistus.

¹⁵³ Покровский, С. А. Внутренняя торговля и внешняя торговая политика России. Москва, 1947, с. 154.

¹⁵⁴ Kuna Steinide faktuurarvete põhjal võib väita, et vahuveini veeti alati pudelites, tundub, et ülalmärgitud tariif käis ka kallimate veinide kohta, mille hind oli Tallinnas 40 ja 50 kop. toop (nt reinvein, portugali vein), mida veeti okshoftide kaupa.

Kaupmees, aasta	Kust pärit	Veini hulk	Mark	Hind (rbl)	Toobi hind
1754. a. Vassiljev	Jaroslavl	5 oks.	Pontack	180	20
1755. a. Manov	Tver	6 oks.	Prantsuse vein	180	16
1755. a. Vassiljev	Tver	3 ankrut	Prantsuse vein	30	33
1755.a. Ivan Nasarov		10 oks.	Vana Prantsuse vein	300	16
Abram Saveli Spahnov	Tuula	5 oks.	Prantsuse vein	100	11
1756. a. Jenofei Davõdov	Vjazma	16 oks.	Prantsuse vein	380	11
1756. a. Rukavitšnikov		3 oks.	Prantsuse vein	81	15

Tabel 11. Vene kaupmeeste veiniostud

Nagu nähtub võlaraamatust, ei saa Harald Stein raha alati kohe kätte. Näiteks Rukavitšnikovi võlg arveldatakse Tallinna vene kaupmeeste poolt osade kaupa 1756.–1757. a. jaanuaris. Võla katteks saab ta ka kaupu, näiteks Abram Saveli Spahnovilt osa tehingu eest mett.¹⁵⁵ Grebesnikovilt võla katteks saadud 100 000 raudnaela müüb võlausaldaja 1758.–1760. a. 18 kopikat 100 naela eest.¹⁵⁶

Vaadeldes maismaatranspordi tähtsust kaubandusprotsessis, ei saa mööda minna Harald Steini kui veinikaupmehe ja importööri sidemetest Tartuga. Need on aastaringsed, ent ebaregulaarsed ning rahaliselt vähem mahukad kui sidemed venelastega. Alates 1756. a. hakkab Harald Stein junior varustama Tartu kaupmeest Peter Reinharti veiniga. Kauba viib kohale mõni Steini voorimeestest, sageli Narva voorimehed.¹⁵⁷ Veini- ja viinavaadid pitseeritakse eelnevalt Tallinna Litsentsikontoris.¹⁵⁸ Tallinn-Tartu transpordi eest tuleb Reinhartil tasuda 3 rbl. Tartusse veetakse reinveini, muskaatveini prantsuse põletatud viina ja hispaania veini. Veinimüüki Tartusse näitab järgmine tabel:

Aasta	1756	1757	1758	1759	1761
Tehingu rahaline maht (rbl)	206	690	450	54	183

Tabel 12. Veinimüük Tartusse

1759. a. tekivad Steinil Reinhartiga arusaamatused kauba kvaliteedi pinnal ning Reinhart saadab kauba tagasi. Kuna Steinil teiste Tartu kaupmeestega sidemed puuduvad, on veinimüük Tartusse häiritud.

¹⁵⁵ Stein, Sü.16, l. 46 (b).

¹⁵⁶ Stein, Sü.15, l. 39 (b).

¹⁵⁷ Firma voorimehed, kes sõitsid Narva ja hiljem ka Peterburi vahet, et viia sinna raha ja vahetada see vekslite vastu.

¹⁵⁸ Stein, Sü.15, l. 26 (b).

Aasta	Ostetud veini kogus okshoftides	
	Harald Stein juunior ¹⁵⁹	A. D. Stein ¹⁶⁰
1753	25	42
1754	57	39
1755	39	
1756	44	
1757	45	
1758	32	
1759	22	
1760	53	

Tabel 13. Harald Stein juuniori ja Anna Dorothea Steini veiniimport 1753–1760

1742.–1750. a. Tallinna veini- ja viinainpordi andmete põhjal võib aasta keskmiseks sisseveoks pidada ligikaudu 600 okshofti.¹⁶¹ 1753. a. moodustas Steinide poolt sisseveetav vein ligi kümnendiku Tallinna impordi kogumahust ning aastatel 1750–1760 võib neid lugeda veinikaupmeeste, mitte aga kõrtsmike hulka. Ka importööride hulgas seisavad nad kümne esimese seas. 1782. a. aadressraamatusse Steinid kui veini importöörid siiski ei sattu, kuna Harald Stein juunior sureb 1763. või 1764. a.,¹⁶² jõudmata tavapäraselt abielluda ning saada Tallinna täieõiguslikuks kodanikuks.¹⁶³ Pärast tema surma algab Steinide veinikaubanduses, millega tegeleb nüüdsest vaid A. D. Stein, tagasimineek.

¹⁵⁹ Stein, Sü.15.

¹⁶⁰ Stein, Sü.5.

¹⁶¹ Etzold, G. Op. cit. S. 96, 98.

¹⁶² Viimased märkmed tema kohta pärinevad J. B. Steini pearaamatust 1765. a. Ilmselt on aga tegemist päranduse liinis likvideeritud võlaga, mis võeti 1765. a. Sellest ajast hakkab A. D. Steinile saabuma veksleid, mis kuulusid H. Stein juuniorile Amsterdami pankades.

¹⁶³ J. B. Stein saab täieõiguslikuks linnakodanikuks alles 1766. aastal.

Johann Berend Stein ja tema tegevus kalevikaupmehena

Nagu teistegi käesolevas töös käsitletavate kaupmeeste eluloolised andmed, on ka Johann Berend Steini biograafia äärmiselt napp. Peale isa surma viibis ta korduvalt Peterburis. Kuni 1752. aastani nimetab Anna Dorothea Stein teda oma raamatupidamisdokumentides kaaskaupmeheks ehk n.ö osanikuks. Siis alustab Harald Steini vanem poeg iseisvat kaupmeheteed ning avab omaette tegutseva kaleviäri, mida võib nimetada ka tütarfirmaks, kuna algkapital pärineb firmalt, st A. D. Steinilt. Kaubanduslikud ja rahalised sidemed ema ja poja vahel on ärilist laadi ning põhinevad bilansinõuetel. Johann Berendi kalevikauplus asub esialgu Oleviste kiriku tänaval majas number 3.¹⁶⁴ Selle eest maksab ta 14 rbl 40 kop. üüri. Ette rutates võib öelda, et ka Harald Stein seniori vanem järeltulija on edukas kaupmees ja finantsist. Vaatamata kõigele, nii ärialasele edukusele kui ka soliidsele päritolule, peab ta leppima vaid kuuluvusega Mustpeade vennaskonda, kus ta 1766. aastaks jõuab oldermanni ja korneti seisuseni. Alles abiellumine Maria Riesenkampfiga, 1759. a. surnud bürgermeistri ja gildikaupmehe tütreaga, annab Johann Berend Steinile võimaluse hõivata 1766. aastal koht Tallinna kodanike nimekirjas.¹⁶⁵

1752. aastast saab alguse Johann Berend Steini raamatupidamine. Siit näeme, et noore kaupmehe vara seisnes esialgu võlgades. Äri avamiseks ostab ta Jobst Rudolph Haecksilt 3580 rbl eest inglise, hollandi ja Danzigi kalevit ja kangast. Algkapitali saab Johann Berend oma emalt. See on 1000 rubla, mis ei kuulu tagasimaksmisele ja mida ta võla alla ei paiguta. Kapitali hulka arvab Johann Berend ka oma 200 rublase raamatukogu ja 11 rubla eest hõbedat.¹⁶⁶

J. R. Haecksilt ostetud kaupade hinnad on väga lähedased hindadele, mida makstakse hollandi ja inglise kaupmeestele, st omahindadele. Kaupade omahinnale arvestab J. R. Haecks juurde kulutuste (väljaminekute) protsendi, mis hollandi kaupadel on 11%¹⁶⁷, inglise kalevil 15%¹⁶⁸ ja Danzigi kangastel samuti 11%¹⁶⁹. Omaette lisakulutuse moodustab Johann Berendi jaoks valuutakursi arvelduses tekkiv vahe. Kui Anna Dorothea Stein tasub 1752. a. Wakefieldist ostetud kaupade eest veksliga vahekorras 1 naelsterling = 4 rubla, siis Johann Berend tasub Haecksile inglise kalevi eest vahekorras 1 naelsterling = 492 kopikat, seega läheb kaup 18,7% võrra kallimaks.¹⁷⁰ Sama lugu on ka hollandi ja Danzigiga.

	Hollandi frank	Inglise nael	Danzigi frank
Pangakurss kaupade ostmisel Lääne-Euroopast	1 frank = 40 kop	1 nael = 400 kop	1 frank = 20 kop
Kurss, mille alusel Haecks paigutatud kapitali arvestab	1 f = 44 kop	1 nael = 492 kop	1 frank = 80 kop
J. B. Steini kahjum	10%	18,7%	19%

Tabel 14. Kursivahed ja sellest tulenev J. B. Steini kahjum

¹⁶⁴ Stein, Sü.11, l. 1.

¹⁶⁵ Das Revaler Bürgerbuch 1710–1786. Herausgegeben von Georg Adelheim, S. 92.

¹⁶⁶ Stein, Sü.11, l. 1, 2.

¹⁶⁷ Stein, Sü.11, l. 3.

¹⁶⁸ Stein, Sü.11, l. 4.

¹⁶⁹ Stein, Sü.5, l. 18.

¹⁷⁰ Stein, Sü.11, l. 5.

Oma võlast tasub Johann Berend igal aastal 1000 rubla ja vaid 1754. a. peab ta emalt laenu võtma, et õigeaegselt aprillikuu esimestel päevadel oma võlakohust täita. 1755. a. hakkab Johann Berend Steini kalevikaubandus andma juba puhaskasu. Siis tasutakse viimane 600 rbl suurune võlg koos 6% intressiga.¹⁷¹

Esimesel kaubaastal eraldatakse uute kaupade ostmiseks väike summa. Kasum peab tulema Haecksilt saadud kaupadest. Aja jooksul investeeringud kasvavad, kuni saavutavad lae, st turu piiratus muudab suuremad kapitalimahutused kalevikaubandusse mõttetuks, õigemini kahjulikuks.

Järgmises tabelis on toodud investeeringud, mida J. B. Stein teeb uute kaupade hankimisel.

aasta	Investeering (rbl)
1752	228
1753	786
1754	1300
1755	1773
1757	2502
1758	1842
1759	1255

Tabel 15. Johann Berend Steini investeeringud aastatel 1752–1759

Inventuurid aastal 1756 näitavad 1832 rbl suurust laoiseisu. Seega on nelja aastaga turustatud 6119 rubl eest kalevit, keskmiselt 1529 rbl eest aastas, kusjuures see arv ei näita tegelikku kassakontot, vaid kapitalimahutust. Võttes arvesse keskmist kasumimäära 70–90%, peaks aastane sissetulek või puhaskasu ulatuma 1300 rublani.

Tallinna 18. sajandi esimese 60 aasta puhul ilmneb kapitali laiendatud taastootmine just piirsituatsioonides, nagu seda oli Johann Berend Steini äri avamine ning tema kaubanduslik tegevus kolme aasta jooksul, mil ta vabanes võlgadest. Sel perioodil ostis ta 2314 rbl eest kaupa ja tasus 3580 rbl suuruse võla, seega pidid tema sissetulekud samal perioodil ületama 6000 rbl piiri, kuna kaubanduslikele väljaminekutele lisandusid maja hooldamiseks ja isiklikuks tarbeks minevad summad. Raamatupidamisandmete põhjal kujunes J. B. Steini võlg likvideerituks 1755. aastaks.¹⁷²

Seega pidi J. B. Stein nende kolme aasta jooksul müüma 2200 rbl eest kaupa.¹⁷³ Jälgides reaalse väljamüügi andmeid (tabel 16), näeme, et 2000-rublane läbimüük on reaalne ning see asjaolu tunnistab leitud kasumimäära paikapidavust.

Järgmistel aastatel saavutab Johann Berend Steini kaubandus stabiilse iseloomu ega laiene oluliselt. Tabel 16 pakub andmeid J. B. Steini kalevimüügi ja importtehingute kohta.

¹⁷¹ Stein, Sü.13, l. 99 (b).

¹⁷² Stein, Sü.24, l. 36 (b).

¹⁷³ Umbes samasuguse summa saame ka kasumimäära ja 1756. a. inventuuri tulemusi arvesse võttes.

Aasta	Turustatud kaup (rbl)	Sisseostetud kaup (rbl)	Vahetatud veksleid (rbl)
1759	1607	1255	
1760	1867	-	
1761	1450	1194	
1762 ¹⁷⁴	2333	1290	
1763	1438	3256	
1764	1781	2157	57 287
1765	891	2370	
1766	597	660	29 340
1767	645		42 712
1768	494	1325	28 884
1769 ¹⁷⁵			29 649
1770		(316)	6245
1771		(538)	
1772		1161	2554
1773		41 (275)	
1774		625	664
1775	2004	2077	
1776	3210	2541	6586
1777	2194		

Tabel 16. Johann Berend Steini kalevikaubanduse põhjooned

Nagu tabelist 16 näeme, algab 1762. aasta 512 rbl suuruse tehinguga. Huvi äratav asjaolu, et kogu müüdud kangas on musta värvi.¹⁷⁶ On ilmne, et tegemist on keisrinna Jelizaveta Petrovna surmaga seotud piduliku leinatalitusega. Kuna Peterburi sadam oli sel ajal suletud, tuli matusetalituseks vajalik must kalev Riiast ja Tallinnast vankritega kohale vedada. Riiet osteti 20 000 rbl eest.¹⁷⁷ 1762. aasta kujunes läbimüügi poolest soodsaks ning järgmisel aastal hankis kaupmees 3656 rbl eest lausa rekordilises koguses uut kaupa.

Ent jälgides reaalse väljamüügi tabelit aastatel 1759–1764, näeme, et 2000-rublane sissetulek kalevipoes on optimaalne ning võib suurenda vaid eriolukordades. 2000 rublalt oleks puhaskasum 1081 rubla. Arvestades, et aasta sissetulek 1081 rbl ületab ka Narva raehärra palga, võib arvata, et siit tekib jääkkapital, mille paigutamine kalevikaubandusse ei ole aga piiratud turu tingimustes vajalik. Võibolla on see üks põhjus, miks J. B. Stein 60. aastate keskpaiku hakkab tegelema mitmete teistegi äriasjadega peale kalevikaubanduse. Peale maakleriameti, millest tuleb juttu hiljem, püüab ta kaubelda ka rukkiga.¹⁷⁸ Mõneti soodustas seda kindlasti ka 1760. a. vaba viljakaubanduse taaskehtestamine. Ent 15 säilitise rukki müümine Hamburgi jääb ka viimaseks sellelaadseks tehinguks.¹⁷⁹ Veel ostab J. B. Stein 1765. a. Londonist kokku kallihinnalisi kelli 296 rbl väärtuses:

¹⁷⁴ Kuni 1762. aastani vahetas J. B. Stein veksleid vaid oma tarbeks, st vastavalt impordiks minevatele kulutustele.

¹⁷⁵ Aastate 1769–1774 kohta puudub Annotatsioonimärkmeraamat, mille põhjal on tehtud kokkuvõtted aastase kaubakäibe kohta.

¹⁷⁶ Stein, Sü.24, l. 18.

¹⁷⁷ Зутис Я. Я., op. cit. Lk 38.

¹⁷⁸ Stein, Sü.36, l. 496–506.

¹⁷⁹ J. B. Stein müüb rukist 52,7 rbl säilitis, seega on hind võrreldes 30. aastatega tõusnud kolmekordseks.

- 1 metallkell 3 naelsterlingi eest
- 2 kuldkella, 12 naelsterlingi tükk
- 2 seinakella, 4 naelsterlingi tükk
- 7 hõbeuuri, 2 $\frac{3}{4}$ naelsterlingi tükk¹⁸⁰

Eriline nõrkus paistab kaupmehel olevat ka mahagonipuust raamiga peeglite vastu. Amsterdamist saabuvad saadetised tee, kohvi ja suhkruga. Ent kõike seda on liiga vähe, et arvata, nagu kavatseks J. B. Stein nendega kauplema hakata. Huvi kalevikaubanduse vastu väheneb, kalevi import katkeb aastatel 1769 ja 1771. Ent 1770. a., kui tehingud vekslitega enam midagi sisse ei too, tuleb kalevikaupmehel pöörduda tagasi oma endise tegevuse juurde. Et oma poe kaubanduslikku konjunktuuri taastada, on ta sunnitud emalt, Anna Dorothea Steinilt võtma võlgu lubadusega aasta pärast tasuda. Ilmselt ei ole maakleriamet kaupmeest lõplikult laostanud, sest alates 1775. aastast muutub kalevi import regulaarseks, ning kalevi väljamüük, mis 1767. aastast elab üle pikaajalist langust, saavutab oma endise taseme. 1772. ja 1774. a. kaleviostud, mida J. B. Stein emalt teeb, võivad tähendada ka seda, et Anna Dorothea, kes oli sel ajal juba üle 70-aastane, hakkab oma kalevikaubandust likvideerima või müüb selle soodsa hinnaga Johann Berendile. 1777. a. inventuuri põhjal selgub, et Johann Berendi poe kangalaos on 4929 rbl eest kaupa. Kui arvestada suurt läbimüüki aastatel 1775–1776, mis oli ligi 2500 rbl eest aastas, võib oletada, et selline suur laojääk tekkis tänu mõlema poe ühinemisele.

18. sajandi 60. aastad elavdavad Tallinna kaubandust. 1765. a. ületab import 400 000 rubla piiri. Kasvab küll ka eksport, ent jääb impordile siiski kuni 1771. aastani veel ligi poole võrra alla.¹⁸¹ Impordi kiire kasv¹⁸² ka edaspidi tähendab, et linn on üle saanud senisest turukitsikusest. Nagu II peatükis nägime, ei tähenda negatiivne kaubabilanss põrmugi seda, et impordist tuleks loobuda. Seda muidugi tingimusel, et on koht, kust hankida hollandi ja nüüd juba ka inglise vekslid. Viimased saavadki Johann Berend Steini finantstegevuse objektiks.

Seega kasvab vajadus vekslite järele. 18. sajandi teisel poolel ei tohiks see eriti tõsine probleem olla, kuna kaubandusbilanss oli alaliselt niigi positiivne. Samas oli 18. sajandi keskpaigani säilinud Peetri protektsionistliku kaubapoliitika vorm, kuigi selle sisu oli mõneti muutunud. Üheks põhjuseks oli 1734. a. sõlmitud Vene-Inglise kaubandusleping, mis teoreetiliselt nägi ette privileege mõlema riigi kaupmeeste jaoks, reaalsed olud tõid aga kasu just Inglismaa kaupmeestele. Selle lepingu põhjal võisid inglased tasuda tolli eest tsaaririigi käiberahas,¹⁸³ võisid vedada välja kõiki asju ja kaupa, mis Venemaal valmistati, ja kaubelda kõigi välismaiste ja Lääne-Euroopa kaupadega.¹⁸⁴ Need ja paljud teised kaubanduslikud privileegid viisid Inglise kaubanduskapitali ülemvõimuni. Tekkis olukord, kus vene importöörid olid inglise kaubafirmadest täielikult sõltuvad, kusjuures viimased domineerisid vahendajate ja komisjonikaupmeeste rollis vene kaupmeeste ja Lääne-Euroopa teiste riikide vahel.¹⁸⁵ Inglise kaupmehed vahendasid Venemaalt tohututes kogustes laevanduses vajaminevaid materjale ning jõudsid isegi selleni, et hakkasid omal käel toorainet enne väljavedu töötlemata. Steini firma

¹⁸⁰ Stein, Sü.36, l. 53.

¹⁸¹ Elias, op. cit., tabelid lk 198–199.

¹⁸² Paralleelselt suureneb ka eksport, ent samale tasemele jõuab see vaid 1771. a. seoses viljahindade järsu tõusuga. Revalsche Wöchentliche Nachrichten.

¹⁸³ 125 kop. ühe riigitaalri eest.

¹⁸⁴ Покровский, С. А. Op. cit. c. 99.

¹⁸⁵ Покровский, С. А. Op. cit. c. 120.

tegevuses kasvab inglise vekslite osatähtsus. Kui 1750. aastatel toimus kogu kaubavahetus hollandi vekslite arvel, millest suur osa saadi Peter Göttelt Narvast, siis 1760. aastatel hakkab liikuma rohkem inglise vekslid. Inglased saavad seeläbi ka tohutuid kasumeid. 1750.–1760. a. langeb rubla kurss Inglise naela suhtes 20%, st juba ainuüksi vekslimüük kujuneb kasulikuks. Inglastel on vaja vene raha, et osta vene kaupu, mille siseturu hindasid rubla kursi muutused kõigutanud ei ole. Antud olukorras on veksel inglaste jaoks spekulatsioonivahend. Tallinna kaupmeestele töötab veksel aga ka sellises olukorras 60–70% kasumit importtoodete müügist.

Johann Berend Steini sidemed inglise kaupmeestega tugevnevad aasta-aastalt. Esialgu osteti kalevit vaid Wakefieldi firmalt Richard & John Milnes, mis 1736. aastast nimetatakse ümber Roberts & Pen Milnes'iks.¹⁸⁶ 1757. a. laieneb kaubaimport ka Leedsi arvel, kus tekivad ärisidemed firmaga Henry Ibbetson & Koster.¹⁸⁷ 1762. aastast saadab lõviosa Leedsi kaupadest Dercey Molyneux, kusjuures sel perioodil nõrgenevad sidemed Wakefieldiga.

1759. a. saab Johann Berend esimese 600-rublase vekslit Peterburist firmalt Arbuthnot & Ritter¹⁸⁸ ja aastatel 1758–1759 vahetab ta vekslite vastu raha 1668 rubla eest teise Peterburi firmaga Gerard Heinrich Götte. Vahemikus 1761–1765 vahetab Johann Berend Stein inglise Peterburi firmaga Ritter Thorton & Cayley juba 66 000 rubla eest vekslid. J. B. Steini pearaamatus avatakse uus konto „Diverse Debitores & Creditores von Wechseln“¹⁸⁹, mille põhjal selgub, et Johann Berend Steini vahendusel on 1763–1765. a. jaanuarini vahetatud 55 000 rubla eest vekslid, kusjuures kõik need on saadud firmalt Ritter Thorton & Cayley. Kahjuks ei ole võimalik selgitada, millist sissetulekut sai kaupmees oma maakleri ja vahetalitaja töö eest, ent järgmise 10 aasta jooksul jätkab ta innukalt seda tegevust.

Allikate põhjal võib järeldada, et selleks ajaks on käiberahade hulk mitmekesisestunud. Sageli vahetatakse vekslite vastu vene assignaate.¹⁹⁰ 1776. a. saadab J. B. Stein Peterburi 500 rubla eest münte, mille hulgas on 9 ½ gini, 95 ungari ja Toskaana taalrit, 103 Veneetsia tukatit ja 29 hollandi taalrit.¹⁹¹ Ilmselt on Tallinna turul käibes ka teiste maade valuutat. Eelnevatel perioodidel seda täheldada ei saanud.

Nagu juba öeldud, ei vaheta Stein vekslid enda jaoks, vaid poolele Tallinna kaupmeeskonnale, kelle hulgas on Clayhills, Meyer, J. N. Wilcken, bürgermeister Riesenkauf ja paljud teised. Iseloomulik on veel see, et olukorras, kus Tallinna kaubanduse bilanss paraneb aastatel 1770–1772 ja eksport võrdsustub ajutiselt impordiga, langeb järsult nõudmine vekslite järele ning see sunnib ka maakler Johann Berend Steini tagasi pöörduma tavapärase kalevikaubanduse juurde.

¹⁸⁶ Stein, Sü.5., l. 49 (b).

¹⁸⁷ Stein, Sü.11, l. 23 (b).

¹⁸⁸ Stein, Sü.9, l. 99.

¹⁸⁹ Stein, Sü.9, l. 136.

¹⁹⁰ Stein, Sü.33, l. 12 (b).

¹⁹¹ Stein, Sü.33, l. 7 (b).

FIRMA STEIN AASTAIL 1777–1795

Johann Berend Stein – Steini firma viimane omanik

Nagu juba märgitud, asus 1777. aastast Steini firma etteotsa Johann Berend¹⁹². Laialdaste välissidemetega kaupmees pidi hästi tundma tolle aja rahanduse ja kaubanduse kõiki iseärasusi. Peale kalevikaupluse jäi Johann Berendile ka üks kõrts ja lubjatootmisest saadavad sissetulekud. On ilmne, et Johann Berend Steinile jääb sellest väheks. Oma isa eeskujul paisutab ta oma tegevussfääri niivõrd laiaks, et jääb seletamatuks, miks 1785. a. Eestimaa aadresskalendris paigutatakse ta kalevikaupmeeste hulka.¹⁹³

Kuna aga see nii on, siis vaatleme esmalt tema kalevikaubandust. Järgmine tabel kajastab kalevipoe läbimüüki, esimeses veerus sularaha eest, teises veerus võlgade eest ja kolmandas veerus on kogu aasta läbimüük.¹⁹⁴

aasta	Läbimüük sularaha eest (rbl)	Läbimüük võla arvele kandmise eest (rbl)	Kokku (rbl)	Import (rbl) ¹⁹⁵
1775	798	1206	2004	
1776	1390	1820	3210	
1777	679	1515	2194	1856
1778	626	1400	2026	758
1779	395	891	1286	999
1780	266	1203	1469	845
1781	268	1002	1270	805
1782	684	861	1545	-
1783	168	503	691	1764
1784	215	340	555	2500
1785 ¹⁹⁶	302	302	604	
Kokku	5811	11 043	16 854	

Tabel 17. Johann Berend Steini kalevikaubandus 1775–1778

Näeme, et 66% kaupadest müüdi arvega (võlgu). Johann Berend Steini import jätkub traditsioonilisel kujul. Nüüd on aga endiste arvukate vahendajate asemel tekkinud kaks kindlat meest Lübeckis ja Hamburgis. Lübeckis on selleks August Gottlieb Koch, Hamburgis Berend Rodde. Need mehed

¹⁹² Tallinna asehäldusaegse kodanikeraamatus Tallinna Turukvartali kohta (TLA.235.1.124, l 53) on Johann Berend Steini kohta esitatud järgmised andmed:

Stein, Johann Berend; 59-aastane; sündinud Tallinnas 9.veebr 1727 (maetud 16. märts 1795).

Lesk(mees). Ilma lasteta. Omab pärandatud maja nr 306; ostetud aiaplatsi koos maja ja kõrtsiga nr 640 (hilisem Suur-Kompassi tänav, päritud kõrts ja kortermaja nr 694 (Tartu mnt 15 ja 17 piirkond?), ise ehitatud kõrts koos kortermajaga nr 700 (Tartu mnt. 16); päritud tühi plats päruskrundil; päritud lubjaahi ja muud ehitised, avalikul krundil nr 701 (Suur-Kompassi 1, Raua 1); päritud kivimurd päruskrundil nr 710 (Pääsukese 4). Andmed otsis välja Tallinna Linnaarhiivi teadur Kalmer Mäeorg. Rein Lauri diplomitöös need puuduvad.

1. Gildi kaupmees, kes lisaks tegeleb ka lubjapõletusega.

2. Mustpeade kompanii rittmeister; Siidi- ja kalevikaupmeeste oldermann; Kodanike(väe) kapten; Südametunnistuse kohtu assessor.

¹⁹³ Lief- und Ehstländische Staats- und Adresskalenders 1785 zweite Abteilung, S. 75.

¹⁹⁴ Stein, Sü.34. Tabel on koostatud märgitud annotatsiooniraamatu põhjal.

¹⁹⁵ Stein, Sü.11. Faktuuri- ja inventariraamatu põhjal. Alates 1780. aastast muutuvad sissekanded segasteks ja ebaregulaarseteks, seetõttu on kasutatud ka allikat Stein, Sü.37.

¹⁹⁶ Stein, Sü.34. Annotatsiooniraamat lõpeb 1785. a. oktoobriga.

organiseerivad nii tellimused kui ka vaheoperatsioonid. Tähtsamad kaubasaatjad on firmad Dercey Molyneux ja Clayton Storey & Strother Leedsist, Gillis Schorn & Co Aachenist. Veel saadetakse kalevit ka Ensivalist ning Burtschiedist. Kasvanud on vahendaja August Gottlieb Kochi osa, kasutades Lübecki turgu, valib ta ka ise kaupu, et need Tallinna saata. Võib märkida, et kalevi omahinnad on ühtlustunud ning erinevate kalevisortide nomenklatuur on märksa väiksem.

Analüüsidest väikest võlaraamatut,¹⁹⁷ hakkab silma, et Johann Berend Steini sidemed vene kaupmeeste, käsitööliste ja ohvitseridega on väga tihedad. 328 kliendist, kelle nimed on võlaraamatus, on 149 e 31% venelased. Üldiselt võib Johann Berend Steini pidada populaarseks kaupmehiks. Tallinnas oli sel ajal üldse ligikaudu 10 000 kodanikku. Kui arvestada, et võlaraamatus asus umbes 66% ostutehingutest,¹⁹⁸ siis võib oletada, et J. B. Steini kalevipoodi külastas kuuesaja inimese ringis aastas. Üldiselt ei saanud kalevikaupmees liigse ostjaskonna pärast kurta. Järjekorda selles poes ei tekkinud, sest ka kõige pingelisematel hooaegadel ei käinud poes kordagi üle viie ostja päevas, kes siis ka kalevit ostsid. Tavaliselt piirdus päeva keskmine ostjate arv 2–3ga, sageli ei ostetud üldse midagi.

Kõige suuremat läbimüüki aastal 1776 arvesse võttes, mil turustati 3210 rbl eest kaupa, tuli kaupmehel müüa keskmiselt 9,9 rbl eest kaupa päevas (v.a pühapäev). Ühe küünra kalevi keskmine hind kõikus 1 rbl ja 1 rbl 60 kop. vahel ning alla 6 küünra kalevit osta ei olnud mõtet. Näeme, et keskmine kaleviost lõppes harilikult 6–8 rbl suuruse sissetulekuga. Flanelli, baika jt odavamate materjalidega oli olukord teine. Nende küünar maksis 28–40 kop. ning siin tuli kaupmehel leppida 2–3-rublase arvega.¹⁹⁹ Kui 1731. aastal maksis 8 küünrane kalevitükk, millest sai teha vaid ühe kleidi, 26 riigitaalrit, st 20 rbl,²⁰⁰ siis sajandi viimasel veerandil võib samuti osta 2,5–3,5 rubla eest küünra kalevit,²⁰¹ ent hoopis sagedamini lepiti odavamaga, mille hind ulatus 80 kopikast rublani küünra eest.²⁰² Seega võis saada kuni kolm korda odavam hinda eest vajaliku riideeseme. Seetõttu on loomulik, et odavamad materjalid on poes taganõutavamad ning sellest kõneleb 1783. a. inventuur, mille põhjal saame teada, et inglise kalevit on laos järel 463 rbl, hollandi suhteliselt kallimat kalevit aga 813 rbl eest.²⁰³ Kokku oli laoseis 1428 rubla.²⁰⁴ Kuna hollandi ja inglise kalevi kokkuost on aastate jooksul püsinud võrdses vahekorras, siis võib arvata, et ostjaskonna sümpaatia kaldub enam odavamate inglise kalevite kasuks.²⁰⁵

Ostjaskonda puudutava analüüsi lõpetamiseks võib teha oletuse, et see 34% kaupadest, mis tasuti sularahas, läheb sotsiaalselt madalamate rahvastikukihtide arvele, nagu päevatöölised, teenijad jne, sest nendele tavaliselt võlgu ei antud. Oluline on siinkohal märkida, et ei 1778.²⁰⁶ ega 1783.²⁰⁷ aasta võlgnike nimekirjas ei ole ainsatki eesti rahvuse esindajat.

Järgmiseks esitame J. B. Steini kalevi müügil antud laenude summad rublades:

¹⁹⁷ Stein, Sü.27.

¹⁹⁸ Võlgnikega võisid olla ka ärilised sidemed, st Stein kandis võla mingi tehingu arvele.

¹⁹⁹ Stein, Sü.34. Analüüsitud Annotatsiooniraamatu põhjal.

²⁰⁰ Etzold, op. cit., S. 92: 1 ellen = seega 2,5 rbl.

²⁰¹ Nt Stein, Sü.34, l. 69.

²⁰² Nt Stein, Sü.34, l. 93.

²⁰³ Stein, Sü.11, l. 106.

²⁰⁴ Stein, Sü.11, l. 87 (1777. a. inventuur andis tulemuseks 4529 rubla).

²⁰⁵ Inglise kalevid on keskmiselt 15–25% odavamad.

²⁰⁶ Stein, Sü.11, l. 94–96.

²⁰⁷ Stein, Sü.11, l. 107–108.

1777	2552
1778	2030
1782	1890
1784	1584

Tabel 18. J. B. Steini võlgu müüdud kaupade summad ajavahemikus 1777–1784

Kaupmehe võlgnike hulgas oli alati ka palju aadlimehi. Ilmselt oli see üks põhjuseid, miks Johann Berend Stein pidi laiendama oma kaubanduslikku tegevust ka põllumajandussaadustele. Nii ostis ta 1779. aastal 3,5 leisikat võid (30 kilo), 172 kilo ehk 20 leisikat mett, 25 sälitist linnaseid. Sagedased on ka põletatud viina ostud. Seda saab J. B. Stein 1779. aastal 9 fassi. Neid kaupu ostab ta ka maakler Hunniuse käest.

See fakt iseenesest sunnib arvama, st Stein veab põllumajandussaadusi ka välja. Üldiselt kujunevad tema väliskaubanduslikud sidemed äärmiselt laiaulatuslikeks ja mahukateks ning kaugeltki mitte alati ei ole võimalik selgitada nende tegelikku sisu. Samaaegselt Lääne-Euroopa ärisidemetega hakkab J. B. Stein laiendama sidemeid ka Moskva suunas. Siin kujuneb alaliseks partneriks keegi Carl Melly. Võib arvata, et on kujunenud kaubaliin Carl Melly (Moskva) ja August Gottlieb Kochi (Lübeck) vahel, sest Johann Berend Stein saadab sageli Moskvasse kaupade vahendamisel tehtud kulutuste kohta arveid.²⁰⁸ Huvitav on see, et need kaubad liiguvad läbi Tallinna ning saadetakse vankriga Peterburi.²⁰⁹ Nagu selgub, on see vahendaja roll tagasihoidlik selle äri kõrval, mida Johann Berend Stein ajab tegelikult Lübecki kaupmehe Kochiga. Ka siin on Stein küll vahendaja rollis, ent sellest saadavad kasumid peaksid olema küllaltki suured.

Tegemist on suurejoonelise nahaäriaga. 1782. a. tollitariifid keelasid ja piirasid toormaterjalide väljavedu. Siia alla kuulus ka toornahk.²¹⁰ See fakt komplitseeris Tallinna kaupmeeste olukorda, kuna takistas kauplemist traditsiooniliste eksportartiklitega, nagu purjeriie, juhtnahk ja lina. Ent töödeldud kujul võis kõiki neid materjale soodsamalt välja vedada. Siin näebki J. B. Stein järjekordset teenimisvõimalust. Ta sõlmib lepingu üheltpoolt Kochiga Lübeckis ja teiselt poolt nahaparkalitega J. C. Temper, C. T. Steinberg jt, hakkab neilt nahka kokku ostma ning saadab selle Lübeckisse. Peale nahkade ostab ta ka sadulaid jm. Sadula hind kõigub 2,5 rbl ümber, töödeldud nahk maksab 5–10 rbl.²¹¹ Kahjuks pole teada, palju maksab nahktoodete eest A. G. Koch Lübeckis. Samalaadsete tehingute pikaajalisus lubab eeldada, et Steinile on need kasulikud. Esimesed andmed Steini ja Kochi nahaärist on 1775. aastast.

Järgmine tabel näitab aastate lõikes J. B. Steini ja A. G. Kochi kaubavahetuse mahtu rublades.

²⁰⁸ Nt Stein, Sü.31, l. 38, 39.

²⁰⁹ Stein, Sü.31, l. 39 (b).

²¹⁰ Elias, op. cit., lk. 76.

²¹¹ Stein, Sü.38, l. 206.2.

Aasta	Kaubavahetuse maht (rbl)
1778	2420
1779	6726
1780	6890
1781	6260
1782	10 065
1783	9878
1784	15681
1785	6705
1786	259
1787	3801
1788	227
1789	5671
1791	4151

Tabel 19. J. B. Steini ja A. G. Kochi kaubavahetuse maht aastatel 1778–1791

Koos nahaga saadab Stein Lübeckisse ka rukist. Näiteks 1782. aastal saab A. G. Koch 40 sälitist hinnaga 45 rbl sälitis. Rukki ja teiste põllumajandussaaduste eksport ei kujune aga J. B. Steinile regulaarseks. A. G. Koch saadab J. B. Steinile nahkade eest hollandi ja Lübecki vekslid. Osa nendest läheb küll kalevi eest tasumiseks, ent suurem osa jääb Steinile. Nahaparkalid saavad nende tehingute eest hästi makstud, aga Vene tsaaririigi käiberahas. Seetõttu on alust arvata, et parkalid on nahad algselt ise välja ostnud. Näiteks 1781. a. saab meister Temper selle tehingu eest 1650 rbl.²¹² Ent ka Johann Berend Steini pole põhjust pidada omakasupüüdmatuks, sest vekslid, mis jäävad üle importtehingutest, müüakse kõik Tallinna rikkamatele kaupmeestele, nagu Caspar Höppener, Georg Wilhelm Felicius, I. N. Wilken, C. Seebeck jt.

Peale kalevikaubanduse ning maaklerluse sai Johann Berend Stein lisa ka lubjatootmise ning veinikeldri arvelt. Veinikelder oli saadud päranduseks emalt ning andis alalist sissetulekut. Aasta keskmine läbimüük võis olla 1200–1500 rubla.²¹³ Teoreetiline kasum ulatus 600–700 rublani aastas. 1779. aastal hakkab Stein uut kõrtsi ehitama. Selleks palkab ta arhitekt Schultzi, kellele makstakse 1779. a. 23,5 ja 1780. a. 32,8 rubla. Kõrts valmib 1781. a. paiku. Võib arvata, et või, linnased, mesi ja põletatud viin lähevad kõrtsi tarbeks. Kuna Stein veini ei impordi, vaid ostab vahetevahel vaid harvad kogused odavat äädikat importöörilt, siis müüakse tema kõrtsis põletatud viljaviina ning seetõttu ei ole õige rääkida enam veinikeldrist.

Lubjatootmise kohta täpsem informatsioon puudub. On vaid teada, et see jätkub kuni J. B. Steini surmani ning et lupja saavad nii nahaparkalid ning osa kulub ka uue kõrtsi ehitamisele. Kalevikaupmees ja siidi- ja kalevikompanii oldermann ei piirdu ainult ärialase tegevusega, vaid võtab jõudumööda osa ka linna poliitilisest elust. Seoses Katariina II reformidega likvideeriti linna omavalitsus – raad – ning moodustati riiklikud valitsusorganid, mille määramiseks kuulutati välja valimised. Need toimusid 6. novembril 1783. aastal.²¹⁴ Valimistest võttis osa 326 linnakodanikku ning valimine toimus Suurgildi hoones. Magistraadi koosseisu valiti ka kaubafirma omanik, siidi- ja

²¹² Stein, Sü.31, l. 39, 39 (b).

²¹³ Arvutused on tehtud Stein Sü.38 põhjal, kus on toodud veinikeldri läbimüük kuude kaupa.

²¹⁴ Elias, op. cit., S. 86.

kalevikaupmeeste kompanii oldermann Johann Berend Stein²¹⁵. Tema ametiks sai nüüd ka kaasistuja aumeeste kohtus linnamagistraadis ning sellel kohal püsis J. B. Stein 1792. aastani.

Firma Stein osatähtsuse määramisel Tallinna viimase veerandi kaubanduses tuleb esmajoones arvestada, et J. B. Steini võib nimetada ka eksportööriks, kuna ta ostab kokku väljasaadetavad nahad ja rukki ning saadab need laevaga Lübeckisse. Tallinna ekspordi kogumaht on 1780. aastatel kõikuv. Nii eksporditakse 1780. a. 151 000 rbl eest kaupa, järgmisel aastal 344 000 rbl eest ning 1784. a. 443 000 rbl eest. Nendel aastatel vahendas Stein 9000–10 000 rbl eest kaubatehinguid ning seega peaks ta mahtuma 15 kuni 20 tähtsama eksportööri hulka. Steini impordi osa oli Tallinna tingimustes tähtsusetult väike.

Hinnates Johann Berend Steini kaubanduslikku tegevust, võib kinnitada, et ta läheb kaasa sajandi lõpus üha laienevate kaubandusvõimalustega ning arvestab oma suhetes ostjaskonna ja teiste kaupmeestega reaalselt valitsevaid olusid. Tema lähenemist kaubandusele võib nimetada tolle aja kohta liberaalseks. Võib arvata, et nii lai tegevussfäär, nagu see ilmnes Johann Berend Steini puhul, ei olnud sajandi viimasel veerandil harukordne. Olulise tõuke andis kaubanduse üldisele laienemisele Katariina II poolt vabakaubanduse kehtestamine ning Vene ja Eesti alade administratiivne ühendamine. See viis kaubavahetuse kiirele kasvule. J. B. Steini kaubasidemed Moskva ja Peterburiga olid küll suhteliselt vähemtähtsad, ent kõnelevad sellest, et Johann Berend Stein mõistis laiema turu vajalikkust, sellega kaasnevaid eeliseid ega jäänud konutama oma kalevipoe leti taha.

Johann Berend Stein suri 1795. aastal. Pearingamatu põhjal otsustades võib oletada, et aktiivsest kaubanduslikust tegevusest loobus ta 1791. aastal.²¹⁶ Pärandusasjade selgitamisel ilmnes, et vaatamata viimaste aastate passiivsele kaubanduslikule tegevusele jäi J. B. Steinist maha 7210 rubla eest võlgnikke.

²¹⁵ Johann Berendi sünniaja kohta puuduvad täpsed andmed, ent arvestades, et Harald Stein senior abiellus Anna Dorotheaga 1720. aastal ning et Johann Berend oli nende vanim poeg, võib oletada, et ta sündis 1721. või 1722. aastal.

²¹⁶ Elias, op. cit. S. 119.

KOKKUVÕTE

Kaubanduslikud olud 18. sajandi Tallinnas olid komplitseeritud. Ühelt poolt ahistas neid suurte kaubalinnade Riia ja Peterburi konkurents, teiselt poolt tollipiirid ja mitmesugused ekspordipiirangud. Positiivselt mõjus Tallinna kaubandusele madal tollitariif ja Tallinna muutmine sõjasadamaks, millega kasvas tunduvalt tarbijaskond, eriti luksускаupade kui küllaltki tähtsa importkaubaartikli osas.

Steini firma alustas talupojakaubandusega ning vähemal määral ka kalevikaubandusega, hakates aegsasti orienteeruma välissuhetele. Firma asutaja ja juht Harald Stein arendab esialgu kahepoolset kaubandust, st kaubavahetust. Hankides vajaminevad vahetuskaubad talupoegadelt ja aadlikelt soola, tubaka jt talupojakaupade vastu, pakub ta importööridest-suurkaupmeestele soodsa hinnaga rukist, linnaseid ja teisi talupoegadelt ja aadlikelt saadud importkaupu, et selle arvel tagada endale ligipääs Lääne-Euroopa turgudel maksvatele vekslitele kui rahakaubale. Nii avanevad talle võimalused hankida üha suuremas koguses importkaubandusega tegutsemiseks vajalikke hollandi, inglise ja Lübecki vekslid.

Ainult üldiselt võib oletada, millist kasumit sai Stein talupojakaubandusest, ent konkreetsemalt teame, et importkaubanduse arvelt saadav kasum annab võimaluse oma äritegevust tunduvalt laiendada, kuna keskmise käibekiiruse juures jääb kuni pool realiseeritud importkaupade maksumusest kaupmehele puhaskasuna. Sellistes tingimustes laiendas Stein oma äritegevust, kuni saavutas lae, kus turu piiratus ei andnud võimalusi suuremateks investeeringuteks. Oludes, kus kaubanduspoliitika kärbib oluliselt ekspordivõimalusi, loobub H. Stein talupojakaubandusest, ning arvestades, et ekspordipiirangud mõjutavad kogu Tallinna kaubandusolusid, loob soodsad suhted Narva eksporditöösturitega, kelle tegevust väljaveopiirangud vähem mõjutavad. Tänu viimastele jätkuvad H. Steini vekslihanked ja jätkub ka kalevikaupade sissevedu.

Harald Stein seenioril on kaubanduslikud sidemed esmajoones Madalmaade kalevifirmadega Aachenis ja Verviersis ning inglise kalevitootjatega Wakefieldis. Olulisel kohal impordiahelas püsivad alaliselt Lübecki ja Hamburgi kaupmehed kui vahendajad, kes hoolitsevad kaupade jõudmise eest Tallinna, aga ka kui kaubahankijad. Amsterdam on H. Steini jaoks esmajoones finantskeskus, mille kaudu toimub kaubasaadetiste eest tasumine. Aastatel 1742–1750 moodustab kalevi ja teiste kangakaupade import ligi poole Tallinna koguimpordist.²¹⁷ Steini sisseveo maksumus on sellest umbes 3–4%. Selline tagasihoidlik osatähtsus sunnib oletama, et Steini firma näol on Tallinna oludes tegu tüüpilise kaubandusega ning töös kirjeldatud Steinide kauba-raha ringlus ei ole Tallinnas mingil määral erandlik nähtus.

Paralleelselt kalevikaubandusega tegelevad Steinid ka lubjatootmisega. Olles üürinud linnalt lubjaahju, korraldavad nad lubjatootmise ning saavad sellelt regulaarselt kasumit, mis Steini eluajal on isegi kuni 3000 rbl aastas. 1736. aasta paiku asutab Harald Stein veinikeldri, kus müüb Hamburgist ja Lübeckist toodud veine ja viina.

Peale Harald Stein seeniori surma 1750. a. asub tema kohale firma etteotsa lesk Anna Dorothea Stein, sünd. Brockhausen ja pärit kaupmehe perekonnast. Anna Dorothea kaubandusalased teadmised on piisavad, et firma võiks endistviisi ilma eriliste raskusteta edasi tegutseda. 1752. aastal tekib põhifirma baasil kaks tütarfirmat, mida hakkavad juhtima Harald Stein seeniori ja Anna Dorothea pojad Johann Berend ja Harald Stein juunior. Harald Stein juunior asutab oma veinikeldri, alustab tegevust ka veiniimportöörina. Luues sidemed prantsuse veinifirmadega Bordeaux's, võib

²¹⁷ Etzold, op. cit., lk. 91.

Harald Stein juuniori pidada selles osas pioneeriks, kuna 1750. aastateni sellised kaubasidemed Tallinnal puudusid. Otse Bordeaux'ist toodud vein tuleb kaupmehele odavalt kätte ja võimaldab suuri kasumeid. Arvestades H. Stein juuniori ning A. D. Steini veiniimpordi summaarset kogumahtu 1750. aastate alguses, võib arvata, et firma oli Tallinna kümne suurema veiniimportööri hulgas.

Harald Stein juunior proovib oma äri mitut moodi laiendada ning hakkab kaupa ka hulgi turustama. Seetõttu tekivad tal sidemed vene kaupmeestega ning Tartu veinikaupmehe Peter Reinhartiga. H. Stein juuniori poolt imporditud veinid leiavad tarbijad Tveris, Jaroslavlis, Tuulas ja muudes Venemaa linnades. Harald Steini ettenägelikkus ja head suhted vene rahvusest kaupmeeste ja käsitöölisega toovad veinikeldrisse juurde arvukalt ostjaid ning tugevdavad tema konkurentsivõimet teiste samalaadsete Tallinna ettevõtjate hulgas. Harald Stein juunior sureb 1765. aasta paiku ning tema veinikelder läheb emale Anna Dorothea Steinile.

Johann Berend Steini, Harald Stein seniori vanema poja kaubanduslik tegevus kujuneb pikaajaliseks. Alguse saab see kalevikaubandusest. Alustades 3600 rubla suuruse võlaga, on tema kaubanduslik kasum piisav, et võlg kolme aasta jooksul tasuda ja samal ajal veel 3000 rubla eest kaupa juurde vedada. Pärast seda saavutab Johann Berend Steini kalevikaubandus lae. Mõne aja tegutseb kaupmees endistiivi edasi, tuues oma kaupa Inglismaalt ja Madalmaadest. Johann Berend Steini ja Harald Stein juuniori vekslihanked kulgevad esialgu endiselt Narvast. Kuid Johann Berend Stein hakkab tugevdama sidemeid Peterburi inglise firmadega. 1760. aastate alguses paigutab ta oma jääkkapitali vekslitesse ning hakkab neid kokku ostma inglise firmalt Ritter Thorton & Cayley. Neid müüb ta edasi Tallinna kaupmeestele ning 1760. aastate keskpaigaks ulatub tema vahendatud vekslite hind 29 000st 42 000ni, seega veidi vähem kui 1/10 Tallinna 1765. aasta impordist.²¹⁸ Edukas maakleritegevus taandub 1771. aastal, kuna Tallinna positiivne kaubabilanss vähendab vajadust hollandi vekslite järele.

Mõne aja tegutseb Johann Berend Stein edasi kaupmehena, siis aga hakkab töödeldud naha eksportööriks. Sõlminud lepingu A. G. Kochiga Lübeckis, kujunevad nende vahel sidemed, mis kestavad kuni J. B. Steini kaupmehekarjääri lõppemiseni. 1790. aastani vahendab J. B. Stein nahasaadetisi Lübeckisse, ostes neid kokku Tallinna parkalitetelt. Aasta rahakäive sel perioodil ulatub kuni 10 000 rublani. Naha vastu saadetakse Tallinnasse hollandi ja Hamburgi veksleid, mida J. B. Stein Tallinnas edasi müüb.

1777. aastal pärast ema surma pärib J. B. Stein kogu firma, sealhulgas ka ühe kõrtsi ja lubjast tulevad sissetulekud. Sidemed aadlikega soodustavad kaubanduslikke tehinguid, mille käigus J. B. Stein saab linnaseid, põletatud viina, vilja, võid ja mett. Osa sellest kasutab ta oma kõrtsis, kus nüüd müüakse kohalikku põletatud viina.

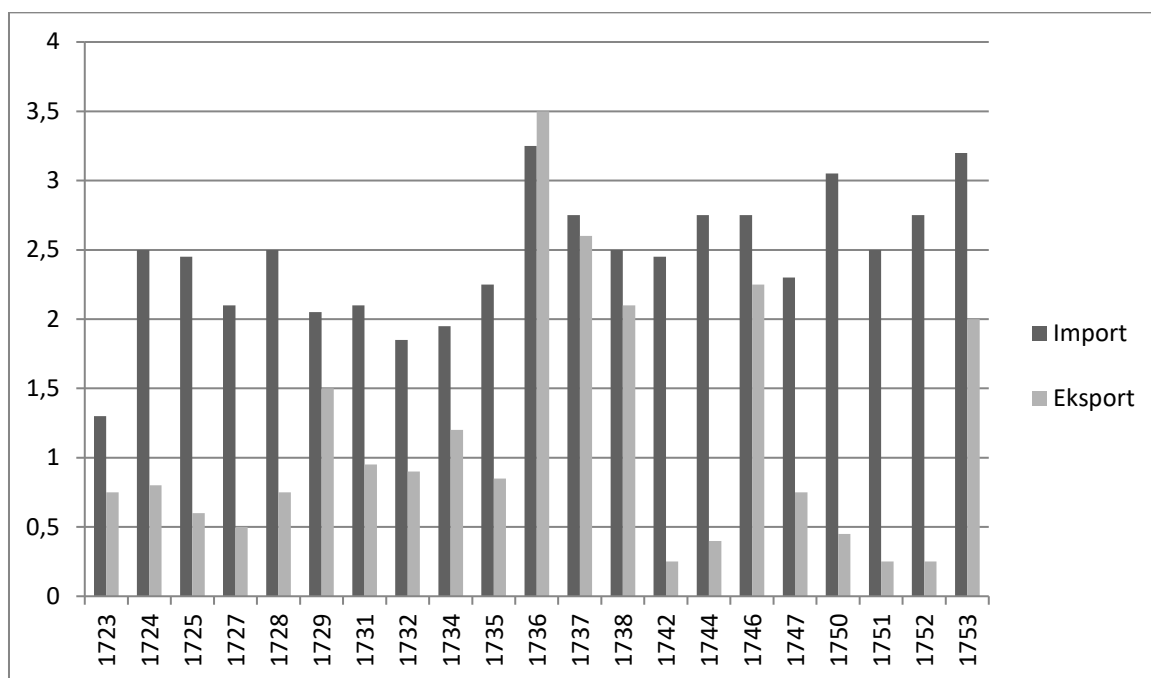
J. B. Stein kasutab oma kaubandusliku karjääri jooksul mitmeid võimalusi kapitali paigutamiseks. Erinevalt püsivatest paigutab ta seda ka käsitööstusse – nahaparkimisele. Seega paigutati kaubanduslikku kapitali 18. sajandi viimasel veerandil ka käsitööstuslikesse ettevõtetesse. Manufaktuurtöötamiseni asi siiski ei arene. Põhjuseks on siin kehtivad käsitööstust puudutavad reglemendid, mille kandjaks on feodaalsed linnaprivileegid. Tallinna kaubafirma Stein eksisteerimise lõpetab Johann Berend Steini surm 1795. aastal.

²¹⁸ Etzold, op. cit., lk 98.

Alvén

18. mai 1984.

LISA

Tabel 1. Tallinna import ja eksport 1723–1753. a. (100 000 rbl). Allikas: Etzold, O. H. Op. cit. lk 137 graafik.

kaup	1786	1788	1790	1792	1793	1795	1797	1798
Siidikaubad	91	72	1223	473	130	214	127	57
Puuvillakaubad	96	148	839	882	502	744	280	22
Linakaubad	32	20	205	114	51	15	10	2
Villased kangad	112	109	839	609	198	241	246	143

Tabel 2. Tekstiilikaupade import Tallinna (tuh. rbl) aastatel 1786–1798. Allikas: Elias, O. H. Op. cit. lk 144

Aasta	Import	Eksport
1765	440	249
1770	369	204
1775	556	420
1780	473	151
1781	557	344
1782	493	230
1784	564	323
1785	700	443
1786	775	247
1787	835	109
1788	759	112
1789	1213	144
1790	3860	82
1791	2464	104
1792	2935	108
1793	1477	109
1794	1747	152
1795	1765	417
1796	1887	657

Tabel 3. Tallinna eksport ja import aastatel 1765–1796 (tuh. rbl). Allikas: Elias, O. H. Op. cit. S. 198–199.

KAALUD JA MÕÖDUD TALLINNAS 18. SAJANDIL

fuuder	okshoft	aam	ankur	toop
1	4	6	24	720
	1	1 1/2	6	180
		1	4	120
			1	30

Tabel 4. Tallinna veini-, viina- ja õllemõõdud 18. sajandil. Allikas: Elias, O. H. Op. cit. S. 201.

1 toop = 1,1 liitrit

1 piep vahuveini = 13 ankrut

1 piep hispaania veini = 10 ankrut

1 boot portveini = 13 ankrut

1 fass Tallinna õlut või põletatud viina = 128 toopi

1 fass prantsuse veini = 4 okshofti ehk 720 toopi.

Arvestus on koostatud allika põhjal: Intelmann, J. Arithmetischer Wegweiser, Reval 1736.

Tallinna 18. sajandil kasutusel olnud pikkusmõõdud ja raskusmõõdud:

1 küünar = 24 tolli = 53,2 cm

1 inglise jard = 1,75 küünart

1 inglise jard = 1,33 brabanti küünart

1 sälitis lupja = 12 tonni

KASUTATUD KIRJANDUS

- Adelheim, G. Die Genealogie der alten Familien Revals von Heinrich Laurenty. Reval, 1925.
- Dorošenko, V. V., Harder-Gersdorff, E. Ost-Westhandel und Wechselgeschäfte zwischen Riga und westlichen Handelsplätzen: Lübeck, Hamburg, Bremen und Amsterdam (1758/1759). – In: Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. Bd. H.
- Dorošenko, V. V. Quellen zur Geschichte des Rigaer Handels im 17.–18. Jahrhunderts und ihrer Erforschung. – In: Seehandel und Wirtschaftswege Nordeuropas im 17. und 18. Jahrhundert. Ostfildern, 1981.
- Eckardt, J. Livland im achtzehnten Jahrhundert. Bd. I: Bis zum Jahre 1766. Leipzig, 1876.
- Eesti majandusajalugu. Peatoim. H. Sepp. Tartu, 1937.
- Eesti NSV ajalugu. I. Kd. Toim. A. Vassar. Tallinn, 1955.
- Elias, O. H. Handelsschiffahrt im 18. Jahrhundert. 1967.
- Elias, O. H. Reval in der Reformpolitik Katharinas II. Bonn, 1978.
- Etzold, G. Der Seeverkehr zwischen Danzig und Reval von 1727–1756. Münster, 1973.
- Etzold, G. Seehandel und Kaufleute in Reval nach dem Frieden von Nystad bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts. Marburg/Lahn, 1975.
- Gadebusch, F. K. Livländische Jahrbücher. Vierter Teil, von 1711 bis 1761. Riga, 1783.
- Harder, E. Seehandel zwischen Lübeck und Russland im 17./18. Jahrhundert nach Zollbüchern der Nowgorodfahrer. Ostfildern, 1981.
- Hoft, C. F. Allgemeine Buchhaltungsregel für angehende Kaufleute. Magdeburg, 1786.
- Hupel, A. W. Rigischen und der Revalschen Statthalterschaft. Zur Ergänzung der Topographischen Nachrichten von Lief- und Ehistland. Riga, 1789.
- Hupel, A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland. Bd. I-III. Riga, 1782.
- Intellmann, J. D. Arithmetischer Wegweiser. Magdeburg, 1936.
- Leipziger Handwörterbuch der Handlungscomtär- und Waarenkunde. Bd. I-III. Leipzig, 1819.
- Lief- und Ehistländische Staats- und Adresskalenders 1785. Zweite Abteilung.
- Long, I. De Koophandel von Amsterdam. 2-3 deel. Rotterdam, 1980.
- Maasz und Gewicht im alten und neuen System. Berlin, 1871.
- Marx, K. Kapital. I kd. Tallinn, 1953.
- Meyer, P. Stammfolge der sächsisch-baltischen Familie Meyer. Hannover, 1948.
- Meyer, W. Nachrichten über die Revalsche Kaufmannsfamilie Meyer. Mitau, 1915.

Mickwitz, G. Aus Revaler Handelsbüchern, zur Technik des Ostseehandels in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Helsinki, 1938.

Nõmmik, I. Tallinna kaubandussidemed Rootsiga. TRÜ diplomitöö. Juh. H. Piirimäe. Tartu, 1975.

Piip, A. Kaubandusõigud ja protsess. Tartu, 1939.

Piirimäe, H. Kaubanduse küsimused Vene-Rootsi suhetes 1660.–1700. a. Tartu, 1961.

Pullat, R. Eesti linnad ja linlased 18. sajandi lõpust 1917. aastani. Tallinn, 1972.

Das Revaler Bürgerbuch 1710–1786. Hrsg. v. G. Adelheim. – In: Beiträge zur Kunde Estlands, Bd. 19. Reval, 1934.

Sombart, W. Der moderne Kapitalismus. München, Leipzig, 1922.

Zemzaris, I. Mers un svars Latvija 13.–19. Gs. Riga, 1981.

Tabellarische Übersicht der Maasse und Gewichte. Dorpat, 1829.

Tallinna ajalugu 1860ndate aastateni. Koost. R. Pullat. Tallinn 1976.

Tartu ajalugu. Koost. R. Pullat. Tallinn, 1980.

Veispak, T. Neli monograafiat Tallinna 17.–18. sajandi ajaloost. ENSV TA toimetised. Ühiskonnateadused. 1981, nr 3.

Videvik, I. Inglise kaupmeeste tegevus Narvas 18. sajandi lõpus. TRÜ diplomitöö. Juh. H. Piirimäe. Tartu, 1975.

Бааш, Э. История экономического развития Голландии в XVI–XVII веках. Москва, 1949.

Дорошенко, В. В. Рост Рижской морской торговли в XVII–XVIII вв. – В: История №1 (402), 1981. Институт истории АН Латв. ССР.

Зутис, Я. Я. Политика в Прибалтике в первой половине XVIII в. Москва, 1947.

Паголи, Л. Трактат о счетах и записях. Москва, 1983.

Покровский, С. А. Внешняя торговля и внешняя торговая политика России. Москва, 1947.

Полное собрание законов.

Строд, Х. П. Влияние торговой политики Российской империи на развитие сельского хозяйства Латвии в 18. В. – В кн.: Экономические связи Прибалтики с Россией. Сборник статей. Рига, 1968.